

مهسعوود محهمهه

زمانی كورد

حهكیم كاكهوهیس

له عارههیییهوه كردهویهتی به كوردی

چاپی یه که م به زمانی عاره بی
لسان الکرد
مسعود محمد

له سه ر ئه رکی کاک ئه حمهه وه لی هممهت چاپ کراوه
چاپخانه ی هه واده
ژماره ی مؤلهت 11 رۆژی مؤلهت 3 . 1 . 1987
ژماره ی سپاردنی به کتبخانه ی نیشتمانی به غدا 74 سالی 1987

«زمانی کورد»
ته رجه مه ی «لسان الکرد»
حه کیم کاکه وه یس
هه ولیر / کوردستان
2008
سایتی www.mamosta.net

پیشه‌کی وەرگیر

وهرگیرانی به‌ره‌مه عاره‌بیه‌کانی مامۆستا مه‌سعوود محمه‌د بۆ که‌سیکی که له زمانزانی و شاره‌زاییدا له ئاستی خۆیه‌وه نێزیک نه‌بی، که‌مه‌کردنه به ئاگر و من ئه‌و که‌مه‌یه‌م کرد. ترس دایگرتم که‌تنم کردی، به‌لام ئه‌مرو خۆیندنه‌وه‌ی کتیب به هۆی خۆیندنه‌وه‌ی هه‌واله وهرزشیه‌کان و خه‌به‌ری ژبانی تایبه‌تی یاریزانانی دنیا و ئه‌ستیره‌کانی هۆلیوود و که‌لووی به‌خت و چه‌جی گۆری ئومکه‌لسووم و بابته‌تی سه‌رگه‌رمکردنی تره‌وه، خه‌ریکه له ناو کورددا باوی نه‌مینئ و ترسی منیش ده‌بیته ترسی دوا‌پۆژ! کئ ده‌په‌رژێته سه‌ر ده‌ق و بابته‌تی وهرگیردراو و وهرگه‌ریندراو و به‌راوردکاری و هه‌لسه‌نگاندن؟! من یاریم به ئاگر کردووه چونکه هه‌ر ده‌بی پۆژئ له پۆژان، یه‌کئ ئه‌و یارییه بکا و ئاماده‌شم بۆ ئه‌وه‌ی ده‌ست به سینگه‌وه بگرم بۆ هه‌ر هه‌له‌یه‌کی که ده‌ره‌ق به مامۆستا مه‌سعوود محمه‌د و به‌ره‌مه عاره‌بیه‌کانی ئه‌نجامم دابن. خۆ په‌نگیشه ئه‌م کاره‌ی من ببیته بناغیه‌ک بۆ کاریکی له‌خۆی باشته‌ر و ته‌واوتر و په‌وانتر... ئه‌وه‌ش خراپ نییه.

نه‌مه‌زانی به‌ره‌مه عاره‌بیه‌کانی ئه‌و مامۆستا نه‌مه‌ه بۆ ئه‌وه ده‌بن وهرگیردینه سه‌ر زمانی کورد، به‌لام که هه‌ندئ له‌و گوتاره کورتانه‌ی مامۆستام کردنه کوردی که له (العراق) دا بلاو کرابونه‌وه، هه‌ستم به بوونی خواوه‌ندی وهرگیران کرد به ته‌نیشتمه‌وه... هه‌ستم ده‌کرد پیم ده‌لئ له جیبی ئه‌و رسته قورسه عاره‌بیه‌انه چ بنوسم. ئاخه‌ر هه‌رگیز، له هه‌چ کتیبیکی عاره‌بیدا نه‌مدیوه (ربط طرفها بتلیدها) به‌کار هیندراپی و هه‌ر به زه‌بری قاموس زانیم به‌ستنه‌وه‌ی کۆن و نوێیه به یه‌که‌وه و هه‌تا زانیم گیانم ده‌رچوو... تو بلئی زانییتم؟! یا (هذا حصرم رایته فی حلب) که به شیوه‌یه‌کی ئاسایی ده‌کرێته (ئهمه په‌رسيله - به‌رسيله‌یه - و له‌هه‌لب دیومه) یا به پیتی یاسای وهرگیران ده‌بیته: (پۆی ده‌می به په‌رسيله نه‌ده‌گه‌یشته ده‌یگوت ترشه) یا (ئهم نانه به‌و پۆنه)? به پای من دووه‌میان راسته یا له ناوه‌پۆکی باسه‌که‌وه نێزیکتره. کابرای شایه‌ر که هینده‌ی له باردا نییه و بۆی هه‌لناکه‌وئ بگاته ده‌ربار، هه‌ر ده‌بی بلئ: من له‌وه گه‌وره‌ترم له ده‌رباردا بکه‌ووم و لای مامۆستاش، باس باسی شایه‌ره نه‌ک زانا و خه‌لکی خاوه‌ن هه‌لوئستی وه‌ک حه‌یده‌ری و مه‌لا ئه‌فه‌ندی، که خۆی له‌م نووسینه‌دا باسی هه‌لوئستی کردوون. ته‌یموور له‌نگیش له‌م باره‌یه‌وه، به زیاده‌پۆیه‌وه ده‌لئ: گومانی تیدا نییه سه‌دان زانا و دانا و فه‌رمانده، گۆپرایه‌لی جه‌نگاوه‌ریکی وه‌ک من. مامۆستا، هه‌ولئیکی زۆری داوه به په‌گ و ریشه‌ی وشه‌دا بچیته خوارئ و خزمایه‌تی نیوان وشه‌ی کوردی و ئاقیستایی له لایه‌که‌وه و کوردی و زمانه هند و ئه‌وروپیه‌کان له لایه‌کی تره‌وه بدۆزیته‌وه و په‌گیان بگه‌رینیته‌وه سه‌ر یه‌ک. ئه‌م کاره‌ی مامۆستا، منیشی خسته سه‌ر که‌لکه‌له‌ی دۆزینه‌وه‌ی ئه‌و خزمایه‌تی و هاوپه‌گییه و ئه‌مه‌ش نمونه‌یه‌که که بیرم که‌وته‌وه: له سه‌ره‌تای فێربوونی زمانی سویدیدا بووم، مامۆستا که‌مان وشه‌ی (ئه‌ستیره‌ی) له سه‌ر ته‌خته‌که، به زمانی سویدی نووسی و گوتی: هه‌ر یه‌که‌تان به زمانی خۆی ئه‌و وشه‌یه بنووسی. ئیمه‌ی بیگانه له سوید، که هه‌ر یه‌که‌مان سه‌ر به ولاتیک و زمانیک بوو، وشه‌که‌مان نووسی. من نووسیم: (Estere). مامۆستا که‌ش ده‌ستی دایه ماجیک و خه‌تی به بن هه‌ندیکیاندا هینا و گوتی: ئه‌مانه سه‌ر به هندوئه‌وروپیه‌کان، چونکه هه‌موویان (s و t و r) یان تیدان. دوابی بینیم وشه‌ی هاوبه‌شی تریش له نیوان زمانه ئه‌وروپیه‌کان و کوردیدا هه‌ن که هه‌زاران کیلومه‌تر له یه‌که‌وه دوورن و خواش ده‌زانئ که‌ی له کۆپه‌وی گه‌له سه‌ره‌تاییه‌کاندا، له ناوه‌پاسی ئاسیا، هندوئه‌وروپی و هندوئیرانی لیکدا‌پراوون:

گۆل له سویدیدا Göl و وه‌ک گویل ده‌گوترئ، گۆرگ له زازاکیدا (verg) و به سویدی varg، پێژنه (باران) له سویدیدا regn، دویته به سویدی dotter، ئافه‌رت، (ئافه‌رودیتا) یه (خواوه‌ندی زاوژی لای

tjur سویدییه و ههر به شوور ده‌خویندریته‌وه، جگه له هه‌ندی له ژماره‌کان و زۆر وشه‌ی دی. داستانه یۆنانییه‌کانیش، ئەگەر به وردیی بیریان لئ بکه‌ینه‌وه، ده‌بینین هه‌ندی خزمایه‌تیان له‌گه‌ل ئەو داستانه‌دا هه‌یه که له ئایینی میتراپی و زه‌رده‌شتیدا هه‌بووه. ئەم لسته‌یه‌ش نیزیکایه‌تی زمانی ئاقیستا و کوردی ده‌رده‌خا و بۆچوونه‌که‌ی مامۆستا ده‌سه‌لمینی:

<u>به کوردی ئەمرۆ</u>	<u>وشه ئاقیستاییه‌کان</u>
دوو	دوا
چوار	چه‌توار
پینج (په‌نج)	پانجا
شه‌ش	خشواش
حه‌وت	ئاپتا
هه‌شت	ئاشتا
نو	ناوا
ده	دانا
گیانم (ره‌وانم) ره‌نگه (قوربان) خزمی بی	ئوروانم
ده‌دهم	ده‌د
توانا	ته‌قا
گه‌ره‌کمه (ئه‌واتم)	ئه‌وه‌ت
که‌نگی (که‌ی)	که‌ت
مانگ (هه‌یف)	ماف

و... زۆری تر که به شیوه‌یه‌ک له شیوه‌کان ده‌چنه‌وه سه‌ر یه‌ک.

وه‌ک ئه‌وه‌ی ناوی (گاوانی کوردی) و (سه‌لمانی فارسی) له قورئاندا هاتین، ناوی (فریانه‌ی توورانی له ئاقیستادا هاتوه که یه‌کێ بووه له توورانییه‌کانی باکووری پۆژه‌ه‌لاتی ئەو ده‌مه‌ی ئێران و تورکه‌کانی ئەمرۆ په‌گی خۆیان ده‌گه‌ریننه‌وه سه‌ریان. دواتر ههر توورانییه‌کان، که وه‌ک دیوپه‌رست ناویان له ئاقیستادا هاتوه، زه‌رده‌شیان کوشت. له‌وساوه کورد دلێ به فریانه خۆشه و هه‌ول ده‌دا برایانه له‌گه‌ل تورکدا بژی و ئەم ته‌مایه له ئاقیستاشدا هه‌یه. خۆشبه‌ختانه دوا‌ی 26 سه‌ده (سمایل بێشکچی)‌ی تاک و ته‌نها و ته‌ریکمان به لای خۆماندا راکیشا و بووه برامان! ده‌بی 26 سه‌ده‌ی تر چا‌روان بین تا یه‌کیکی تریش له توورانییه‌کان بیه‌ته برامان... که‌رویشک به عاره‌بانه ده‌گرین!

به پێویستی ده‌زانم ئەم ده‌قه ئاقیستاییه بگوازمه‌وه: "کاتی خزم و که‌سی فریانه‌ی توورانی هاتنه سه‌ر ریگا و ئایینی راستی و به ئەشق و ئیمان‌وه بۆ گه‌شه و پیشکه‌وتنی جیهان هه‌ول به‌دن له سایه‌ی ئەندیشه‌ی چاکدا ده‌بنه یه‌ک و سه‌ره‌نجام ئەه‌ورامه‌زدا ئارامش و ئاسایشتیان پێ ده‌به‌خشی" ¹ ئیستاش هه‌مان ئایه‌ت یا به شیوه‌یه‌کی تیۆریزه‌کراوی سه‌رده‌مانه‌ی وه‌ک ئەو ئایه‌ته بی هووده له هه‌لپه‌ی ئەوه‌داین له‌گه‌ل‌ایاندا برا بین... له‌و داهێنانه مه‌زنه‌وه‌وه، به هه‌مان شیوه برایه‌تی له‌گه‌ل میلیه‌تانی تریشدا ده‌که‌ین و

¹ - بره‌وانه: ئاقیستا - گاتا - کان له میژینه‌ترین سه‌روودی کوردی. جه‌لیل عه‌باسی. ده‌زگای ئاراس 2003

له كۆتاييدا، دهمهوي سوپاسي كاك (ئهمجهد شاكهلي) ي برام بكهم كه به كوردبييهكه ي ئهم وهرگيرانه دا چووه وه و زوري له ههله و خواروخيچي دهستنيشان كرد و منيش به خوشحالييه وه پهچاوي زوربه ي زوري سهرنجه كانيم كرد.

حه كيم كاكه وهيس

2008/2/5

kakaways@hotmail.com

هه‌لوئسته‌یه‌ک:

به‌ینیکه شه‌پۆلیکی خاوی گومان به ناو نووسه‌رانی کورددا ده‌گه‌پۆ و هۆیه‌که‌شی ئه‌و بۆچوونه‌یه‌ گوايه به‌کاره‌ینانی وشه‌ی کوردیی ه‌اوشیوه و ه‌اوته‌رحی وشه‌ی فارسی له‌ نووسینی کوردیی سه‌رده‌مدا، بۆی هه‌یه‌ خزمه‌تی ئه‌ده‌بی فارسی بکا. چ ریمان نییه‌ ئه‌وه‌ نه‌بی ئه‌و بابته‌ بۆچوونه‌ به‌ نیازپاکی خاوه‌نه‌که‌ی لیکبه‌دینه‌وه، ئه‌وه‌ش به‌ هۆی ئه‌و که‌شوه‌ه‌وا خاوینه‌وه‌ که‌ رۆشنییری کوردی هه‌ناسه‌ی تیدا هه‌لده‌مژئ، ئه‌مه‌شیان به‌ هۆی نه‌بوونی خلتوخاشه‌وه‌ بی یا بارودۆخ وا بخوازی ئه‌وانه‌ی له‌ بواری رۆشنییری کوردیدا کار ده‌که‌ن، له‌ هه‌موو رووشاندنیک بیپاریزن که‌ رپی تی بچی بیرووشینی و هه‌زمان پیی نه‌بی. وای بۆ ده‌چم ئه‌وه‌ بووبیته‌ هۆی سلکردنه‌وه‌ و ده‌سه‌کاربوون تا بۆ وشه‌ی ره‌سه‌نی کوردی له‌ پارێزدا بن و له‌ نووسیندا بیانسرنه‌وه‌ نه‌وه‌ک لۆمه‌ بکرین.

وام هه‌ست کرد ئه‌رکی من ده‌گاته‌ ئاستی واجبی نه‌ته‌وه‌یی و نیشتمانی بۆ ئه‌وه‌ی چرا که‌زه‌که‌ی خۆم پین بکه‌م و تیشکیک، ئه‌وه‌نده‌ی هه‌یه‌، بخه‌مه‌ سه‌ر هۆکاری ئه‌و گومانانه، ئه‌وه‌ش به‌ پینی ئاگاداریم له‌ سه‌رچاوه‌ی کوردی و فارسی و زمانه‌ ئاریاییه‌کانی تر، له‌ سه‌نسکریته‌وه‌ بگره‌ تا ده‌گاته‌ په‌هله‌وی و هی دی، که‌ گاریگه‌رییان له‌ سه‌ر بنیاتنانی که‌له‌پووری به‌شه‌ رۆژه‌لاتییه‌که‌ی هند و ئه‌روپی که‌متره‌، له‌وه‌ ده‌مه‌وه‌ که‌ به‌شه‌ رۆژاواویییه‌که‌ لینی دابراوه‌ و تا ئیستا که‌س نازانی چ سه‌رده‌می بووه‌. ئاخ‌ر زانیاری له‌ سه‌ر سه‌رچاوه‌ی چه‌ند جۆگه‌ ئاویکی نیزیکی یه‌ک، هه‌ق وایه‌ گومانی تیکه‌لاوبوونیان بره‌وینیته‌وه‌. هیوای ئه‌وه‌ به‌ زانا و زمانزان و ئه‌دیبه‌ به‌رزه‌ عاره‌به‌کان ده‌کرئ بای ئه‌وه‌ ئاوړ له‌و بابته‌ بده‌نه‌وه‌ که‌ جیی گرنگی پیدانیانه و ره‌نگه‌ سه‌رقالییان به‌ مه‌سه‌له‌ی عاره‌بایه‌تییه‌وه‌، له‌ رووی سیاسی و رۆشنییری و شارستانییه‌وه‌، ریکر بی له‌ به‌رده‌م ئه‌وه‌ی به‌ بابته‌تیکه‌وه‌ خه‌ریک بن، که‌ له‌ چه‌قی سه‌رقالییاندا نییه‌ و له‌ هه‌مان کاتدا چه‌ند زمانیکی کۆن و سه‌رده‌م، پیوستییان به‌ وردبوونه‌وه‌ هه‌یه‌ و ژماره‌یه‌کی یه‌کجار که‌م نه‌بی بۆیان نه‌لواوه‌ له‌ رابردوو و لایه‌نه‌کانی ورد بینه‌وه‌. له‌وانه‌یه‌ ئه‌م هه‌وله‌ بچکۆله‌یه‌م بۆ لابرندی ته‌مومژی سه‌ر سیمای مه‌سه‌له‌که‌، ماندویتی لیکۆلینه‌وه‌ و توژیینه‌وه‌یان له‌ کۆل بکاته‌وه‌ و هه‌ندئ حه‌قیقه‌تی شاراوهدی وا له‌ باره‌ی بابته‌که‌وه‌ به‌ ده‌ست بپنن، بۆی هه‌بی بیانگه‌یه‌نیته‌ که‌ناری ره‌واندنه‌وه‌ی ته‌مومژ. گومانی ناوی که‌ خوینه‌رانی کورد به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی تا ئه‌م سه‌عاته‌ ئه‌و چرایانه‌یان که‌من که‌ زمان و میژوو و سه‌رجه‌می لایه‌نه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانیان رووناک بکاته‌وه‌، چونکه‌ ده‌ستیان له‌ لیکۆله‌ره‌وه‌ و توژه‌ره‌وه‌ی کوردی وا گیر نابی خوی بۆ ره‌واندنه‌وه‌ی تاریکییه‌کان ته‌رخان کردبی و نه‌ توانا و نه‌ پاره‌ و نه‌ مه‌ودا و نه‌ پشتگیری، هه‌یچیان، به‌ هه‌یچ جۆری شتیکیان له‌وانه‌ نه‌بوو بیخاته‌ سه‌ر ئه‌و رینییه‌ی که‌ به‌ره‌بستی وه‌ک مه‌حالی له‌ پیش بووه‌. توانای منیش له‌ توانای ئه‌وان باشتر نه‌ده‌بوو ئه‌گه‌ر بارودۆخ وای نه‌کردبا چاوم له‌ کۆیه‌ هه‌لبینم و ببینم و به‌راوردی کۆمه‌لی شتی وا بکه‌م که‌ هۆشی مرۆقیان سه‌رقال کردوو و له‌ چه‌ند سالیکی هه‌فتاکاندا سه‌رچاوه‌ و کتیبی وام ده‌ستکه‌وتن که‌ له‌ سه‌ر ئاریایی و ئیرانی په‌ره‌یان به‌هۆشم دا و ئه‌وانه‌ش، زۆربه‌یان فه‌وتان و دلی خۆم به‌و که‌مه‌ خۆش ده‌که‌م که‌ ماونه‌ته‌وه‌ و ئیشتیا ده‌که‌نه‌وه‌ و تیریش ناکه‌ن. ره‌نگه‌ خه‌لکی تر له‌ مه‌یداندا هه‌بووبن و په‌نامه‌کی هه‌ولیان دابی و گویمان له‌ ده‌نگیان نه‌بووبی و له‌ کاتی سوورانی به‌رداشیان بی خه‌به‌ر بین ئاخۆ که‌ی ئاردی رۆشنییری و زمانه‌وانی و میژوویی کورد به‌ره‌م دینی تا هه‌ویر بۆ عه‌قل بشیلی.

نووسه‌رانی عاره‌ب مافی ئه‌وه‌یان به‌ سه‌رمه‌وه‌ هه‌یه‌ له‌م جییه‌ی خۆمه‌وه‌ دانی پیندا بنیم که‌ به‌ هۆی هه‌ولی دره‌نگه‌ه‌ختی ئه‌وانه‌وه‌ له‌ به‌رره‌وانکردنی زمانی عاره‌بیدا له‌ دوورگه‌ی عاره‌بیه‌وه‌، هه‌ر زمانیکی مردوو و بی لایه‌ن و دوژمنی سه‌ر به‌ زمانه‌ سامییه‌کان له‌ دوورگه‌ی عاره‌بیه‌وه‌ هاتبی ئازایانه

ئەو سەرچاوانەى لە بوارى ئەم باسەدا لە بەر دەستدان، وردەكارى و ليكۆلینەوہى زمانەوانى و ميژوويى و شوینەوارزانى كۆمەلى زانای پوژاوايى سەردەمى جياواز و شوینی جياوازن و شوینەواريان لە کتیبى دەستەپەك لەو ئيرانيانەى كە گرنگى بە كەله‌پوور و فەرھەنگى ئيرانى بە شيۆه‌پەكى گشتى و فارسى بە تايبەتى دەدەن، ھەيە بەلام بوونى كتيبيك كە بە كەلك بى و بە زمانە پەسەنەكەى خۆى نووسرابى، لە عيراقدا دەگمەن بوو و بۆ كوردیش ھينانى كتيب لەو ولاتەوہ كە تينيدا نووسراوہ، لە بەر ئەو ھويانەى كە پيشتر باسەم كردن، زەحمەت بوو و لە مەوداى نىوان سالى 1971 و 1978دا، لەو كاتەدا كە لەگەل برايانى ترى دامەزرينەرى كۆرى زانيارى كورد بووم لە بەغدا و بە ھۆى پەيوەندى توندوتولى كۆرە زانيارىيەكانى پوژھەلاتى ناوہراست و ئەمەريكا و ئەوروپاوە، بە يەكيتى سۆفەتيشەوہ، ھەندى لەو سەرچاوانە پيشكەشى من کران و كاتى لە ناوہراستى سالى 1978دا لە كۆر دابرام، زۆر بەيانم بۆ كۆر بەجى ھيشت و ژمارەپەكى زۆر كەمیان لای من مانەوہ، لەوانە (فرھنگ ايران باستان)ى خوالیخوشبوو پوور داود و كتيبي (مزدیسنا وادب پارسی)ى دكتور محمەد موعين و كتيبي (كارنامەء اردشير بابكان)ى دكتور بەھرام فرەوہرشى و ھەندى سەرچاوەى ترم خواستەوہ، لەوانە ھەر سى بەرگى (تارىخ زبان فارسى)ى دكتور پەرويز نائيل خانلەرى و چەند ژمارەپەك كە لە سەر بلاوكراوہ دەژميردان و ناويان (بەربانگ) بوو و لە ستوكھۆلم دەردەچوون و Tiraj بە تەنیشتيەوہ نوسرابوو و Izmir ، ھەردووکیان بە شيۆه‌زارى زازايى كوردى بوون. ئەو كتيبە ناوہراوانە، جگە لە كارنامەى ئەردەشير، پشتيان بە ژمارەپەكى زۆرى سەرچاوەى ھەمەجۆرى كاتى جياوازی سەردەمە نوئيەكانى ئەوروپا و ئەمەريكا بەستووہ كە بە كردنەوہى واژەو نەخشی كۆنەوہ خەريك بوونە و ئەوروپايیەكانى تريان خەريكى كردنەوہ و ليكدانەوہى واژەى ھيروگلیفى و سۆمەرى و دواى ئەوان، ئەكەدى و ئاشورى و بابلى و ھەموو زمانە كۆنەكانى وەك سامى و ئارى و ھى تر بوونە. بەلام نووسەرە فارسەكان لە بوارى شوینەوارە كۆنەكاندا، زۆريان خستوتە سەر كارى پوژاوايیەكان و ھەموو سەرچاوە ميژوويیەكانى ئيسلام، كە پشت بە باسكردن و گيرانەوہى دەماودەمى سەردەمى خويان دەبەستن. گەلى جار قسەى ئەو ليكۆلەرە ئيرانيانە دەخوينمەوہ و بۆچوونەكەم بەوہ پشتتەستوور دەبى (شايەديك لە خويان شايەدى دا) يا دانپيدانانى نەيار، ئەوہش كۆشش و كات پاشەكەوت دەكا. يەكى لەوانە خاوەنى (تارىخ زبان فارسى) لە لاپەرە 38ى بەشى دووہمدا و لە سەر زمانى (لوپرى و بەختيارى و خيلەكانى مەحسنى و بویر ئەحمەدى پوژاواى ستانى فارس) دەپلى كە خزمایەتى لەگەل زمانى كوردیدا ھەيە و بەشى ئەوہ دەكا قسەى ھەندى لە ئەوروپايیەكان بکاتەوہ و حاشا بكا كە پەيوەندى لە نىوان كوردى و ئەو شيۆه‌زارانەدا ھەبى. ھى تر لەو ليكۆلەرەوانە دەبينم ھەمان قسە لە بارەى زمانى كوردیيەوہ دەلینەوہ و جارى بە زمان ناوى دەبەن و جارى بە شيۆه‌زار و ديسان

ئەو کتیبانە‌ی که ناووم هینان و پیشینه‌ی ئەوروپاییان هه‌یه، ده‌بنه‌ سه‌رچاوه‌ی ئەم باسه‌ و ده‌شی بۆیان بگه‌رێینه‌وه. چ به‌ پنیوستی نازانم له‌ هه‌موو بۆچوونیکدا که ده‌مه‌ته‌قی له‌ سه‌ر ده‌که‌م یا پشتی پنی ده‌به‌ستم ئاماژه به‌ سه‌رچاوه‌که بکه‌م ئەوه‌ش بۆ خۆلادان له‌ درێژدادری. ته‌نها له‌ جینه‌ پنیوسته‌کاندا یا له‌و جینه‌دا که پنیوست به‌ به‌لگه‌ بکه‌ن، ئاماژه به‌ سه‌رچاوه‌که و لاپه‌ره‌که ده‌که‌م. پیم باشه‌ بۆ دلنایی ناوی هه‌ندی له‌و سه‌رچاوانه‌ تۆمار بکه‌م که خاوه‌نی ئەو کتیبانه‌ پشتیان پنی به‌ستون.

له‌ یه‌که‌م کتیب (فره‌نگ ایران باستان)ی پوور داود ناوی 26 سه‌رچاوه‌ی عاره‌بی و فارسی تۆمار کراوه، که یارمه‌تیده‌ری دانانی کتیبه‌که بوونه و به‌ باسکردنی (الاثر الارامیه فی لغة الموصل العامیه - شوینه‌واری ئارامی له‌ زمانی ناوچه‌یی موسلدا" - داود الجلی 1354هـ) ده‌ستی پنی کردووه. سه‌رچاوه‌کانی تری بیرونی و هه‌واله‌ دوورودرێژه‌کانی بیرونی، ئەوجا ناوی کتیب به‌ پنی حه‌رفی هیجا و له‌ پیتی (ب) دا (بیست مقاله‌)ی محمه‌د قه‌زوینی، نه‌سکی 2 تاران 1313ی شه‌مسی و له‌ (ت) دا تاریخی نرشحی - میژووی نهرشه‌حی له‌ باره‌ی بوخاراوه‌ که له‌ تاران چاپ کراوه و له‌ (ج) دا (جغرافیای تاریخ ایران - بارتولد وهرگیرانی سه‌رداوه‌ر، تاران 1308) و له‌ (ح) دا (حدود العالم....) ئیدی ئاوها تا کۆتایی لسته‌که که به‌ وه‌فاتی ئەعیانی ئین خه‌له‌کان، چاپی تاران کۆتایی دی. له‌ هه‌ر پیتیکدا نمونه‌یه‌که هیناوه‌ته‌وه جگه‌ له‌ هه‌مزه (3 نمونه)

دوای ئەوه‌ دینه‌ سه‌ر ناوی ئەو کتیبانه‌ی که تایبه‌تن به‌ لیکۆلینه‌وه له‌ سه‌ر ئاقیستا و ئەوانه‌ش پینجن. ئەوجا خوینه‌ر ده‌باته‌ سه‌ر به‌ دواچوونی ئاقیستا له‌ کتیبی نووسه‌راندا: بارتولومه Bartholomae و دارمستهر Darmsteter و ده‌ هاره‌ De Harlez و ریخت Reichelt و هی دی.

ئەوجا دینه‌ سه‌ر باسی ئەو کتیبانه‌ی که به‌ په‌له‌وی نووسراون و په‌یوه‌ندیان له‌گه‌ل کتیبی وه‌ک ئەرداویرنامه، ئەرده‌شیر بابکان و بنده‌ش و بیست کتیبی تری هیناون.

له‌ تۆمارکردنی تایبه‌ت به‌ به‌ره‌مه‌ رۆژاواویه‌کاندا یه‌که‌م ناو ژماره‌ 52 و له‌ ژماردندا به‌رده‌وام ده‌بی تا ده‌گاته‌ ژماره‌ 203 و ئەوه‌ش هه‌موو ئەو سه‌رچاوانه‌یه که بۆ نووسینی کتیبه‌که‌ی پیناندا چۆته‌وه. کۆنترین کتیبی رۆژاوا که له‌گه‌ل پینجی تردا ناوی هاتووه، میژووه‌که‌ی بۆ 1852 - 1854 ده‌گه‌رێته‌وه و هی ویسته‌ر گارد. کۆنترین کتیبی تۆمارکراوی کۆتایی ژماره‌ 52 و سالی 1853 - 1854 ه و هی کارل بوشیله.

کورتیه‌کی میژوویی

له‌ میژوودا وا باوه که ده‌سته‌یه‌کی گه‌وره‌ی ر‌ه‌گه‌زی سپی به‌شه‌ر له‌ چه‌ند شوینیکی سه‌رزهمینی باکووری ده‌ریای خه‌زه‌ر نیشه‌جی بوونه و میژوونووسه‌کان له‌ سه‌ر جینی راستیان جیاوازیان هه‌یه. پینش ئەوه‌ی مه‌سیح له‌ دایک بی به‌ پتر له‌ هه‌زار سال، بوونه‌ته‌ دوو به‌شه‌وه و یه‌کیان به‌ره‌و رۆژاوا چوو و له‌ ئەوروپا بلاوه‌یان لی کردووه. به‌شه‌که‌ی تریان به‌ره‌و رۆژه‌لات چوو و ئەمانیش بوونه‌ته‌ دوو به‌شه‌وه، یه‌کیان له‌ هند گیرساوه‌ته‌وه و ئەوی تریان له‌و جینه‌ی که ئیستا پنی ده‌لین ئیران، نیشه‌جی بووه. میژوونووسان ئەوانه‌یان له‌ دابه‌شبوونی یه‌که‌مدا ناو نا هند و ئەوروپی و هی دووه‌میشیان ناونا هند و ئیرانی. ماوه‌یه‌کی دوور و درێژ به‌ هه‌مووان ده‌گوترا ئاری به‌لام دواتر هه‌له‌ی ئەم ناولیتانه‌ ده‌رکه‌وت و ته‌نها بۆ هند و ئیرانییه‌کان (ئاری arya) به‌ کار هیندرا. ئەو هندیانه‌ی باکووری هند که به‌ سانسکریتی داخواتن، له‌ ر‌ووی زمان و ر‌ه‌گه‌زه‌وه ئارین و له‌گه‌ل درافیدی و ئەوانه‌ی ناوه‌راست و باشووری هنددا

1. خیله هند و ئه‌وروپیه‌کان، له پیش یه‌که‌م دابه‌شبوونیاندا به‌یه‌ک زمان و چه‌ند شیوه‌زاریکی لیکچوو و لیک نیزیکی، به‌پیی دوور و نیزیکیانه‌وه له‌یه‌کتر، داخاوتن، وشه و زاراه له‌شوینه‌واری ئه‌م یه‌که‌ زمانیه‌ ماونه‌ته‌وه و هه‌ندیکیان هه‌ر ئه‌وه‌تا یه‌ک نین و هه‌ندیکیان له‌به‌کاره‌یتانیا‌ندا له‌یه‌ک ده‌چن. ئه‌وه‌ش چاوه‌پروان ده‌کرئ نیزیکیه‌تی نیوان زمانی گه‌لانی رۆژه‌لات له‌نیوان خۆیاندا له‌یه‌کتر نیزیکیتر بن به‌پیاونه‌له‌گه‌ل زمانی گه‌لانی رۆژاوادا، به‌لام ئه‌وه‌ش ده‌بی که‌ وشه‌یه‌کی گه‌لیکی رۆژه‌لاتی کون له‌ وشه‌یه‌که‌وه نیزیکیتر بی که‌ رۆژاوا‌یی به‌کاری دینی، بۆ نمونه‌ وشه‌ی (ثری Thri) ئاقیستایی (کتیبی زه‌رده‌شت) له‌ کوردی سه‌رده‌مدا واتای سی دهدا و له‌ ئینگلیزیشدا Three یه‌.

2. نیزیکیه‌تی نیوان سانسکریتی و زمانگه‌لی گه‌له‌ ئیرانییه‌کان له‌ سه‌رده‌مه‌ زوه‌ه‌کانی دابه‌شبوونی ئارییه‌کاندا بۆ دوو گه‌ل، ئاشکراتر و زه‌قتره‌. به‌ هۆی کتیبی (فیدا Veda) ی هندی و هه‌ندی به‌شی ئاقیستاه‌ ئه‌م نیزیکیه‌تییه‌ پارێزراوه‌ و کۆنترین شیوه‌ی نووسراوی سانسکریتی و لقی ئیرانی زمانی ئارییه‌کانی هه‌شتۆته‌وه‌ و وه‌خته‌ لیکچوونیان وه‌ک لیکچوونی دوو جمک بی.

3. لیکچوونی ئه‌و زمانه‌ی که‌ لقی ئیرانی گه‌له‌ ئاریه‌کان قسه‌یان پێ کردوه‌، به‌رده‌وام له‌ لیکچوونی نیوان ئه‌و زمانانه‌ و سانسکریتی له‌ لایه‌که‌وه‌، له‌گه‌ل زمانه‌کانی لقی ئه‌وروپا له‌ لایه‌کی تره‌وه‌ زه‌قتر و ئاشکراتر بووه‌. وا چاکه‌ ئه‌وه‌شی بۆ زیاد بکه‌م که‌ ئایینی زه‌رده‌شتی، که‌ هه‌موو گه‌له‌ ئیرانییه‌کانی گرتبۆوه‌، یه‌کی بووه‌ له‌ هۆکاری مانه‌وه‌ی لیکچوون و نیزیکیه‌تی له‌ نیوان زمانی ئه‌و گه‌لانه‌دا. واته‌ نیزیکیه‌تی نیشتمانیان له‌ یه‌که‌وه‌، تاکه‌ هۆکاری یه‌کلایه‌که‌ره‌وه‌ی لیکچوونیان نه‌بووه‌.

ئه‌وه‌ی له‌م بواره‌دا بۆ بابه‌ته‌که‌ گرنگه‌، په‌یوه‌ندی نیوان زمانه‌کانی گه‌له‌ ئیرانیه‌کانه‌ که‌ کورد و فارس له‌وانه‌ن و دوا‌ی دووه‌زار و پینجسه‌د سا‌ل ته‌فروتونابوون و پاشکوبوونی کورد، هه‌شتا ژماره‌یه‌کی زۆری وشه‌ له‌ نیوان کوردی و فارسیدا لیک ده‌چن. بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌م باسه‌ ئه‌وه‌نده‌ کورت بکه‌ینه‌وه‌ که‌ بابه‌ته‌که‌ نه‌شیۆی، ده‌بی له‌ به‌ندی یه‌که‌می سه‌ره‌وه‌ بینه‌وه‌ و له‌و جیه‌دا بۆی بکه‌رینه‌وه‌ که‌ پتویستمان پێی ده‌بی. ده‌بی به‌ گوته‌یه‌کی زۆر کورت له‌ به‌ندی دوومیش بینه‌وه‌، ئه‌وه‌ش ئه‌وه‌یه‌ که‌ سانسکریتی هندی جمکی ئاقیستای ئیرانییه‌، ئه‌وه‌ش له‌وه‌دا ده‌رده‌که‌وئ که‌ ئه‌و زمانه‌ی فیرای پێ نووسراوه‌، له‌و زمانه‌ ده‌چی که‌ ئاقیستای پێ نووسراوه‌. ئه‌م لیکچوونه‌ ده‌گاته‌وه‌ ئه‌و وشه‌ و رستانه‌ی هه‌خامه‌نشیانیش که‌ له‌ ناوه‌راستی سه‌ده‌ی شه‌شه‌می پیش زاینه‌وه‌ پارێزراون. ئه‌و لیکچوونه‌ ده‌گه‌یشه‌ هه‌موو زمانه‌ ئیرانییه‌کانی تر که‌ له‌ سه‌ر شیوازه‌ کونه‌که‌ی تومار کرابن و هه‌شتا هۆکاری گواسته‌وه‌ و گۆرانکاری، خۆیان نه‌خزاندبیته‌ ناو بنیاد و ده‌ربریه‌وه‌. فارسی هه‌خامه‌نشی، له‌ ماوه‌یه‌کی کورتدا به‌خۆی، به‌ شیوه‌یه‌ک گۆرانکاری به‌ سه‌ردا هات، که‌ زاناکانی زمان بۆی ناچن و هه‌یج قسه‌که‌ریکی زمانی دی چاوه‌پروانی نه‌بووه‌. باسی ئه‌وه‌ش دی. له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی هه‌یج زمانیکی ئیرانی، جگه‌ له‌ ئاقیستا و هه‌خامه‌نشی، شیوازی نووسینی نه‌بوو تا لیکچوونه‌ کونه‌کانی نیوان ئاقیستا و هه‌خامه‌نشی و سانسکریتی دیاری بکه‌ین. گۆرانکاری نیوان سانسکریتی و ئاقیستا به‌ پێی گۆرانکاری له‌ ده‌نگه‌کانیاندا بووه‌. زۆر جار پیتی (س) سانسکریتی له‌ ئاقیستادا بۆته‌ (ه)، (asura و spata و sndhu) له‌ ئاقیستادا بوونه‌ته‌ (ahura و hapta و hindu) و هه‌ردوو وشه‌ی (یه‌سنا و یه‌زنه‌) له‌ سانسکریتیدا بوونه‌ته‌ (یه‌جنه‌ و یه‌جته‌)... و به‌و شیوه‌یه‌. سانسکریتیش له‌ لایه‌ن خۆیه‌وه‌، به‌ ده‌م رۆژگاره‌وه‌ گۆرا و بووه‌ زمانیکی نارۆشن، ئیدی ئاساییه‌ زیاتر له‌ زمانه‌ ئیرانییه‌کان دوور که‌وتبیته‌وه‌.

تا ئێره‌ بۆ ئه‌م بابه‌ته‌ به‌سه‌.

خيزانی زمانه ئيرانييه‌کان

ناتوانم به و سه‌رچاوانه‌ی به‌رده‌ستمه‌وه، به وردی سهرده‌می کۆچکردنی خیله هندوئه‌وروییه‌کان دیاری بکه‌م، چونکه شوینه‌واری تۆمارکراو نییه ده‌ریبخوا یا به راستی بزانی، ئه‌وانه یه‌ئجوج و مه‌ئجوج نه‌بوون که له کتیه ئاسمانیه‌کاندا باسیان هاتووه تا بیکه‌ینه به‌لگه‌ی نیزیکیان له سهرده‌می ته‌وراته‌وه، که باسی کردوون. ئه‌وه‌نده‌ی من ئاگادار بم، ئه‌وه‌ش ناشی کاتی ئه‌وه دیاری بکه‌ین که ئیرانییه‌کان له و جینانه‌دا نیشه‌جی بوون که بۆی هاتن چونکه ئه‌وه ده‌مه‌ی ئه‌وه پوویداوه، هیشتا خیله هندوئه‌وروییه‌کان، یا ئاریه‌کان، نووسینیان نه‌بووه تا بیکه‌نه ده‌فریک بۆ رووداو و بابته‌کان و له فه‌وتان و له‌بیرچوون بیانپاریزی. وام پین خوشه له جی خۆمه‌وه، به سهر ئه‌وه سهرده‌مه‌دا باز بده‌م که ئیرانییه‌کان له ولاته تازه‌کانیادا نیشه‌جی بوونه و ههر یه‌که له و خیل و گه‌لانه چ تایبه‌تمه‌ندییه‌کی له و ولاته‌دا هه‌بووه که ئاوه‌دانی کردۆته‌وه، چونکه ئه‌وانه په‌یوه‌ندیان به سهرینه‌وه و کاریگه‌ری ههر یه‌که‌یا نه‌وه به سهر ئه‌وی تره‌وه نییه، مه‌گه‌ر له سنووریکی به‌رته‌سکدا که ده‌شی پشتگۆی بخری، ئه‌وه‌ش له بهر هۆکاریک که خه‌ریکی روونکردنه‌وه‌ی نیم.

په‌وی لقی ئیرانی له خیله ئارییه‌کان به‌ره‌و باشوور و باشووری رۆژاوا له و دوورپیاندا پووی دا که به‌ر له زیاتر له هه‌زار سال پیش له‌دایکبوونی مه‌سیح پووی داوه و یه‌کیکیان بووه هندی و ئه‌وی دی بووه ئیرانی. له سه‌ره‌تای هه‌زاره‌ی یه‌که‌می پیش زاین، ماده‌کان، یا میدیه‌کان (باپیرانی کورد) و پارس (فارسه‌کان) له ولاتی خۆیان به‌ته‌نیشته‌یه‌که‌وه نیشه‌جی ببوون و ولاتیان گه‌یشته‌بووه رۆژاوا‌ی ئه‌وه‌ی ئیستا له عورفی نیونه‌ته‌وه‌ییدا پیی ده‌لین (Persia)، له هه‌ره‌باکووریه‌وه تا ئه‌وسه‌ری باشووری و به‌شه‌باکووره‌که‌ی هی ماده‌کان بوو و به‌شه‌باشووره‌که‌شی هی فارسه‌کان و دراوسیتیه‌کی توندیان هه‌بوو که له و سهرده‌مه‌دا چ سنوور و به‌ر به‌ست له نیوان دراوسیتا نه‌بووه و خه‌لک و به‌رژه‌وه‌ندی به‌ئازادییه‌کی مه‌یله‌و ره‌هاوه له هاموشۆدا بوون و په‌یوه‌ندی هه‌مه‌چه‌شنه‌ی ناوه‌رۆک هه‌مه‌جۆریان دروست ده‌کرد و به‌رده‌وامییان پین ده‌دا و ئه‌و شیوازه په‌یوه‌ندیانه، تا سه‌ره‌تاکانی سه‌ده‌ی بیستم له رۆژه‌لاتدا به‌رده‌وام بوو.

مه‌ترسیدارترین و گه‌وره‌ترین کاریگه‌ری، له پووی ماددی و ده‌روونییه‌وه له سهر گه‌لی کورد، به سه‌رسوپمانه‌وه، ئه‌و نیزیکیه‌تییه توندوتۆله‌ی بووه له‌گه‌ل پارسه‌کاندا. حوکمی لاوازی به سه‌ردا داوه و چاره‌نووسی دیاری کردووه و به‌ره‌و خراپتر پالی ناوه، ئه‌وه‌ش به شیوه‌یه‌ک که هه‌تا ئه‌م‌رۆکه‌ی نه‌یتوانیوه لێی ره‌ها بی و نیزیکیترین به‌لگه ئه‌م شته‌یه که ده‌یخوینیته‌وه له باره‌ی بی گه‌ردی زمانی کوردیه‌وه تا وشه‌ی هاوشیوه‌ی له فارسیدا نه‌یته جی گومان.

ئیمه په‌یوه‌ندیان به سه‌رجه‌م و به درێژی باسکردنی بلابوونه‌وه‌ی ئیرانییه‌کانه‌وه له ولاتی خۆیاندا نییه چونکه ئه‌وه په‌یوه‌ندی به گه‌لانی خۆیان و فره‌هنگ و که‌له‌پووری خۆیان هه‌یه که رۆلی له دارشتنی زمانه ئیرانییه‌کاندا، به‌و شیوه‌یه هه‌بووه که بووه، به تایبه‌تی و له ناویاندا زمانی کوردی و فارسی، بی ئه‌وه‌ی بچینه ناو ورده‌کاری ده‌ره‌وه‌ی بابته‌که چونکه پنیوستمان به هه‌لکۆلینی بلوچی و سه‌غدی و سکائی و زمانی ئیرانی و ئاریایی و ئه‌و بابته‌ زمانانه نییه که رۆلیان له پیره‌وی ئه‌م دوو زمانه‌دا له بیر چۆته‌وه. ئه‌وه‌ش پوونه که هیزی زمان له‌گه‌ل هیزی ئه‌و میله‌ته‌دا که قسه‌ی پین ده‌کا هاوسه‌نگه و سه‌رچاوه‌ی هیزی ده‌سه‌لات و ئایینه چونکه ئایین، له سهرده‌مه‌ کۆنه‌کاندا که‌له‌پوور و فره‌هنگی به شیوه‌یه‌کی گشتی له خۆ ده‌گرت. به‌م شیوه‌یه، بۆ هه‌ولی تیگه‌یشتنی په‌یوه‌ندی نیوان کوردی و فارسی، ئه‌م زمانانه هی ئه‌وه‌ن لینیان ورد بینه‌وه:

1. زمانی نووسینی ئافیس‌تا 2. زمانی ماده‌کان 3. فارسی کۆن 4. په‌هله‌وی. له ریزبه‌ندیان، من به پیچه‌وانه‌ی نووسه‌ری کتیبی (تاریخ زبان فارسی - میژووی زمانی فارسی) زمانی ئافیس‌تام پیش

خستوتوهه. ره‌نگه ئه‌و له رووی کاته‌وه زمانی مادی پیش زمانی ئافیس‌تا خستبیتته‌وه. به‌لام چ هویه‌کم بۆ ئه‌وه نه‌دیتته‌وه فارسی کونی پیش ئافیس‌تا خستوتوهه. هه‌رچۆنی بی، کیشه‌ی تیکه‌لاویی کوردی و فارسی له خه‌یالدا نه‌بووه و پیم وا نییه گرنگیه‌کی ئه‌وتوی به‌ریزه‌ندی دای. من بۆ ئه‌وه چووم که ئافیس‌تا رۆلی گرنگ و کاریگه‌ری له سه‌ر قالبه‌ندی که‌له‌پوور و فه‌ره‌ه‌نگی ئیرانیدا هه‌بی، ئه‌وه‌ش له مه‌ودایه‌کدا که له هه‌زار سال تییپه‌راندووه و جگه له‌وه‌ی کۆنترین به‌لگه‌نامه‌ی نووسراوی میله‌ته ئیرانییه‌کانه و ئه‌گه‌ر (فیدا Veda) ی هند نه‌بوویه ده‌بووه کۆنترین به‌لگه‌نامه‌ی نووسراوی هه‌موو گه‌لانی هند و ئه‌وروپی. ئه‌وجا ئه‌و به‌ش‌ه‌ی که ناوی (گاتا gatha) ی لی نراوه هی ئه‌وه‌یه ته‌مه‌نیکی زۆر له‌و ته‌مه‌نه کۆنتری هه‌بی که زاناکانی بابه‌ته ئیرانییه‌کان بۆ ده‌رکه‌وتنی زه‌ردهشتی خاوه‌نی ئافیس‌تا دایانناوه و ته‌نانه‌ت خاوه‌نی کتیبی (مزیدسنا و ادب پارسی) له لاپه‌ره‌کانی 173 - 177 ی به‌شی یه‌که‌مدا ئه‌و جوړه رایانه‌ی ده‌رب‌په‌وه که له سه‌ر شتگه‌لی وه‌ستان له ئافیس‌تادا باس کراون و هه‌ندی شتیش که له ئافیس‌تادا باسیان نه‌بووه، بۆ پانزه سه‌ده‌ی پیش زاین ده‌گه‌رینه‌وه و نه باسی ماده‌کان و پارسه‌کانی تیدایه نه هیش‌تا دراو لیدراوه و نه چ شوینه‌واری ئاسن و خوئ له ده‌قه‌کانیدا هه‌یه... لیره‌وه، کیشه‌یه‌ک له خه‌یالدا په‌یدا بوو و له هه‌موو ئه‌و به‌لگه‌نامه میژوویانه‌ی که خویندوو‌منه‌ته‌وه وه‌لامیم ده‌ست نه‌که‌وت، ئه‌وه‌ش ئه‌وه‌یه ئه‌گه‌ر گاتا‌کان ئه‌وه‌نده کون بن چ په‌یوه‌ندییه‌ک له نیوان گاتا‌کان و زه‌ردهشتا هه‌یه و ئه‌گه‌ر لیکۆلینه‌وه ماوه‌ی چهند سه‌ده‌یه‌ک زه‌ردهشت نه‌گه‌رینه‌تته دواوه، ئه‌و قه‌ومه کامه‌یه شارستانه‌تی ئه‌وه‌نده به‌هیز بووه گه‌یشتیته ئاستی تۆمارکردن و خه‌یال و لیکدانه‌وه و ده‌ستووری و دارپژێی که به‌هه‌ریانه‌وه هه‌بی په‌ره‌ بسینن و له ئافیس‌تادا هه‌بن؟ به‌لام نابی ئه‌م کیشه‌یه رمانبگری چونکه ئه‌گه‌ر هه‌ندی به‌شی ئافیس‌تا له سه‌ردهمی زه‌ردهشت کۆنتر بی یا سه‌پیندری که زه‌ردهشت له‌وه‌ زووتر بووه که بۆی دانراوه و بگاته‌وه سه‌ردهمی گاتا‌کان، ئافیس‌تا هه‌ر وه‌ک حه‌قیقه‌تیکی گرده‌ب‌ر و وه‌ک به‌هه‌زترین کاریگه‌ر له سه‌ر زمان و فه‌ره‌ه‌نگ و ئاین و ژیا‌نی هه‌موو ئیرانیه‌کانی پیش په‌یدا‌بوونی ئیسلام ده‌مینته‌وه. ده‌بی لیره‌دا ئه‌وه‌ش بگوتری که دانانی زمانی ئافیس‌تا به‌ زمانی ئیران، جوړه لیبورده‌یه‌کی تیدایه به‌رانه‌ر ئه‌و زانا‌یانه‌ی که وای بۆ ده‌چن به‌ زمانی خه‌وارزمیه‌کان بی، له‌و جیه‌دا (به‌ پێی بۆچوونی ئه‌وان) که یه‌که‌م جار زه‌ردهشت تیدا په‌یدا‌بووه. خه‌واریزم، به‌ پێی ده‌ستنیشانکردنی خاوه‌نی (تاریخ زبان فارسی) که‌وتۆته باکووری ده‌ریای (ئارال)‌ه‌وه که هه‌ردوو رۆباری سه‌رداریا و ئاموداریا (سه‌یحون و جه‌یحون) ی تی ده‌رژین (ل 201، تاریخ زبان فارسی به‌شی یه‌که‌م). ئه‌و ناوچانه‌ش ئه‌م‌رۆ ناویان کازاگستانی سوڤیه‌تییه: ئافیس‌تا له جووت ناوی Airyana vaejah پیکهاتوه که شوینی ئه‌و خه‌لکه‌ن که به‌و زمانه قسه‌یان کردووه. ئه‌وجا زانی بابه‌ته ئیرانییه‌کان هاتن و ئه‌و ناوه و ناوی خه‌واریزمیان به‌ یه‌ک گرت، خه‌واریزمیش زۆر له سنووری ئیرانه‌وه دووره، ئه‌گه‌رچی ده‌چینه‌ریزی واتای (ئاری، ئاریا) وه. به‌ پێی بۆچوونی ئه‌مانه، په‌یدا‌یستی و زه‌روورته‌ی لوژیکی وایان خواستوه ئافیس‌تا به‌ زمانی ئه‌و خه‌لکه‌ بووبی که له ناویاندا په‌یدا بووه و خه‌لکی تریش هه‌بوون، به‌و شیوه‌یه‌ی که رۆنی ده‌که‌ینه‌وه، به‌و ئه‌نجامگیرییه‌ رازی نه‌بوون.

زانا‌کان به‌ گشتی به‌و دنیابوونه نه‌گه‌یشتن که ئافیس‌تا سه‌ر به‌ گه‌لیکی دیاریکراو بی ئه‌گه‌رچی له‌وه دنیایا بوون که فارسی کون نییه و دوا‌ی دینه سه‌ر باسی ئه‌وه. به‌و ئه‌نجامگیرییه‌ش نه‌گه‌یشتن که له سه‌ردهمیکی دیاریکراو نووسرا‌ی و نه‌شیانتوانی ته‌مه‌نی به‌شه‌کانی ئافیس‌تا، به‌ دنیاییه‌وه دیاری بکه‌ن و بیانگه‌رینه‌وه سه‌ردهمیکی دیاریکراو، به‌لام له سه‌ره‌پێی چاره‌سه‌ری کیشه‌کاندان و مه‌ودایه‌کی باشیان له‌و بواره‌دا بریوه، که ماندووبوونی گه‌لی زۆر و ماوه‌ی تیه‌رپوونی چه‌ندین نه‌وه‌ی ویستوه. پیم وا نییه کتیبیک به‌ گرنگی ئافیس‌تا بووبی و ته‌مه‌نی زۆر بووبی و باروودۆخی هه‌مه‌جوړی به‌ سه‌ردا تیه‌ر بووبی و ده‌ستی تیکدانی پی گه‌یشتن، له کیشه‌ی ئاوها خه‌له‌سابی.

کوشنده‌ترین کاره‌سات که له همومو سه‌رده‌مه‌کاندا به سه‌ر ئاڤیستادا هاتبی، هه‌ولی ئه‌سه‌کهنده‌ری مه‌که‌دۆنی بوو له ده‌وروبه‌ری سالی 331ی پیش زاین، بۆ فه‌وتاندنی، ئه‌وه‌ش دواي سه‌رکه‌وتنی به سه‌ر ئه‌خمینی (هه‌خامه‌نشیه‌کان)دا، چونکه ده‌ستی به سه‌ر کتیبخانه‌ی شاهانشاهیدا گرت که همومو به‌شه‌کانی ئاڤیستای تیندا پارێزراو بوون. ئه‌و کتیبخانه‌یه‌ی به همومو ئه‌و به‌لگه‌نامه نووسراوانه‌شه‌وه سووتاند و له کۆتاییدا جگه له هه‌ندی به‌شی که‌می هه‌چی له سووتاندن ده‌رباز نه‌بوو که کویان 83000 وشه ده‌بوو و به‌شه سووتاوه‌کانی ته‌نها له بی‌ری موبه‌د و هه‌ربه‌ده‌کاندا، نه‌وه دواي نه‌وه تا کۆتایی ده‌سه‌لاتی سلوکی (سلوکس یه‌کی بوو له سه‌رکرده‌کانی ئه‌سه‌کهنده‌ر) مانه‌وه ئه‌وه‌ش به‌رێگارکردنی به‌ش له دواي به‌شی ده‌وله‌ته‌که له ده‌وروبه‌ری 147ی پیش زاین. (ته‌ماشای خشته‌ی کاته‌کان له لاپه‌ره 226ی کتیبی مزديسنا و ادب پارسی بکه). ئه‌وجا هه‌وله‌که تا کۆتایی سه‌رده‌می ئه‌شکانیه‌کان، که سالی 226ی زاینی بوو، درێژه‌ی کیشا و له سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی ساسانی‌شدا تا ده‌سه‌لاتی خه‌سره‌و په‌رویز (590 - 627 ز) (لاپه‌ره 228ی هه‌مان سه‌رچاوه). ئه‌وجا، دواي ئه‌وه ئیسلام هات و هه‌وله‌کانیش ویستان و تا ماوه‌یه‌که لاپه‌ره‌ی رۆشنی‌یری فارسی داخرا. دواي ئه‌و هۆیه‌ی دیاری ده‌که‌ین بۆچی هه‌موو فه‌ره‌هنگی ئه‌و سه‌رده‌مه به هی فارسی دانراوه.

ئه‌و باب‌ه‌تانه‌ی که په‌یوه‌ستن به ورده‌کاری ئایینی زه‌رده‌شتیه‌وه و له ئاڤیستادا تومار کراون، ئه‌وه‌یه که زه‌رده‌شت باوه‌رپکی نویی وای هینایه ئاراوه، که گه‌له هندوئه‌وروپییه‌کان و ئه‌و ئاریانه‌ی که به‌ره‌و رۆژه‌لات جیاوه‌بوون، ئاشنایه‌تییان له‌گه‌لیدا نه‌بوو، چونکه فه‌رخاوه‌ندی و سه‌ربه‌خۆیی هه‌زی خه‌ر و شه‌ری له شیوه‌ی دوالیزم (دووخوای) ر‌هت کرده‌وه و ته‌نانه‌ت واتای ناوه‌ کۆنه‌کانیشی گۆری و ناوی (دیو Daava)ی کرده‌ ناوی شه‌یتان که پیشتر ناوی خواوه‌ند بوو. ناوی (مه‌زده - مه‌زدا Mazda)ی کرده‌ خوای تاکی به‌دیه‌ینی هه‌موو شتی. هه‌میشه‌ش ر‌اناوی Ahura به‌ دوایدا دی و ده‌بیته Ahura mazda که واتای سه‌روه‌ری مه‌زن ده‌دا.

مه‌سه‌له‌ی ئاڤیستا و ئه‌و زمانه‌ی پێی نووسراوه و له کوی ده‌رکه‌وتوه و چۆن په‌رشوبلاو بوو و چۆن زندو کرایه‌وه و سیاسه‌ت له سه‌رده‌می ساسانییه‌کاندا چ رۆلیکی له گۆرینی هه‌ندی له حوکمه‌کانیدا، به پێی به‌رژه‌وه‌ندی ده‌سه‌لات هه‌بوو تا ده‌گاته ئه‌وه‌ی ئاڤیستا بووه دوو: یه‌کی ر‌ه‌سمی بوو و ئه‌وی دی له سینگ‌ی پیاوه ئاینیه‌کاندا مایه‌وه که نه‌وه دواي نه‌وه ده‌یانگواسته‌وه. هه‌موو ئه‌وانه شتگه‌لیکن ژانیان کۆتایی نییه و له کتیبی قه‌به‌ی دوور و درێژدا نه‌بی جیان نابیته‌وه و ئه‌و ئاماژانه‌ی پینشووتیش له ر‌ووی پێوستیه‌وه بوون، چونکه په‌یوه‌ندیان به‌ باب‌ه‌ته وروژاوه‌که‌وه هه‌بوو له باره‌ی وشه‌ی کوردیه‌وه.

هه‌ر بۆ ر‌ه‌واندنه‌وه‌ی کیشه ئه‌و زمانه‌ی که ئاڤیستای پێ نووسراوه ناو نراوه (زمانی ئاڤیستا) چونکه به‌لگه‌ی گرده‌بری یه‌کلایه‌که‌ره‌وه‌یان نه‌بووه تا بیده‌نه پال میله‌تیکی دیاریکراو و موبه‌ده‌کان نووسینه‌تیکی ئاسانیان دا‌هیناوه تا خویندنه‌وه‌یه‌کی ر‌وون بۆ ده‌ربینی وشه‌ نووسراوه‌کان هه‌بی و ئه‌و نووسینه‌شیان ناو ناوه (دین ده‌بیری) واته نووسینی ئایینی. وشه‌ی (ده‌ئین) له ئاڤیستادا به واتای ئاین هاتوه به‌لام (ده‌بیر، ده‌بیری) شیکردنه‌وه‌یه‌کی زیاتری هه‌یه: ئه‌م وشه‌یه له بنه‌رته‌دا له (Dub دوپ)ی سۆمه‌ریه‌وه هاتوه که واتای (له‌وحه‌ی پارێزراو) ده‌دا و دواي به شیوه‌ی (tuppi duppu) گوازیاره‌وه لای ئه‌که‌دییه‌کان و ئه‌وجا دواي ئه‌وه‌ی گۆرا و بووه (دوب) چوه‌ ناو ئارامیه‌وه و له عاره‌بیدا بووه (دوف). کۆنترین شوینه‌واری ئه‌و وشه‌یه له به‌ری ئێراندای به شیوه‌ی (dipi) ده‌بینن ئه‌وه‌ش له سه‌ر به‌رده هه‌له‌که‌ندراوه‌کانی (بغستان - بیستون)ی سه‌رده‌می داریوشی یه‌که‌م، له سالی چواره‌م یا پینجه‌می ده‌سه‌لاتیدا که له (522 تا 488 پ ز) ی خایاند هه‌له‌که‌ندراوه. دواي ئه‌وه، ئه‌و وشه‌یه له سه‌رده‌می خشیاریشای کوریدا (486 - 465 پ ز) ده‌رکه‌وته‌وه، ئه‌وه‌ش له سه‌ر به‌ردی هه‌له‌که‌ندراوی ناوچه‌ی وانی کوردستانی تورکیا. وشه‌که له په‌له‌ویدا گۆرا و بووه (dipiri) و ئه‌وجا ده‌بیر و تا ئیستا له فارسیدا

بهو شيوهيه ماوه ته وه. وشه كه، سو مه ري - ئه كه دي - بابلي - ئارامي - عاره بي - هه خامه نشي - په هله وييه و له هنديدا (lipi و dipi) يه (ل. 109، 110، 111 له فرهنگ ايران باستان). له زماني كورديش، وهك رووني ده كه ينه وه دابرا.

ئو باسه ي كه بوي هه يه دريژه بكيشي كورت ده كه مه وه و ده ليم ئاقيستا به هه موو كه مو كورپيه كانيه وه قاموسى لقي ئيراني گه له ئاربه كانه و كه له پورتيكه لتي ده وه شايه وه بو ئو هه موو گه لانه ي ئو لقه به به رفه رواني بميني، جا كوردى بي يا بلوجى يا فارسى يا هه رچييه كي تر بي، له گه ل سه رنجداني جياوازي ري كه وت و هه لكه وتي په يوه ندى هه ر يه كي له و زمانه به ئاقيستا وه، چونكه به شي ئو زمانه، وهك ده رده كه وي، له و په يوه ندييه دا جياواز بووه.

ئوه ي جي داخه، وهك ده رده كه وي، زانيارى برا عاره به كان له سه ر ورده كاري ئاقيستا و رو لي ئاقيستا له باره ي فره نكي ئيراني كو نه وه، كه كورد يه كيكيانه، هه روه ها له باره ي ناوه رو كي ئو په يامه وه كه زه رده شت له و كتيبه دا گه ياندو ويه تي، به شي ئوه ناكا وينه يه كي رووني هه بي. بو م ده رده كه وتوو كه دووه م خه ليفه، له بهر زانيارى فره واني له سه ر هه ندي ئاماژه ي قورئان، ياراني زه رده شتي به ئه هلي كتيب دانه ناوه. كتيبي ئاقيستا باسي يه كتاپه رستي و قه يامه ت و زندووبوونه وه ده كا و مزده ي به هه شت ده دا و هه رده شه ي دو زخ ده كا و ئوه ش بو ئه وانه ي خو يندنه وه يان بو ئاقيستا هه يه، روون و ئاشكرايه و له بازه كاني ده روه ي خو يندنه وه شي دا زانراوه و ته نانه ت كتيبي (ئه للا ي) عه باس مه محمود عه قاد له لاپه رده ي 88يدا ده لي:

"مه جو سه كانيش وهك ميسرييه كان باوه ريان به قه يامه ت بووه. هه روه ها باوه ريان به پادا شت و سزاي روژي قه يامت هه بووه، به لام باسي زندووبوونه وه و كو تاي دنيا و رو حبه به ردا هاتنه وه يان بو روژي قه يامت كردوه" له مه دا وا ده رده كه وي كه ميسرييه كان باوه ريان به ژياني قه يامه ت هه بووي به لام باسي كو تاي دنيا و رو حبه به ردا هاتنه وه يان نه كرد بي.

دواتر له هه مان لاپه رده دا ده لي:

"جووله كه كان باسي شه يتانيان له پيش ديلكردنيان يا پيش بوونيان له نيوان رووباراندا نه كردوه. دواي ئه وه ي به (اهرامان) ي مه جو وسيانيان چواندوه كه نيشانه ي شه ر و خراپه كارييه، ئه و جا باسيان كرد" پيشتر له گو قاريكي ئيسلاميدا، پيم واي سه ر به وه زاره تي ئه وقاف بوو، بهر له چه ند ساليك خو يندمه وه، مه سه له ي زندووبوونه وه له لاي جووله كه كان تا روژگاري دانيال پيغهمبر بلا و نه ببوووه. كه چي ده بينم ماموستا عه قاد له لاپه رده 112 ي ئو كتيبه يدا ئه مه ده لي:

كتيبه ئيسرائيليه كان باسي قه يامه ت و زندووبوونه وه يان تيدا نه بووه و زه ميني ژيره وه يا بير يا (شيول) ئو هه لديره قووله بووه كه هه تيوان له دواي مردنيان په ناي بو ده بن و ئيدي لتي در باز نابن و (ئوه ي به ره و هه لدير دابه زي سه رناكه ويته وه) و هه ر راست دواي ئه وه ده لي:

"يه كه م ئاماژه بو روژي (كه يوم - زندووبوونه وه) له ئيسحاحي بيستوچاره مي كتيبي (ئه شعيا) دا هاتوه كه له سه ده ي سنيه مي پيش زايندا ژياوه."

له كو تاي لاپه رده ي ناوبراودا ئه مه ش ده لي:

له ئيسحاحي دوانزه هه مي كتيبي دانيالدا ئاماژه يه كي تر بو زندووبوونه وه و دادگاي قه يامه ت كراوه و ئه مه يان له ئاماژه كاني پيشتر ئاشكراتره و ده لي: "زو ر له و كه سانه ي له ناو خاكي زه وي دا راكشاون، به خه بهر دينه وه. هه نديكيان بو ژياني هه ميشه يي و هه نديكيان بو سه رشوري و شه رمه زاري هه ميشه يي." له سه ره تاي لاپه رده 113 دا ده لي: "ميژوي ئه م پيغهمبرايه تيبه بو كو تاييه كاني (پيم واي ناوه راستي راسته چونكه كو تاي هه له ي چاپه، يا ده بي ساله كه 195 پ ز بي. م.م) سه ده ي دووه مي پيش زاي، سالي 195 ي پيش زاي ده گه ريته وه. پيشتر پادا شت و سزاي ئيسرائيليه كان ده درانه پال دوژمن..."

له قسه‌ی شاره‌زایان وا دهرده‌که‌وئ کاریگه‌ری باوه‌رپی ئاقیستا له باره‌ی قه‌یامه‌ت و زندووبوونه‌وه‌وه، له سه‌ر جووله‌که‌کان هه‌بووبی چونکه له ده‌می بلاوبوونه‌وه‌ی ئایینی زهرده‌شتدا ئه‌وان له بابل دیل بوون و کورشی هه‌خامه‌نشی که سالی 539 پ ز بابلی داگیر کرد، ئازادی کردن.

به‌لام ناوانی لایه‌نگرانی زهرده‌شت به (مه‌جووس) چیرۆکی کورتی هه‌یه و پوونی ده‌کاته‌وه: لایه‌نگرانی زهرده‌شت و ئه‌وانه‌ی باوه‌رپیان به دینه‌که‌یان هه‌بوو به (موغ) ناو ده‌بران و یونانییه‌کانیش به پپی دهربرینی وشه رۆژه‌لاتییه‌کان و پیوانه‌ی خویان له گۆرینی وشه‌دا کردیانه (ماگیوس) و ئه‌مه‌ش گۆرا و بووه (مه‌جووس). لایه‌نگرانی زهرده‌شت به شیوه‌یه‌کی گشتی ناویکی تریان هه‌یه و هه‌موویان ده‌گریته‌وه و به تاکه‌کانیان ناگوتری. ئه‌وان به خویانیان ده‌گوت (به‌دینان) واته‌ خاوه‌نی ئایینی راست و ئه‌لف و نوونی (به‌دینان) نیشانه‌ی کۆیه. ناویکی تریشیان هه‌یه که به لای خویانه‌وه ناسنامه‌یان باشتر دهرده‌خا، ئه‌ویش (مه‌زدیه‌سنا)یه. ئه‌م وشه تیکه‌له‌ش واتای (مه‌زدپه‌رست) دها و به‌رانبه‌ره‌که‌شی (دیویه‌سنا)یه، که ده‌کاته شه‌یتانپه‌رست.

ئه‌وه کورته‌یه‌ک بوو هه‌ر ده‌بوو بگوتری تا بابه‌ته‌که له تاریکی بیته دهری.

زمانی ماده‌کان

ماده‌کان یا میدیه‌کان - باوباییرانی کورد، له باکووری رۆژه‌لاتی ولاتی ئیران نیشته‌جی بوون و سنوور به سنووری ولاتی پارسه‌وه بوون که له لای باشووریانه‌وه بوون. یه‌که‌م پاشای ئاشووری که ناوی ماده‌کانی له نووسیندا هیناوه شه‌لمانسه‌ری دوهم بوو که سالی 844 پ ز سه‌رزهمینی ماده‌کان (کوردستانی ئیرانی ئه‌مرو)ی داگیر کرد و دواتر، دوا‌ی حه‌وت سال دیسان داگیری کرده‌وه و له هه‌واله‌کاندا به (Made - Madai) ناوی هیناون. له سه‌رده‌می شه‌مس ئادادی چواره‌میشدا، که کورپی شه‌لمانسه‌ری ناوبراو بوو، ناویان هاتووه. دوا‌ی ئه‌وه، ئه‌داد نیراری سینیهم سالی 810 پ ز داگیری کردن و تیکلات بلیسه‌ری چواره‌م که به شه‌رکه‌ر ناویانگی هه‌بوو، سالی 744 پ ز داگیری کردن. سه‌رجۆنی سینیهمیش سالی 722 پ ز چووه سه‌ریان و ماده‌کان له‌وه سه‌روبه‌نداندا خویان له حکومه‌تیکی ریکوبینکا یه‌که‌خسته‌بوو تا دیاکو (دیکو) یونانییه‌کان به (Deikos) ناویان ده‌برد) سالی 713 پ ز بوی هه‌لکه‌وت و ده‌وله‌تیکی پیکه‌ینا و (هه‌مه‌دان)ی کرده پایته‌خت و ئه‌وه‌ش تا ئه‌وه ده‌مه، یه‌که‌م ده‌وله‌تی هه‌موو گه‌له ئیرانییه‌کان بوو. سینیهم پاشای ماده‌کان Hovakhshtro هه‌خشته‌را که یونانییه‌کان به (Cyaxares) دهریانده‌بری، یه‌کی بوو له گه‌وره شه‌رکه‌ر و داگیرکه‌ره‌کان و زۆر له ولاته دراوسینکانی خسته ژیر رکینی خۆیه‌وه تا له سالی 612 پ ز توانی به هاوکاری بابلیه‌کان نه‌ینه‌وای پایته‌ختی ئاشوورییه‌کان داگیر بکا و ناوی ئاشوورییه‌کان له تۆماری ده‌سه‌لاتدا بسپریته‌وه (خاوه‌ن تاریخ زبان فارسی، سالی 610ی پ ز گوتووه). دوا‌ی ئه‌م داگیرکردنه، ناوی ماده‌کان و ئیرانییه‌کان بلاو بووه‌وه. ئه‌و پاشایه‌ مرد و سالی 584 پ ز ئه‌و کورپی جیی گرتووه که له نووسینی بابلیه‌کاندا به (Ishtovygo)¹ ناوی براوه و (له یونانیدا

¹. ئه‌و قسه‌یه هه‌یه که ئه‌ستیاگ، هه‌مان ئه‌وه (ئه‌ژده‌هاک)ه بووبی که کاوه (له راستیدا کورش) کوشتووبه‌تی و به کورژانی ئه‌ویش کوتایی به ده‌سه‌لاتی باوباییرانی کورد هاتووه و له‌وساوه ئاهه‌نگ بۆ ئه‌و تیکشکانه‌ی خۆمان ده‌گیرین. فارسه‌کان و ایان بلاوکرده‌وه که ئاستیاگ سنی سه‌ری هه‌بووه، دوا‌ییش دوو له‌وه سه‌رانه‌یان لی کرده مار به سه‌ر شانیه‌وه!! ئاهه‌نگی نه‌ورۆزیش بابه‌تیکی ئایینی بووه و تیایدا پیشوازی له رۆجی باوباییران کراوه و له سه‌ری سالدا، به ئاگرکردنه‌وه، به‌ره‌وه به‌هه‌شت به‌رچ کراونه‌ته‌وه. ح.ک

(Astyago) یان پښ گوتووه. له سهردهمی ئه‌مدا، به دهستی کورشی گوره که کچه‌زای ئاستیگ خوی بوو، ده‌وله‌تی ماد کوتایی هات. کورش سالی 539 پ ز بابلی داگیر کرد (فرهنگ ایران باستان ل 103 - 106) پاشاکانی ماد، هیچ شوینه‌واریکی نووسراویان به زمانی خویان جی نه‌هیشتووه تا بیکه‌ینه به‌لگه و خه‌سله‌ته‌کانی ئه‌و زمانه ده‌ستنیشان بکه‌ین که له سهردهمی ئه‌واندا له ناو تاکه‌کانی گه‌لی ماد یا کورد باو بووه و جگه له هه‌ندی ناوی پاشاکانیان که له نووسراوی میله‌تانی تردا باسیان هاتووه، هیچیان لئ به‌جی نه‌ماوه. لیروهه ئه‌و بریاره زحمه‌ت ده‌بی چهند په‌یوه‌ندی له نیوان زمانی کوردی و ئاقیستادا هه‌یه یا تا چ ئاستیک ده‌قاوده‌قن. هه‌ندی له زاناکان بو ئه‌وه ده‌چن که ئه‌و ناوه که‌مانه‌ی میدیه‌کان په‌یوه‌ندیان به زمانی ئاقیستاده نییه و ده‌لین ده‌قاوده‌ق نین. له‌وه‌شدا زیده‌پرۆییان کردووه که گوتوویانه زهرده‌شت به‌خوی خه‌لکی ناوچه‌ی باکووری رۆژه‌ه‌لاتی ئیران بووه که ئاقیستای لئ ده‌رکه‌وتووه و به‌وه‌ش پیناسه‌ی میدییان لئ سه‌ندۆتووه. به‌لام سهرجه‌می قسه‌کانیان هی ئه‌وه نییه باوه‌ری پښ بکری به تاییه‌تی له باره‌ی ره‌چه‌له‌کی زهرده‌شته‌وه چونکه به پپی بوچوونی کونترین میژوونووسانی ئه‌و گه‌لانه‌ی که به دوا‌ی یه‌کدا هاتوون، زهرده‌شت خه‌لکی باکووری رۆژاوا‌ی ئیرانه و له ناوچه‌ی (ری Regha) ی کون بووه و ئه‌وجا کوچی زهرده‌شت به‌ره‌و ئه‌و شوینه‌ی که پاشاکه‌ی په‌نای داوه و له‌وی ئایینه‌که‌ی بلاو کرده‌وه، پښ ده‌چی له رۆژاوا‌ی ئیرانه‌وه بووین تا رۆژه‌ه‌لاتی، یا باکووری رۆژه‌ه‌لاتی. له پووی به‌لگه‌ی ناوه‌کانیشه‌وه، ناوی تری میدی که له‌گه‌ل ئه‌و ناواندا ده‌قاوده‌قن و له ئاقیستادا باسیان هاتووه، وه‌ک ناوی (Koshtaspi) که له نووسراوه بزما‌ریه‌کاندا له هه‌ندی ناوچه‌ی ئاسیای بچووکدا هاتووه که شوینه‌واری تیکلات بلیسه‌ری شای ئاشووریان بووه بو سالی 854 پ ز ده‌گه‌رپه‌ته‌وه. ئه‌و ناوه هه‌مان (گوشتاسه‌پ) ه که له ئاقیستادا وه‌ک پاریزه‌ری زهرده‌شت ناسراوه و بو سه‌ده‌ی حه‌وته‌می پیش زاین ده‌گه‌رپه‌ته‌وه و خه‌لکانی تریش له هه‌خامه‌نشیه‌کانی دوا‌وایی به‌وه‌یان زانیوه، له‌وانه باوکی داریووشی یه‌که‌م که 521 پ ز تا 485 پ ز ده‌سه‌لاتی هه‌بووه.

ناویکی گرده‌بری تر هه‌یه که ده‌مه‌ته‌قی یه‌کلایی ده‌کاته‌وه، ئه‌وه‌ش ناوی باوکی زهرده‌شته که له‌گه‌ل ناوی دایکیدا له عیباره‌تیکی ئاقیستادا هاتووه و ده‌شی ئاوها وه‌ریگه‌رپښ: "ئه‌ی زهرده‌شت پوروشپه و دۆغدۆ و هه‌ربه‌د ئازار مه‌ده (ل 90 مزديسنا و ادب پاردي) پوروشپه باوکی زهرده‌شت بووه و دۆغدۆ دایکی بووه و مه‌ربه‌ده‌کان، پیاوه ئایینه‌ شاره‌زاکان بوونه. پوروشپه له دوو به‌ش پښکښ، یه‌که‌میان (Pouroush) پوروش) ه و به پپی قسه‌ی زاناکان دوو واتای هه‌یه، یه‌کیکیان (پیر) ه. وشه‌ی پوروش کورت کراوه‌ته‌وه و گۆراوه تا به‌و واتایه بۆته (پیر) ی کوردی و فارسی. واتای دووه‌می، ره‌نگی تیکه‌لی ره‌ش و سپییه و ئه‌گه‌ر ره‌شه‌که‌ی زال بی، له عاره‌بیدا ده‌بیته (اده‌م) و ئه‌گه‌ر سپییه‌که‌ی زال بی، له عاره‌بیدا ده‌بیته (اشهب). سه‌رچاوه‌کان له ئاستی چاره‌نووسی ئه‌و وشه‌یه‌دا به‌و واتایه، بی ده‌نگن و نالین به‌ره‌و چی گۆراوه، چونکه هاوشیوه‌ی له زمانه ئیرانییه‌کاندا نازانن که خه‌ریکین و ئه‌گه‌ر کوردییان بزانییا وینه‌یه‌کی زندوویان ده‌ست ده‌که‌وت که وشه‌ی (بۆر) ی نیزیکی (سپی بۆر) ی (اشهب) ی عاره‌بییه و (ره‌ش بۆر) یش (اده‌م) ی عاره‌بییه. ئه‌وه‌ش پوونه که وشه‌ی (بۆر) له (بوروش) هوه وه‌ک (پیر) نیزیکه. وشه‌ی دووه‌می ناوه‌که، (ئه‌سپ، ئه‌سپه‌یه) که واتای (ئه‌سپ) ده‌دا و زاناکان گوتوویانه که هه‌موو وشه‌که ده‌کاته (خاوه‌نی ئه‌سپی ره‌شبوور). جگه له‌وه‌ش ته‌مه‌نی ئه‌سپی پیر ئه‌وه‌نده‌ی به ده‌مه‌وه نابی و ئه‌وه‌نده‌ی ماوه‌ته‌وه باپی ئه‌وه ناکا بیته نازناو. له سه‌ر واتای ئه‌و ناوانه‌شه‌وه، کوچی زهرده‌شت بو ولاتی تر، له ده‌قی ئاقیستادا تۆمار کراوه و باسی ئه‌و ده‌رده‌سه‌ریانه کراوه که به ده‌ست که‌سوکاری به سه‌ریدا هاتوون و ئه‌و پښیه‌ی به‌و سه‌رماوسۆله‌ی زستانه که خوی و ئاژه‌له‌کانی گرتوویانه‌ته به‌ر، به پښه‌وی زستان pareto zemo (په‌ره‌توزمه‌مۆ) ناوی هاتووه. ئه‌و (که‌ی راستییه‌که kavi که‌فی نازناوی ده‌سه‌لاته) جییان نه‌کردۆته‌وه و ناچار بووه به زه‌مه‌هریردا له سه‌ر سه‌فه‌ر به‌رده‌وام بی تا گه‌یشتوته Tosa (دوا‌یی بۆته توس). هه‌رچۆنی

بووبی، گه‌یشته ئه‌و جییه‌ی لئی بووه میوان و مایه‌وه و ئایینه‌که‌ی تیدا بلا‌و کرده‌وه و چ پئویست به دل‌ه‌راوکی له باره‌ی ئه‌و راستییه‌ی میژوییه‌وه ناکا که له‌گه‌ل ئاقیستادا ده‌قاوده‌قه. ئه‌گه‌ر باسه‌ میژوویه‌که له باره‌ی کۆچه‌که‌وه راست بی، بۆچی ده‌بی ناوی ئه‌و شوینیه‌ی لئی مایه‌وه درۆ بی؟ ئه‌و زانایانه‌ی که زهرده‌شت بۆ ماده‌کان ده‌گێرنه‌وه به‌و لایه‌دا دایده‌شکینن که زمانی نووسینی ئاقیستا زمانی ئه‌و بووبی، واته‌ ئه‌و ولاته‌ی که تیدا په‌روه‌رده بووه، چونکه ناشی که‌سیکی ریڤنگ بگاته لوتکه‌ی ده‌رپرین به‌ پێوانه‌ی ئه‌و سه‌رده‌مانه‌ی که له ئاقیستادا هه‌یه. ئه‌گه‌ر خاوه‌نه‌که‌ی زمانی خه‌لکی تری به‌کاره‌ینابن ئه‌وه‌ش بیانوویه‌که به‌ هاسانی به‌رپه‌رچ نادریته‌وه چونکه‌ جیده‌ستی هیزمان دیت که زهرده‌شتی ناچار کرد ولاته‌که‌ی خۆی به‌جی به‌یانی هه‌ر له به‌ر ئه‌وه‌ی داوای له‌ خه‌لکی کردبوو نه‌فره‌ت له‌ خوو و په‌وه‌شتی زالم له‌ هه‌ندی بواری ژياندا بکه‌ن و به‌ دم گه‌یاندنی په‌یامه‌وه کۆچی کرد و ئه‌وه‌نده‌ مؤله‌تی نه‌بوو به‌ شیوه‌یه‌ک فیری زمانیکی بیگانه‌ی بی په‌یامه‌که‌ی پی بگه‌یه‌نی. له‌ سببه‌ری گوشتاسپدا مایه‌وه و ده‌ستی کرد به‌ گه‌یاندنی په‌یامه‌که‌ی. ئه‌گه‌ر ئه‌م به‌لگانه‌ ئه‌وانه‌ بی ده‌نگ نه‌که‌ن که حاشا ده‌که‌ن، چ به‌لگه‌یه‌کی دی بۆ پیناسه‌ی ئاقیستا له‌مه‌ گرده‌پرتر له‌ ئارادا نییه‌ تا باوه‌ر بینن. ئه‌وه‌ی ده‌بی لێرده‌ا بگوتری ئه‌وه‌یه‌ وشه‌ی pareto که ده‌لاله‌ت له‌ په‌تیبوون ده‌کا، له‌ ریشه‌دا (پار par) ه‌ له‌وه‌ تیناپه‌ری که وشه‌ی (په‌ری) کوردی بی که ده‌کاته (په‌تیبوون) ئه‌گه‌ر (تی) له‌ پیشه‌وه‌ بی بپیشه‌ (تینپه‌ری) کوردی. به‌لام (Zamo زه‌مو) کوردی و فارسی لئی هاوبه‌شن و له‌ فارسیدا (زه‌مستان) ه‌ و له‌ کوردیدا (زه‌مسان و زه‌ستان) ه‌ ئه‌وه‌ش به‌ گویره‌ جیاوازی شیوه‌زار و له‌ هه‌ردوو زمانه‌که‌دا (ستان) بۆ زۆر وشه‌ی گرنه‌گ ده‌که‌نه‌ پاشکو (ئه‌م به‌لگانه‌ له‌ منه‌وه‌ن نه‌ک سه‌رچاوه‌کان)

قسه‌ له‌ باره‌ی ئاقیستا و په‌راویزه‌کانیه‌وه‌ کۆتایی نایه‌ بۆیه‌ هه‌ر به‌و تایبه‌تمه‌ندیانه‌ی سه‌ره‌وه‌ واز دینم، به‌لام له‌ سه‌ر کاریگه‌ری و رووداوه‌کانی ده‌روبه‌ری و قسه‌ی زانایان له‌ باره‌یه‌وه‌ به‌رده‌وام ده‌بم و یه‌که‌م جار ده‌لیم زۆربه‌ی زاناکان خوراسانی باکووری پۆژه‌ه‌لاتی ئیرانیان به‌ ولاتی دووه‌می زهرده‌شت داناوه‌، ئه‌وه‌ش داوی ئه‌وه‌ی ولاتی خۆی (مادی) به‌جی هه‌یت. خوراسانی له‌ ناوه‌راستی سه‌ده‌ی سبیه‌می پیش زانیدا ولاتی (پارت) ه‌کان بووه‌ و ده‌وله‌تی ئه‌شکانییان تیدا دامه‌زاندووه‌. ئه‌گه‌ر ئه‌و بۆچوونه‌ی ئه‌وان راست بی، ده‌سه‌ررداری ئه‌وه‌ ده‌بم که زهرده‌شت و ئاقیستا له‌ خه‌وارزم ده‌رکه‌وتبن. به‌ رای من له‌ بارووه‌خی کۆچی زهرده‌شتدا، ئه‌و مه‌ودا دوور و درێژه‌ و به‌و چله‌ی زه‌ستانه‌ له‌ ولاتی ماده‌وه‌ له‌ توانای خه‌زانیکی ده‌رکراو به‌ ده‌ره‌. مه‌ودای نیوان ولاتی کورد و خه‌واریزم له‌ سه‌ر نه‌خشه‌ پیاو و بینیم، له‌گه‌ل سه‌رنجدانی ریگای پاشایانه‌ دوو جار له‌ درێژیی نه‌خشه‌ی عیراق درێژتره‌ و نه‌خشه‌ نه‌ پێچی تیدایه‌ نه‌ هه‌وراز و نشیو یا شیو و شاخ، به‌لام ریگا هه‌موو ئه‌وانه‌ی تیدان. مه‌وداکه‌ بۆ خوراسان نیوه‌ی مه‌ودای خه‌واریزمه‌ و ئه‌مه‌ش وا ده‌کا که په‌یوه‌ندی نیوان ئاقیستا و فه‌ره‌نگی ئیران پته‌وتر بی.

گوتمان پاشاکانی ماد چ نووسراویکیان له‌ پاش خویان جی نه‌هه‌یتتووه‌ و زمانیکیش ده‌قیکی وای نه‌بی ده‌ستووری زمان و ده‌رپرینی بپاریزی بۆ هه‌یه‌ به‌ درێژیی پۆژگار و به‌ هۆی دووری خه‌له‌کانی له‌ یه‌کتره‌وه‌، لقوپی شیوه‌زاری لی بکه‌ونه‌وه‌ بی ئه‌وه‌ی پێوانه‌یه‌کیان هه‌بی له‌ کات و دووری شیوه‌زاره‌کان له‌ ریشه‌ی خویانه‌وه‌، بۆی بگه‌رینه‌وه‌ و جگه‌ له‌ ئاقیستا هه‌چی ترمان نییه‌ بۆی بگه‌رینه‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی بزاین زمانی ماده‌ کورده‌کان، له‌ رووی شیکردنه‌وه‌ و جوړه‌وه‌ چ گۆرانکارییه‌کی به‌ سه‌ردا هاتووه‌ و له‌ ماوه‌ی ئه‌و بیستوپینج سه‌ده‌یه‌دا چۆن گه‌شه‌ی کردووه‌. ئه‌گه‌ر ماوه‌یه‌ک ئاقیستا له‌ بیر بکه‌ین، دوو سه‌رچاوه‌ی ترمان هه‌یه‌ که بۆ ئه‌وه‌ بشین بکرینه‌ پێوانه‌ بۆ زانیی راده‌ی ئه‌و گۆرانکاریه‌ چاوه‌پوانکراوه‌ی که له‌ سه‌رده‌می ماده‌کانه‌وه‌ به‌ سه‌ر زمانی کوردیدا هاتووه‌. ئه‌و دوو سه‌رچاوه‌ش پارسای هه‌خامه‌نشی و په‌له‌وین: فارسی سه‌رده‌م که سه‌رچاوه‌که‌ی پارسای هه‌خامه‌نشیه‌ ئه‌وه‌نده‌ له‌ ره‌گی خۆی دوور که‌وتوته‌وه‌، خه‌ریکه‌ لیکچوون له‌ نیوانیدا نه‌مین. هه‌خامه‌نشی زۆر له‌ ئاقیستاوه‌ نیزیکه‌، چونکه‌

سهردهمیان له یه‌که‌وه نیزیکی بووه، زۆریش له فارسی سهردهمه‌وه دووره چونکه سهردهمیان زۆر له یه‌که‌وه دووره و ئەگەر په‌هله‌وی له نیوان فارسی کۆن (هه‌خامه‌نشی) و فارسی ناوه‌ندی و تازه‌نهبویه‌ته پردیک، جیاوازی نیوانیان ئەوه‌نده زۆر ده‌بوو له هیچ بۆچوونیکدا جینی نه‌ده‌بوو. له شوینه‌واره تۆمارکراوه‌کانی هه‌خامه‌نشی، که‌می له 400 وشه‌پتر ماوه‌ته‌وه، ئەوه‌ش بۆ روونکردنه‌وه‌ی زۆر لایه‌ن به‌ش ده‌کا: یه‌که‌میان و گرنگترینیان ئەوه‌یه زمانی ئاقیستا جیاوازی له‌گه‌ل فارسی کۆندا هه‌یه و یه‌ک نین. دوومیان ئەوه‌یه که نیزیکیه‌تی نیوانیان، ئەو دهرفته‌ته‌ ده‌دا که بۆ هه‌ندئ وشه و دارشتن بۆ هه‌خامه‌نشی ونبوو بگه‌رینه‌وه. سییه‌میان، له ماوه‌یه‌کی رێژه‌یی کورتی ده‌سه‌لاتی سلوکیدا گۆرانکارییه‌کی گه‌وره و شیویکی قوول‌که‌وته ریزمان و شیکاری فارسی کۆنه‌وه چونکه په‌هله‌وی دوای سلوکیه‌کان به‌ شیوه‌یه‌ک دهرکه‌وت که زۆر له هه‌خامه‌نشی و ئاقیستا جیاواز بوو و په‌هله‌وی هاوکف و ده‌سته‌خوشکی فارسی ناوه‌نجی بوو و ده‌کرا فارسی له‌گه‌لدا پێوانه‌ بکری چونکه فارسی ناوه‌نجی له سهردهمی سلوکیدا و له ماوه‌ی ده‌سه‌لاتی ئەشکانیه‌کاندا شیوازی نووسینی هه‌بوو. ئەوانه‌ش مه‌سه‌له‌گه‌لیکن پێویستیان به‌ لیکۆلینه‌وه هه‌یه و لێرده‌دا جینی نابیته‌وه، بۆیه هه‌ر به‌وه‌نده ده‌سه‌بردار ده‌بم که له‌و چه‌ند دێره‌ی سهره‌وه‌دا باس‌م کرد، ئەوه‌ش بۆ ئەوه‌ی بگه‌مه‌ ئەو ئەنجامه‌ی که کوردی، له‌گه‌ل ئەوه‌شدا به‌ هۆی نه‌بوونی سه‌رچاوه‌ی نووسراوه‌وه، له سه‌رچاوه‌ی تۆمارکراوی خۆی دا‌براو (به‌و حسیه‌ی که ئاقیستا کوردی نه‌بی)، پێوانه‌کاری ئەو مافه‌ ده‌دا به‌ جۆری بێر له‌ بنه‌مای کوردی بکه‌ینه‌وه که به‌ قه‌ده‌ر گونجانی فارسی کۆن له‌گه‌ل بنه‌ماکه‌یدا بگونجی و ئەو سه‌رنجه‌شی بۆ زیاد ده‌که‌ین که کوردی بۆی هه‌لنه‌که‌وتوو هه‌یه‌وه‌ندی به‌ سه‌رچاوه‌ی خۆیه‌وه‌ بمینی، وه‌ک بۆ فارسی هه‌لکه‌وتوو، ئەوه‌ش راستیه‌که یارمه‌تی توێژه‌ره‌وه‌ ده‌دا که له‌گه‌ل کوردیدا، که میژوو ماوه‌ی 25 سه‌ده‌ غه‌دری لێ کردوو، به‌ وێژدان بن. ئەگه‌ر کێشانه‌ و پێوانه‌ بکه‌ین ده‌بینین ئەوه‌نده‌ی کوردی به‌ ئاقیستاوه‌ وابه‌سته‌یه، فارسی نوێ به‌ فارسی کۆنه‌وه‌ وابه‌سته‌ نییه‌ و به‌لگه‌ی سه‌رباریشمان بۆ ئەم بۆچوونه‌ هه‌یه که په‌یه‌ه‌ندیان له‌ رووی زمانه‌وانی و شیکارییه‌وه‌ پرد له‌ نیوان کوردی و ئاقیستا‌دا دروست ده‌کا.

له‌وانه، پاشگری (نات) له ئاقیستا‌دا که‌ره‌سه‌یه‌که‌ ناو ده‌کاته‌ ناوی واتا (اسم المعنی). شیوه‌ی ئەمه‌ له فارسیدا نییه‌ به‌لام له کوردیدا هه‌یه و له شیوه‌دا لێی نیزیکه‌ و له ئەرکدا وه‌ک یه‌کن، ئەوه‌ش ناوی واتایی (ئه‌تی، ایه‌تی، تی). ئەوه‌ پاشگریکه‌ سی شیوه‌ی هه‌یه و په‌یه‌وه‌ندی به‌ پیکه‌اته‌ی ئەو وشه‌یه‌وه‌ هه‌یه که له‌ رووی ریزمانیه‌وه‌ پێشی ده‌که‌وتیه‌وه. وشه‌ی (ئامر، تات) له کوردیدا ده‌گۆرێ و ده‌بیته‌ (نه‌مراهه‌تی، نه‌مه‌رتی) به‌ واتای نه‌مریی. (ئه‌ی وشه‌ی یه‌که‌م بۆ نه‌فیه‌ و له دوومدا (ئه‌) به‌رانبه‌ریتی و (مر) له هه‌ردوکیاندا مردنه‌ و (ئه‌مر، نه‌مر) ده‌بنه‌ نه‌مردن. ئەوجا (تات) له یه‌که‌مدا و (ایه‌تی، و ده‌یه‌تی) بۆ جیاکردنه‌وه‌یه‌ و واتاکه‌ ده‌بیته‌ (نه‌مریی، نه‌مردن - نامردن). له‌م دهرفته‌دا ئەوه‌ ده‌لیم که ئەو (ئای) نه‌فیکردنه‌ له ئینگلیزیشدا هه‌یه: *sexual* و *asexual* و هی تریش زۆرن و له سهردهمی پێش‌دابه‌شبوونی خێله‌ هند و ئەوروپیه‌کانه‌وه‌ ماونه‌ته‌وه. به‌لام ناتوانم سه‌رم له‌وه‌ سوڤ نه‌مینی که ئەو (ئه‌)یه‌ له عاره‌بیشدا له سه‌ر شیوه‌ی (افعل - ئەفعله) ده‌سه‌بردان ده‌گه‌یه‌نی، وه‌ک (افلس - ئەفله‌سه) و (اعذر - ئەعذره) و بیانوو به‌ ده‌ست پیاوه‌وه‌ ناهیلی. ئایه‌ ئەمه‌ ریکه‌وته‌ یا دراوسیتی سامی و ئاری کاریگه‌ری خۆی هه‌بووه‌؟

نموونه‌ی تریش له سه‌ر پاشگر که هاوشیوه‌یه، ئەوه‌یه که زۆر وشه‌ی ئاقیستا له فارسیدا نین که چی له کوردیدا هه‌ن، وه‌ک وشه‌ی (*pasu* په‌سۆ) به‌ واتای مه‌ر که له فارسیدا نییه‌ و له کوردیدا له سه‌ر شیوه‌ی (*paz* په‌ز) هه‌یه. له لاپه‌ره‌ 305 و 306ی (فره‌نگ ایران باستان)دا، پور داود ده‌لی: وشه‌ی *vareghan* قاریغان له کوردیدا (پاله‌وان)ه‌ ئەوه‌ش ناوی په‌له‌وه‌ریکی گۆشتخۆره‌ که له باز بچووکتیره‌ و وشه‌ی له‌و بابته‌ له فارسیدا نییه‌.

له باره‌ی (فاریغان و پال‌هوان) هوه، ده‌بی ئه‌وه بگوتری که ده‌نگی (V) له ئاقیستادا، له‌گه‌ل تیپه‌پوونی کات، له کوردی و فارسی و زمانی تردا گوراوه و بوته چهند ده‌نگیکی وهک (ب)، (ر)یش بوته (ل)، (غ)یش بو ده‌نگی تری وهک (ز) و (زی) فارسی، له زور وشه‌دا و لیره به پینی ده‌ستووری ده‌نگگورین گوراوه. (و) بوته (فارغن) و (پال‌هوان). له ئاقیستاییدا ده‌نگی (ل) هه‌ر له بنی نییه و له هه‌خامه‌نشی و په‌هله‌ویدا به‌ر چاو ده‌که‌وئ و پین ده‌چی دواتر په‌پییته ناو زمانی کوردی و زمانه ئیرانییه‌کانی تره‌وه. ته‌نانه‌ت شاخی (برز)ی باکووری تاران له ئاقیستادا به (Hara berezaiti) هاتووه و له کوردیدا وهک خوی ده‌بیته (هه‌ره به‌رزایه‌تی) و له فارسیدا وه‌رگی‌رانی له‌و شیوه‌یه نییه.

نموونه‌ی وشه‌ی (haurva هورفه) به واتای (ته‌واو، بی که‌موزیاده) و ئه‌مه‌ش ئاقیستاییه و وینه‌یه‌کی له کوردیدا ماوه به هه‌مان واتا، ئه‌وه‌ش وشه‌ی (ئیرۆ). له لابرندی وشه‌ی (ه) له سه‌ره‌تای وشه‌ی کوردیدا دیارده‌یه‌کی باوه و گه‌لی جار ده‌بیته هه‌مزه و به‌و پینیه، ئه‌و وشه‌یه ده‌بیته (aurva) و (V) ده‌گوتری و ده‌بیته (و). ئه‌وه‌ش به پینی ده‌ستووریکی تری ده‌نگ و نیزیکیه‌تی نیوان ئه‌و وشه‌یه و (ئیرۆ)دا. وشه‌یه‌ک که ته‌مه‌نی سی هه‌زار سال بی ئه‌وه‌نده‌ی هه‌ر به سه‌ردا دی و ئه‌و وشه‌یه له فارسیدا نییه.

هه‌روه‌ها وشه‌ی (vizm) که به واتای (خزم) دی، به پینی گورینی ده‌نگی (V) بو ده‌نگی تر له باه‌ته ئیرانییه‌کاندا، له کوردیدا بوته (khizm). دیتیشمان چون (قشتاسپ) گورا و بووه (گشتاسپ). وینه‌ی ئه‌م وشه‌یه‌ش له فارسیدا نییه.

وشه‌ی (azan ئه‌زن) به واتای (خۆر) له ئاقیستادا هه‌یه و له کوردیدا بوته (گزننگ) به واتای تیشکی خۆر له کاتی به‌یانیدا و هیچ شتیکی تر، جگه له خۆر، بو روشنایی به‌کار نه‌هاتووه. له وینه‌ی ئه‌مه‌ش له فارسیدا نییه.

له وشه‌ی (uzayeirina) ئاقیستادا که خوراوبوون ده‌گه‌یه‌نی، سه‌ره‌تاکه‌ی (uz ئه‌زه) هه‌مان وشه‌ی (وزه‌ی) کوردی سه‌رده‌مه و واتای وزه‌ی به‌رزکردنه‌وه دها و له ئاقیستادا به هه‌مان شیوه‌یه و له فارسیدا بوونی نییه.

(shapik) چاکه‌تیک بووه گه‌نجی زه‌رده‌شتی، کاتی گه‌یشتوونه‌ته ته‌مه‌نیکي دیاریکراو له به‌ریان کردووه. ئه‌م وشه‌یه به هه‌مان واتا و شیوه له کوردیدا هه‌یه به‌لام چ په‌یوه‌ندی به رپوره‌سمی ئایینی زه‌رده‌شتیه‌وه نییه، چاکه‌ت و برایه‌وه. ئه‌مه له فارسیدا نییه و نه‌بوونی زور سه‌یره.

وشه‌ی (دختری) فارسی که له ئینگلیزیدا (daughter) به‌رانبه‌ریتی له زمانه ئیرانییه‌کاندا (Dughdu) بووه و ناوی دایکی زه‌رده‌شته و ئیمه لی بی به‌شین و جگه له ناوچه‌یه‌کی به‌رته‌سک که (دوت) به‌کار دین، به‌کاری ناهین.

وشه‌ی (rapithvina راپثینا) له ئاقیستادا ده‌کاته کاتی نیوه‌رۆ و چی دی، نه له کوردیدا به‌کار ده‌هیندری نه له فارسیدا، به‌لام له کوردیدا وشه‌یه‌کی تر هه‌یه که (فراقین) ه و ده‌کاته ژهمی نیوه‌رۆ و نیزیکیه‌تی له‌گه‌ل ئه‌و وشه‌یه‌دا ئاشکرایه:

راپثین کاتی نیوه‌رۆ

فراقین ژهمی نانخواردنی نیوه‌رۆ

ئاشکرایه و نیوونی یه‌که‌م له کوردیدا، وهک وشه‌ی (ئه‌ز ئایه‌رینه) که کاتی ئایینی و به ژماره پینچه، بو و نیوونی ئایینی زه‌رده‌شتی ده‌گه‌رپته‌وه.

ده‌شی به‌و جۆره وشانه درپژه به لسته‌که بده‌ین به‌لام ئه‌وه به پئویست نازانین و له گوشه‌یه‌کی تره‌وه ده‌پوانین که ئه‌وه‌ش گورینی ده‌نگه له وشه ئیرانییه‌کان و زور وشه‌ی سه‌ر به ئاقیستا، ده‌بینین هه‌ندی له ده‌نگه‌کانی خویان له وشه کوردیه‌یه هاوشیوه‌کانیاندا پاراستووه، ئه‌وه‌ش به پینچه‌وانه‌ی فارسییه‌وه. یه‌کی له وشانه (zrayah زه‌یه‌یه) به واتای زه‌ریا و له کوردیدا بوته (زریه) و له فارسیدا بوته (ده‌ریا).

وشه‌ی (zamatar زاماتەر) که زاوایه، له کوردیدا بۆته (زاوا) و له فارسیشدا (داماد)ه. وشه‌ی (asu)ی ئاقیستایی به واتای مامز له کوردیدا بۆته (ئاسک) و له فارسیشدا (اهو). وشه‌ی (مسیه)ش به واتای ماسی، له کوردیدا (ماسی)یه و له فارسییدا (ماهی)یه.

وشه‌ی (vahrka فههرکه) له ئاقیستادا گورگ ده‌گه‌یه‌نی و ئیستا ناوی گوندیکه له نیزیکی هه‌ولیز و ناوی (به‌حرکه)یه. ئەو وشه‌یه گۆرا و له هه‌ردوو زمانه‌که‌دا بووه گورگ، به‌لام شینوه‌زاری زازایی کوردی (ف)ه‌که‌یان هیشتۆته‌وه به (verg فه‌رگ) ده‌یلین. ته‌ماشای لاپه‌ره 2ی به‌ربانگی ژماره 7 بکه که له ستۆکه‌ۆلم ده‌رده‌چی.

به‌لام وشه‌ هاوبه‌ش و هاوشیوه‌کانی کوردی و فارسی، ئەوانه‌ی سه‌رچاوه‌یان بۆ ئاقیستا ده‌گه‌رپته‌وه، ئاقیستاییه‌کان زیاتر له کوردییه‌وه نیزیکن نه‌ک فارسی، ئەوه‌ش له به‌ر دوو هۆ که که‌می تیشکم خسته سه‌ریان به‌لام دوو پاتکردنه‌وه‌ی بی سوود نییه:

هۆی یه‌که‌م ئەوه‌یه به‌ به‌لگه‌ سه‌پاوه که زمانی فارسی له‌گه‌ل زمانی ئاقیستادا جیاوازه، به‌لام بۆ زمانی کوردی ئەوه نه‌سه‌پاوه.

هۆی دووهم ئەوه‌یه پیغه‌مبه‌ری ئاقیستا کورد بووه و له پیناوی بلاوکردنه‌وه‌ی په‌یامه‌که‌یدا، بۆ ده‌ره‌وه‌ی هۆزه‌که‌ی خۆی کۆچی کردووه.

ئه‌گه‌ر له خراپترین حاڵدا سه‌پیندیری که زمانی ئاقیستا له زمانی کوردی جیاوه و زه‌رده‌شتیش پیاویک یا په‌یامبه‌ریکی ناکورد بووه، ئاقیستا هه‌ر وه‌ک که‌له‌پووریکی کراوه‌ی هه‌موو گه‌له‌ ئیرانییه‌کان ده‌مینیتیه‌وه و قاموسیکه هه‌ر یه‌که له و گه‌لانه کاتی که‌موکوری وا له خۆیدا ده‌بینی په‌یوه‌ندییه که‌له‌پووریه‌کانی لاسه‌نگ بکا، بی مروه‌تییه بۆ گه‌لیک ده‌سه‌به‌رداری ئەو که‌له‌پووره ده‌وله‌مه‌نده بی و بۆ خه‌لکانیکی لینگه‌ری که به‌رۆگری نین، یا هه‌ر به هه‌وه‌س ده‌سه‌به‌رداری به‌شه‌که‌ی خۆی بی.

فارسی، له رپی ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی و ئاینیه‌وه ده‌سه‌لاتی کوردی ویران کرد و بۆ پارسه هه‌خامه‌نشیه‌کان گواسته‌یه‌وه و تا ئەندازه‌ی زه‌وتکردن بۆ به‌رژه‌وه‌ندی خۆی ده‌ستی به سه‌ر ئاقیستادا گرت و بۆ هه‌خامه‌نشیه‌کانی گواسته‌یه‌وه و له ئاقیستاوه پله‌وپایه‌یه‌کی وای له‌ده‌سه‌لات و خۆریکخستن بۆ خۆی دا‌بین کرد گه‌یاندیه ئەوه‌ی بچپته‌ریزی سه‌روه‌ت و که‌ره‌سه‌ی هه‌رسکردنی خۆراکه‌وه چونکه فارسی تا ماوه‌ی پتر له دووسه‌د سال له دوا‌ی پووخانی ده‌وله‌تی کورده ماده‌کان و ده‌سه‌لاتی هه‌خامه‌نشیه‌کان به‌رۆگری ده‌سه‌لات و ئاین بوو و هه‌رچپیه‌کی له باره‌ی ئاین و دنیا له ئاقیستادا هه‌بوو به‌ گۆیره‌ی به‌رژه‌وه‌ندی خۆی گواسته‌یه‌وه و له‌گه‌ل فارسی (پارسی) له‌و ماوه‌یه‌دا، وه‌ک عاره‌بی و قورئان یه‌کسان بوون و هه‌یچ شا و میر و وه‌زیریک یا سه‌رکرده و پارێزگاریکی ناو ده‌سه‌لات و هه‌یچ موبه‌د و هه‌یربد و زوت و ئەتریات و که‌سی تر له پیاوانی ئاین نه‌بوو فارسی سه‌ر به‌ ده‌سه‌لاتی شاهانشا نه‌بی و هه‌رچپیه‌کی ده‌نووسی یا ده‌یگوت یا ده‌یخویند یا به‌ وانه ده‌یگوته‌وه یا جاری بۆ ده‌دا، هه‌مووی، پیاو و گوته و رپۆره‌سم، ملکی فارسی کۆن بوون. ته‌نانه‌ت دوا‌ی ئەوه‌ی نه‌گه‌تیه‌که‌ی ئەسه‌که‌نده‌ر پووی له هه‌خامه‌نشیه‌کان کرد و خاوبوونه‌وه‌ی شارستانه‌تی پارسی له سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی سلوکیدا لیکه‌وته‌وه و هه‌رچپیه‌کی له ده‌سه‌لات و ئاینی کۆن ما‌بووه به‌ شیوازی پارسی دا‌رپێژران و به‌ شانازی پارسی ده‌ژمێردران. ئەوجا نۆره‌ی په‌هله‌وی هات که زمانی ده‌سه‌لاتی ئەشکانیه‌کان بوو و تیکه‌له‌یه‌کی پارسی (زمانی خوراسان، ولاتی ئەشکانیه‌کان) و ئاقیسته‌یی پارسی (هه‌خامه‌نشی) بوو و ده‌فری بوو بۆ که‌له‌پووری ئیرانی و ماوه‌ی چوار سه‌ده‌ رپۆلی گواسته‌نه‌وه‌ی دیت تا له چاره‌کی یه‌که‌می سه‌ده‌ی سێیه‌می زایندا گه‌یاندیه ده‌ست فارسه‌ ساسانیه‌کان و ماوه‌ی چوار سه‌ده‌ی پێش هاتنی ئیسلام، فارسی ناوه‌نجی بووه به‌رۆگری هه‌موو شارستانه‌تی ئێران. ئەگه‌ر له سه‌ر گێرانه‌وه‌ی پووخانی ده‌سه‌لاتی ساسانی بوه‌ستین یا تا ئەو ده‌مه‌ی، دوو سه‌ده‌ دوا‌ی فه‌تحی ئیسلامی، که فارسی هه‌یزی به‌ به‌ردا هاته‌وه به‌ دوا‌یدا

بچين، ئه‌نجام هه‌ر يه‌ككه‌ چو‌نكه‌ ره‌گه‌زی فارسی به‌ خۆ و به‌ زمانه‌ فارسیيه‌ نو‌يه‌كه‌يه‌وه‌ وه‌ك نو‌ينه‌ری شارستانه‌تی ئيران به‌ به‌رۆگريی ئه‌و شارستانه‌تیه‌ مایه‌وه‌ و زمانی كوردیش تا دواى هه‌زار ساڵی بێ خاوه‌نی، له‌ ڤووی سیاسی و شارستانه‌تی و ئابوورییه‌وه‌ نه‌یتوانی مملانیی زمانی فارسی له‌ سه‌ر میراتیکی ونبوو بكا كه‌ چرنۆکی ده‌سه‌لاتداری تیدا چيندرايوو. وه‌ك چۆن كورد له‌ گۆشه‌ی له‌بیرچوونه‌وه‌دا مایه‌وه‌، (كوردی)ش وه‌کی خۆی، له‌ په‌ناوپه‌ستی پشنگو‌یخستندا مایه‌وه‌. له‌ ڤووی زمان و شارستانه‌تیه‌وه‌، به‌ هه‌یچ جۆری مه‌ترسی له‌وه‌دا نییه‌ وه‌ك ده‌بیستین هه‌ندی له‌ میره‌ كورده‌كان دواى له‌ناوچوونی ده‌سه‌لاتی ساسانی هه‌ستی هه‌سانه‌وه‌یان كردوو و وه‌ها بووه‌ كه‌ به‌پیره‌وه‌چوونی كورد بۆ ئیسلام و باور پیه‌ینانی راستگۆیانه‌ بێ و له‌ پیناويدا قوڵی هه‌لمالیی و ئیسلام له‌و باوره‌ ڤووری بخاته‌وه‌ كه‌ له‌ ڤیوره‌سمه‌ ئاینه‌كاندا ئه‌وانه‌ی ده‌گوته‌وه‌ كه‌ سه‌رچاوه‌یان له‌ ئاقیستاره‌ بوو و به‌ ڤه‌فتار و گوتنیش خواپه‌رستی زه‌رده‌شتیان له‌ بیر كردبوو و دووریش نییه‌ به‌ هۆی دا‌برانی دوانزه‌ سه‌ده‌وه‌، میژووی خۆشی له‌ بیر چووبی و به‌ هۆی نه‌بوونی شوینه‌واری نووسراوه‌وه‌ كه‌ به‌ر چاوی كورد كه‌وتبێ پێ ده‌چێ نه‌خوینده‌واری هه‌موو كون و كه‌له‌به‌ریکی له‌ كورد گرتبێ چو‌نكه‌ په‌یوه‌ندی به‌و ئه‌ركه‌ ئاینی و دنیا‌یانه‌وه‌ نه‌بووه‌ كه‌ په‌یوه‌ندی به‌ نووسین و ڤۆشنییرییه‌وه‌ هه‌بووه‌ و هه‌یچ جێی گومان نییه‌ كه‌ یادى ماده‌كان ماوه‌ی دوانزه‌ سه‌ده‌ له‌ بیروه‌ری كوردا ماوه‌ته‌وه‌ و له‌ سه‌ر زاران، له‌ نه‌وه‌یه‌كه‌وه‌ بۆ یه‌كێکی دی گوازاوه‌ته‌وه‌ له‌ كاتیكا له‌ میژووی دانپیدا‌نراوی سه‌رده‌می ساسانییه‌كاندا كه‌ ڤه‌ له‌ داستان، ته‌نها ناوی شای فارسه‌كان و ئه‌شكانیه‌كان له‌ سه‌ر هیلێك هاتوو كه‌ به‌رده‌وام له‌ به‌رزبوونه‌وه‌دا بووه‌ تا گه‌یشته‌ته‌ هه‌خامه‌نشیه‌كان و موبه‌د و هه‌ربه‌ گه‌وره‌كانی وه‌ك: تن سر و ئازده‌میه‌راسندان و هی دی. هه‌رچۆنی بێ، كورد له‌ هه‌ر كاریكا كه‌ په‌یوه‌ندی به‌ ده‌سه‌لات و ئاین و میژووه‌وه‌ هه‌بووبی حسیبى بۆ نه‌كراوه‌ و وه‌ك دا‌روده‌سته‌ی شایه‌كان نه‌بێ قه‌ت ئاوری لێ نه‌دراوه‌ته‌وه‌. ڤه‌نگه‌ جاروباریك و له‌ هه‌ندی باری نا‌ئارامی و لاسه‌نگبوونی ده‌سه‌لاتدا كه‌ دواى ئه‌وه‌ی فارسی توانای خۆی به‌ ده‌ست هه‌ینایه‌وه‌ ڤووی ده‌دا، مه‌ودای نه‌فه‌سكیشان بۆ كورد به‌ شیوه‌یه‌ك له‌ شیوه‌كان ره‌خسابی، هه‌رچه‌نده‌ له‌ هه‌مان كاتدا، به‌ هۆی نه‌بوونی ئاسایشه‌وه‌ گه‌لێ په‌ته‌تی و ناخۆشیشی به‌ سه‌ردا هاتبێ، چو‌نكه‌ پیاوه‌كاری له‌ چاره‌نووسی نه‌ته‌وه‌ییدا به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی به‌رده‌وامی و مانه‌وه‌یه‌ به‌رانبه‌ر كه‌ره‌سه‌ی قرتاندن و دا‌برین و هه‌سكردن، كه‌ له‌ كاتی ئارامی و به‌هه‌یزی ده‌سه‌لاتدا بۆ ئه‌و به‌هه‌یزه‌ به‌رانبه‌ر به‌ لاواز ده‌ڤه‌خسین، كاتی چ كیشه‌ی نه‌بێ و هه‌ر كاتی ویستی ئه‌و سه‌ره‌ به‌هه‌نجینی كه‌ بۆ سه‌رفرازی ئا‌ور ده‌داته‌وه‌ ده‌یه‌هه‌نجینی و كه‌سه‌یش ده‌ست نه‌خاته‌ پێش ده‌ستی.

باسی ئه‌و لایه‌نانه‌ جێ ده‌هه‌لم كه‌ بۆ مانه‌وه‌ یارمه‌تی كوردیان داوه‌، وه‌ك گه‌لیکی خاوه‌ن سیما و تایبه‌تمه‌ندی و زمانی خۆی كه‌ ماوه‌ی 25 سه‌ده‌ خۆی گیف كردۆته‌وه‌ و تووره‌ بووه‌ و خۆشترین كاتی خۆی له‌و كاتانه‌دا دیوه‌ كه‌ بشیوی و نا‌ئارامی هه‌بووه‌ و چنگی ده‌سه‌لاتداری بیگانه‌ له‌ ناقرگه‌ی شل بووه‌ و ئه‌وه‌ش له‌ پێشكه‌شكردنی واقعی زمانه‌كه‌یدا، له‌ گۆشه‌نیگای به‌رچا‌وروونییه‌وه‌ له‌م گوتاره‌دا یارمه‌تیمان نادا. ئه‌گه‌ر سه‌رنجی زمانی كوردی بده‌ین كه‌ پیناسه‌ و ده‌فته‌رنفووس و جنسییه‌تی و وه‌ك پێست، گوشت و ئیسه‌كه‌كانی دا‌پۆشیوه‌ و ده‌یپاریزی، سه‌رمان له‌وه‌ سوڤ ده‌مینی كه‌ چۆن وه‌ك زمانیک به‌ زندوویی ماوه‌ته‌وه‌ و توانای گه‌شه‌كردنی هه‌یه‌ و كه‌ره‌سه‌ی ته‌واوی د‌برینی هه‌یه‌ و تویشه‌به‌ره‌ی قامووس و ڤیژمان و په‌یوه‌ندی وای تیدان كه‌ بۆ په‌ره‌سه‌ندن له‌ ڤووی ڤۆشنییری س‌رده‌م ئا‌واله‌ بێ تا ئه‌وه‌ی به‌و په‌ری بێ لایه‌نییه‌وه‌، له‌ هه‌ندی جێی نووسینه‌ كوردیه‌كانمه‌وه‌ بۆ عاره‌بی تا‌قیم كردۆته‌وه‌ و له‌ وه‌رگه‌ترانی ئه‌و ده‌ربرینانه‌ی كه‌ له‌ مندالانی میژووه‌وه‌ پێوه‌ی لكاوه‌، نا‌ره‌حه‌تی زۆرم هاتنه‌ پێش و هانام بۆ لیکدانه‌وه‌ی واتا‌كانیان برد و سه‌رله‌نوێ د‌م‌رشته‌وه‌. ئه‌وه‌ هه‌سه‌له‌تی ئه‌و زمانانه‌یه‌ كه‌ توانا و ڤه‌سه‌نایه‌تیان تیدا به‌هه‌یزن. ئیستا كه‌ گه‌یشته‌وینه‌ته‌ سه‌رده‌مانیک ئه‌و مژده‌یه‌ی پینیه‌ كه‌ گه‌لانی تیدا له‌ناو ناچن و هه‌یممه‌تی نه‌ته‌وه‌كان ڤی نادا ته‌نانه‌ت جۆری گیانداره‌كانیش ب‌فه‌وتین. ئه‌گه‌ر ڤیکه‌وتی باش و به‌ختی

يار ئه‌وه بچ كه هه‌نديكمان ماوه‌ی نيزيكيه‌ی دوو هه‌زار و چوارسه‌د سال له‌گه‌ل برا عاره‌به‌كانماندا ژياوين و ئه‌گه‌ر هه‌موو ئه‌و ماوه‌يه به خيرييش تيبه‌ر نه‌بووبى تيكه‌ليكي خير و شه‌ر بووه و خيري له‌و شه‌ره‌ی پتر بووه كه هيچ ميلله‌تيك نيبه‌ خو‌به‌خوش ژيايى، دووچارى نه‌بووبى. مافى خومان به‌ سه‌ر خو‌مانه‌وه هه‌يه و مافى عاره‌بيشمان به‌ سه‌ره‌وه‌يه تا ئاميزى برايه‌تى كورد و عاره‌ب بقوزينه‌وه و ئيمه‌ى قه‌له‌مبه‌ده‌ست به‌و ئه‌ركه ميژووييه هه‌ستين كه له ئه‌ستؤماندايه تا به‌شه زه‌وتكراوه‌كانمان وه‌رگرينه‌وه و دواى رۆشنايى رۆشنبيرى سه‌رده‌م، ميراى شارستانيمان وه‌رگرينه‌وه، ئه‌و سه‌رده‌مانه‌ى كه به‌ پشتشكاندن تيبه‌رين و به‌ كه‌رامه‌ت و بوون و زمان و زه‌مىنى خو‌مان نرخمان دا، مافمان ده‌ده‌نى و هه‌ست به‌و ئه‌ركه ده‌كه‌ين ئاقيستا بكه‌ينه به‌لگه‌نامه و (تاپۆى كوردى) و خاوه‌ندارىتى خو‌مان بۆ هه‌ر وشه‌يه‌كى كه له ئاقيستا هه‌يه و فارسى زه‌وتى كردووه و له دادگاي ميژوودا ده‌ستى به‌ سه‌ردا گرتووه، به‌سه‌لمينين. ئيمه‌ خاوه‌نى ئه‌و زمانه‌ين كه قسه‌ى پچ ده‌كه‌ين و ده‌سه‌ردارى ئه‌و وشانه‌ نابين كه هاوشيوه و هاوواتايان له فارسيدا هه‌يه چونكه ئه‌و ليكچوون و هاوشيوه‌يه ته‌نها له زمانه ئيرانيه‌كاندا نيبه به‌لكو له نيوان زمانه ئيرانيه‌كان و سانسكريتى و ئه‌وان و زمانه‌كانى ئه‌وروپاشدا هه‌يه كه له سه‌رچاوه‌ى هندوئهوروپى كه‌وتوونه‌ته‌وه. ئه‌و به‌نامه‌يه قه‌بووله داوا له داگيركه‌ر و زه‌وتكه‌ر بكري ده‌ست له داگيركراو هه‌لگرى و بيداته‌وه خاوه‌نى خۆى نه‌ك لايه‌نى تالانكراو ناچار بكا ده‌سه‌ردارى ئه‌وه‌ش بچ كه له لاي ماوه‌ته‌وه و ده‌ستى له بنى هه‌مانه‌وه پچ ده‌ربكري. ئايه كه‌س له‌و جيهانه‌دا هه‌يه عاره‌بى داگيركراو ناچار بكا ده‌ست له‌و وشانه هه‌لگرى كه هاوشيوه‌يان له زمانى داگيركه‌ردا هه‌يه، ئه‌وه‌ش بۆ ره‌وانده‌وه‌ى تومه‌ت و رازيبوون به‌ داگيركارى؟ ئيمه‌ خاوه‌نى زمانى خو‌مانين و هه‌رچيه‌كى له ئاقيستا و ئايى زه‌رده‌شتدا هه‌يه په‌يوه‌ندييان له‌گه‌ل زمانى ئيمه‌ نيزيكتره و له ويژدانى پياويكى كورده‌وه هه‌لقولاوه و ئه‌و نارازيبوونه‌ى كه لاملينك ده‌ريده‌برى گوايه خو‌به‌سته‌وه به‌ زه‌خيره‌يه‌ك كه يه‌كلايى نه‌بوته‌وه، كارينه‌ ره‌ت كراوه‌ته‌وه، چونكه رازيبوون به‌وه راگه‌ياندى خو‌به‌ده‌سته‌وه‌دانه و هيچ زمانيك نيبه ئيستاي يه‌كلايى كرابيته‌وه، له كۆنه‌وه يه‌كلايى بوويته‌وه و عاره‌ب و كورد و ترك و عه‌جه‌م له‌م لايه‌نه‌وه يه‌كسانن. نه‌ته‌وه‌ى كورد ره‌گداكتاوى ناو ئيسلامه و باوه‌رى راستى هه‌يه و به‌ دلسۆزى خزمه‌تى قورئان و زانسته عاره‌بيه‌كانى كردووه و كه‌س له‌و لايه‌نه‌وه پيشى نه‌كه‌وتوته‌وه، تا ئه‌و ئه‌ندازه‌يه‌ى خۆى بيرچۆته‌وه و وه‌ك نه‌ته‌وه‌كانى دى دواى چاوكردنه‌وه و فره‌وانبوونى هيوكانى پچى خو‌شه زمانه‌كه‌ى خۆى به‌ زادى ميژوويى خۆى ده‌وله‌مه‌ند بكا و به‌شى خۆى لى وه‌رگرى، نه‌ك به‌ زياده‌وه، به‌لكو هه‌ندى به‌ كه‌ميشه‌وه. قه‌يدى ناكا. وه‌رگرته‌وه‌ى ميراى له بارودۆخى كوردا وه‌ك وه‌رگرته‌وه‌ى شوينه‌واره ميژووييه‌كانه جا په‌يكه‌ر بن يا هه‌يكه‌ل يا نه‌خش بن و مه‌به‌ستيش په‌رستن نيبه به‌لكو رازانده‌وه‌ى خانه‌ى شوينه‌وار و كردنيه‌تى به‌ به‌لگه‌ى ده‌وله‌مه‌ندى ميژووبى. كه‌س بيري له‌وه نه‌كردۆته‌وه گاي بالدار به‌و بيانووه تيكبشكينى گوايه شوينه‌وارى بته‌رستيه و كه‌س له ترسى گه‌رانه‌وه به‌ره‌و بته‌رستى و خراپه‌كارى خۆى له ناوى لات و عوزه و مه‌نات و شه‌يتان لانه‌داوه. ئه‌و شوينه‌وارانه‌ى كه له فالگرى و ئه‌ستيره‌زانى ماونه‌ته‌وه نه‌بوونه‌ته هۆى قۆله‌ه‌لمالين بۆ له‌ناوبردنيان. ته‌نانه‌ت شيعرى روتيش كه ده‌كرى ده‌سته‌رداريان بن، هه‌روه‌ها قسه له باره‌ى له‌شفروشييه‌وه له كتتياندا به‌ ئه‌مانه‌ت پاريزاون چونكه زه‌خيره‌ى داهينانن و جوان داريزراون نه‌ك بۆ دووباره‌بوونه‌وه‌ى فه‌سادى. عاره‌بايه‌تى مافى خو‌يه‌تى شانازى به‌و زمانه پيشكه‌وتووه‌وه بكا كه خه‌لكى سه‌رده‌مى (جاهيلى) قسه‌يان پچ كردووه و شيعريان پچ نووسيوه و قه‌شه و ره‌به‌ن به‌ شيوه‌يه‌ك په‌خشان و شيعريان گوتووه كه له‌گه‌ل سه‌رده‌مه‌كه‌دا نه‌گونجاوه. داواى مه‌حال له عاره‌بايه‌تى ناكري جاهيلى ناچار بكا به‌ جوړى شيعر و په‌خشان بنوسن ئه‌بو زه‌رى غيفارى لتيان رازى بچ له كاتيكدا سه‌د سال دواى جاهيلى بووه. ئارامى و سريانى ماوه‌ى چه‌ندين سه‌ده خزمه‌تى ده‌ربارى فارسى و ئه‌شكانى و رۆمانيان كردووه و زۆر له نووسه‌رانى شاهيه‌كان ئارامى بوون و به هۆى مانه‌وه‌ى زۆرى ئه‌وانه‌وه له خزمه‌تدا، وشه‌ى ئارامى چوونه ناو نووسيني

په‌هله‌وبییه‌وه و به‌شینوازی په‌هله‌وی ده‌خویندرانه‌وه. ئه‌وه‌ش بووه‌ هوی دروستبوونی زمانیکی سه‌یر و ناوی (هوزقارش)¹ ی لئ نرا که له‌هه‌زار وشه‌ زیاتری له‌خو ده‌گرت. وشه‌ی تری ئارامی هه‌بوون شینوازی خو‌یان پاراستبوو به‌لام نیشانه‌ی په‌هله‌وی له‌ریزماندا خرا‌نه‌ سه‌ریان. ئه‌وه‌ی پرووی دا و بوی هه‌بئ له‌وه‌ش زیاتر پروو بدا و که‌سیش ئارامییه‌کان تومه‌تبار نا‌کا و گومان ناخاته‌ سه‌ر زمانی ئارامی و داوا نا‌کا ئه‌و وشانه‌ لابه‌رن که‌ بوونه‌ که‌ر بۆ رابواردنی شاهیه‌کان. عاره‌بی به‌هیز و ده‌وله‌مه‌ند رینگ نه‌بوو له‌وه‌ی وشه‌ی ئارامی تیدا بن‌چونکه‌ زمانیکی سامی بوو و له‌ دوورگه‌ی عاره‌بییه‌وه‌ هاتبوو. میله‌تان به‌و موسیبه‌تانه‌یان له‌گه‌لدا نا‌کری که‌ هاریونی و دوا‌یی، دوا‌ی هارین له‌ سه‌ر ناپاکژی سزای ناده‌ن و به‌ ئیفلاس پیکردن پاک نا‌کریته‌وه. زمانی کوردیش که‌ داوا‌ی مافی میژوویی و میراتی خو‌ی ده‌کا، له‌ پرووی هه‌ستکردنه‌وه‌ به‌ بوونی خو‌ی و به‌ ئاشکراکردن و راپه‌رین دژی داگیرکردن نه‌ک پارانه‌وه‌ و ده‌روژه‌کردن و سووکایه‌تی یا وروژاندنی گومان. من ئه‌مه‌ ده‌لیم و کوردیکیش نه‌بووه‌ هه‌ولی دا‌بی به‌ زمانه‌ کونه‌که‌ی پینه‌وپه‌رووی کردبی یا له‌ نووسیندا به‌ (باز) و (به‌رسه‌م) خو‌ی هه‌لنابی و نه‌میستوووه‌ کوردیک شتیکی گوتبی و له‌ ئاقیستای سو‌یبی وه‌ک شاعیریک به‌رانبه‌ر ناوی (زه‌مه‌زم) پینش هه‌زار سال گوتوو‌یه‌تی:

فارسه‌کان له‌ سه‌ر زه‌مه‌زم زه‌مه‌میان کرد

ئه‌وه‌ش له‌ باوباپیرانی هه‌ره‌ کونیانه‌وه‌یه

ئه‌وه‌ نامازه‌یه‌ بۆ (سابور) له‌ حه‌جه‌ درۆکه‌یدا که‌ به‌ پتی ئه‌و باوه‌ره‌ی که‌ له‌ سه‌ری راهاتبوو (زه‌مه‌زه‌ی) کردوو. (ل 393 مز‌دیسنا و ادبی پارسی - قسه‌که‌ی له‌ یاقوت و مه‌سعودییه‌وه‌ وه‌رگرتوو)

به‌لام رۆشنیری سه‌رده‌مانه‌ی کوردی له‌ سه‌ره‌تای ریگادایه‌ له‌ بواری به‌ستنه‌وه‌ی نو‌ییه‌وه‌ به‌ کونییه‌وه‌ و پرکردنه‌وه‌ی به‌شه‌ بۆشه‌ لیکدوره‌کانی مه‌ودای میژوویی و پانتایی فره‌وانیان. هه‌تا ئیستاش میژوویه‌کی په‌سه‌ندکراوی کوردی نییه‌ قوتابی کورد بیخو‌ین و له‌ هه‌موو جیهاندا، ئه‌وه‌نده‌ی من ئاگادار بم، ریکخراویک نییه‌ ته‌کلیف کرابی یه‌ک دلۆپه‌ ئاو برژینیه‌ سه‌ر یه‌ک دانه‌ تووی هه‌موو رۆشنیری کوردی که‌ خه‌ریکه‌ هه‌موو نیشانه‌کانی ریگای نیوان کۆن و نو‌یی بزر ده‌بن. خو‌ ئه‌گه‌ر کوردیک پرووبه‌رووی ئه‌م کاره‌ بیته‌وه‌ که‌ له‌ به‌ر مه‌زنیه‌که‌ی سامی لئ ده‌کری جگه‌ له‌وه‌ی مه‌ترسیداره‌ و به‌ کیشه‌ و سه‌ره‌ه‌یشه‌ی وایه‌ هیممه‌ت ده‌با، له‌م هه‌موو جیهانه‌دا یه‌ک ده‌ست نابینی ته‌له‌ قامیشیکی بۆ هه‌وادا تا له‌و زه‌ریا هاره‌ ده‌ربازی بکا که‌ سئ هه‌زار سالی نه‌بوونی و په‌رده‌ و ته‌می به‌ سه‌ردا دراوه‌، که‌ نیازی وایه‌ لئ بیه‌رینه‌وه‌ و بگاته‌ که‌ناری ئاسووده‌بی. له‌ پرووی نارحه‌تی په‌رینه‌وه‌وه‌ بۆ که‌نار له‌ تاقیکردنه‌وه‌ی خو‌م ئه‌مه‌ت بۆ ده‌گیرمه‌وه‌: یه‌کی له‌ رپوره‌سمه‌کانی ریزی ئاگر لای زه‌رده‌شتیه‌کان ئه‌وه‌یه‌ نزاخو‌ین چله‌داریکی (به‌رسه‌م) ی به‌ ده‌سته‌وه‌ بئ (تا ئیستا زاناکان پیناسه‌ی ئه‌و دره‌خته‌یان نه‌زانویه‌، پیم وایه‌ من له‌ نووسینیکدا ناساندوو‌مه‌)... پانایی هه‌ر چلیکی، ده‌بی هینده‌ی ده‌نکه‌ جو‌یه‌ک بئ. ئه‌م ده‌نکه‌ جو‌یه‌ش ناوی له‌ ئاقیستا هاتوو (java یه‌قه‌) و وشه‌که‌ به‌ پتی یاساکانی ده‌نگگورین گوراوه‌ و بووه‌ به‌ (جه‌و له‌ فارسیدا و جو له‌ کوردیدا) و وشه‌ی (یه‌قه‌) له‌ بنه‌رته‌دا هه‌موو دانه‌ویله‌یه‌ک ده‌گه‌یه‌نی نه‌ک جو به‌ ته‌نها. له‌م بابته‌ شاراو‌یه‌ زه‌ینم بۆ وشه‌یه‌کی تیکه‌لی کوردی چوو ئه‌ویش (دانه‌ویله‌یه‌). یه‌که‌م به‌شی دانه‌ی دانه‌ و به‌شی دووه‌می که‌ره‌سه‌ی بچوو‌ککردنه‌وه‌یه‌. مایه‌وه‌ به‌شی ناوه‌راست (وی) که‌ هه‌مان (java یه‌قه‌) یه‌ و که‌وتوته‌ ژیر کاریگه‌ری ده‌نگی ناوچه‌کانی کورد و (ف)یان تیدا ده‌بیته‌ (و) و وه‌ک چۆن یونس ده‌بیته‌ وینس و یۆنان ده‌بیته‌ وینان، ئه‌ویش پینش (ی) ده‌که‌ویته‌وه‌. له‌ بری (یۆله‌) گوتوو‌یانه‌ (وی له‌ - ویله‌) و ناوه‌که‌ش ئاوه‌ای لئ هاتوو: دانه‌ویله‌ بۆته‌ دانه‌ویله‌.

1. پین ده‌چی ئه‌و زمانه‌ له‌ شینوه‌ی لینگوا - فرانکا بو‌وبی که‌ زمانی که‌شته‌یان و جامباز و بازرگانه‌کانی ولاتانی ده‌وروبه‌ری ده‌ریای سپی ناوه‌راست بوو و ولاته‌ عاره‌بییه‌کان به‌ ئیسپانییان ده‌زانی و فره‌نسییه‌کان به‌ عاره‌بییان ده‌زانی و تیکه‌له‌یه‌ک بوو له‌ وشه‌ی عاره‌بی و ئیسپانی و فره‌نسی. ح.ک

ئه‌وه‌ی که پنیوسته لیزه‌دا پوون بکریته‌وه ریزی ئاگره لای زهرده‌شتیه‌کان که خودی (نوور)ه و دشلیم که ریزگرتن په‌رستن نییه. گا و ئه‌سپ و مه‌ریش له ئافیس‌تادا ریزیان هه‌یه و ته‌نانه‌ت (گوسپه‌نده) که وه‌ک ناو له مه‌ر نراوه واتای گیان‌داری پیروژ دها و واژه‌ی سپه‌نته خوی سپه‌نتمانی لی که‌وتوته‌وه که به زه‌ده‌شت ده‌گوترا. ئه‌وه‌شی بۆ زیاد ده‌که‌م که ئافیس‌تا وشه‌ی ئاته‌شگه‌ی تیدا نییه که واتای خانه‌ی ئاگر بدا چونکه ئه‌و وشه‌یه له داهیتانی سه‌رده‌مه‌کانی دواتره. په‌نگه زه‌وی پیروژییه‌کی زیاتری هه‌بووبی و پیسکردنی یه‌کی بووه له تاوانه گه‌وره‌کان و که‌فاره‌ته‌که‌ی پیایوی به هیلاک ده‌برد.

له ماندوو‌بوون له هه‌لکۆلینی وشه‌دا، فه‌رموو ئه‌وه‌ش یه‌کیکی تر:

یه‌کی له واتا‌کانی وشه‌ی (var)ی ئافیس‌تایی ده‌رهاویش‌ته‌نه. دوا‌ی ماوه‌یه‌کی زۆری ژانی بیرکردنه‌وه، سه‌رنجم بۆ (کردار - فیعل)یکی کوردی چوو که له سی به‌ش پیکهاتوه ئه‌ویش (هه‌ل - ئا - ورد)ه‌یه و (ن)ی سه‌رچاوه‌شی به دوودا دی و له شیکردنه‌وه‌دا (د)ه‌که‌ی لاده‌که‌وی و جیه‌که‌ی هه‌میشه‌یی نییه. به‌شه نه‌گۆره‌که‌ی (وار)ه. به‌لام (هه‌ل) پینشگره، هه‌روه‌ها (ئا) که‌وتوته پیکهاته‌ی (کردار)ه‌وه (ل) 86 فرهنگ ایران باستان (کردار)ه‌که به گشتی هه‌لبژاردن و جیاکردنه‌وه دها و ده‌رکه‌وت په‌گی (کردار) له (وار)دا له کرداری تیکه‌ل (هه‌ل ئاوردن)، var خۆیه‌تی که له ئافیس‌تادا (ف) بۆته (و) ئه‌وه‌ش به پیی ده‌نگگۆرکی له زمانه ئیرانیه‌کاندا.

ئه‌و دوو وشه‌یه له‌و دوو نمونه‌یه‌ی سه‌ره‌وه‌دا به واتا هاوتایه‌کانیان له‌گه‌ل واتایاندا له ئافیس‌تادا، وینه‌یان له فارسیدا نییه و ته‌نها ئه‌نجامی خزمایه‌تی نیوان ئافیس‌تایی و کوردییه. به‌لام var له یه‌کی له واتا‌کانی تریدا ده‌کاته (سوورپانه‌وه، بزواتن) و کوردی و فارسی له‌ویدا و به‌و واتایه پیکه‌ه‌گن، ئه‌وه‌ش دوا‌ی ئه‌وه‌ی (ف)ی فارسی له سه‌ره‌تایدا به پیی ده‌ستووریکی ده‌نگگۆرین گۆراوه و بۆته (گ) و ئه‌وجا (گه‌ر).

له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا شیوازی وشه‌که (var) له کوردیدا ماوه‌ته‌وه و ئه‌گه‌ر بکریته (وه‌ر) نیزیکتره، که له زۆر بواری به‌کارهیناندا واتای خولانه‌وه یا شتیکی وه‌ک خولانه‌وه دها. ئه‌وه‌ش پوونه که (و) له (ف)وه نیزیکه چونکه هه‌ردووکیان پیی لیون.

ئافیس‌تا که خاوه‌نی گه‌لی ده‌رگای کراوه‌یه به پووی زمانه ئاریه‌کاندا به گشتی، ده‌سته‌خوشکی سانسکریتیشه و هه‌ر ئه‌وه‌تا دایک یا دایانی فارسی کۆن و په‌هله‌وی نییه و به رای ئیمه سه‌رچاوه‌ی کوردیشه و هه‌چ زمانیکی ئاریایی یا شیوه‌زاریکی ئه‌و زمانانه نییه له په‌یوه‌ندی به ئافیس‌تاوه خالی بی مه‌گه‌ر کۆنی و ماوه‌ی دوور و دریزی لیک‌دایان ئه‌و په‌یوه‌ندیانه‌ی شار‌دبیته‌وه، ئه‌وه‌ش پیی تی ناچی. مه‌ودای فره‌وانکردنی ئه‌و لایه‌نانه نییه چونکه هه‌ر یه‌که‌یان دریزی و پانایی و قوولایی و لقی تیکئالاو و لیک‌دایاوی خوی هه‌یه و چار نییه ده‌بی ده‌ست له هه‌ندیکیان هه‌لگرین تا له کاتیکی له‌باردا بگه‌ینه کۆتایی بابه‌ته‌که.

زمانی فارسی

ئه‌م زمانه، سی پله‌ی تایبه‌تی هه‌یه و هه‌ر یه‌که‌یان خه‌سه‌له‌تی زۆر و جیاوازی هه‌یه:

یه‌که‌م پله‌ی، ناوی فارسی کۆنی لی نراوه که ناویکه زانا پسپۆره‌کانی بواری بابه‌ته ئیرانیه‌کان بۆ ئاسانکردنی بابه‌ت و په‌چاواکردنی هه‌ر یه‌که له‌و پلانه له پووی ریزمان و ده‌ستووری زمانه‌وه له سه‌ری پیکهاتوون و مه‌به‌ستیش له‌و ناوچانه بووه که دانیش‌توانی، له باشووری پۆژه‌ه‌لاتی ئیراندا، به فارسی قسه‌یان کردووه و له پووی ئاسایشه‌وه حکومه‌تی ناوچه‌بیان هه‌بووه و سه‌ر به میدیه‌کان بوونه تا ئه‌و کاته‌ی کۆرشی کۆری ئه‌رشام پیگه‌یش‌ت و ماده‌کانی تیکشکاند و له ناوه‌راستی سه‌ده‌ی شه‌شه‌می پیش

زاین ولاته‌که‌یانی خسته ژیر رکیفی خو‌یه‌وه و دوا‌ی ئه‌وه خو‌ی بووه شاهانشا. پاشماوه‌ی زمانی ئه‌وه که‌له‌ش له‌کونه‌واره ئیرانیه‌کاندا که‌شایه‌کان به‌جینان هیشتون، له‌چوارسه‌ده و شتی وشه‌پیکهاتووه که‌له‌وشه‌کانی ئافیس‌تاوه نیزیکن به‌لام چیاوازی‌شان ئه‌ونده هه‌یه که‌به‌دوو زمانی سه‌ربه‌خو دابندرین. کۆنترین شتی که‌له‌و زمانه‌وه بو‌زانا ئیرانسانسه‌کان ماوه‌ته‌وه ده‌دی‌ری نووسراوه له‌سه‌ر پارچه‌ی زیری که‌بو سه‌رده‌می (ئاریا ره‌مه‌ن) ده‌گه‌رپته‌وه که‌باپیری کورشی گه‌وره بووه و سالی 610 ی‌پ‌ز حوکمه‌کی ده‌ستی پین کرد.

ئه‌وه‌ی له‌شوینه‌واری ئه‌رشامی باوکیه‌وه (باوکی کورشی) مایه‌وه چوارده‌دی‌ر بوو که‌ئه‌وه‌ش له‌سه‌ر پارچه‌یه‌ک زی‌ر نووسرابوو. شایه‌کانی دی‌شوینه‌واری جیاوازی وشه‌یان له‌دوا‌ی خو‌یانه‌وه جیه‌یشت که‌زۆربه‌ی هی‌داریوشی گه‌وره بوو که‌برازای کورشی بوو و له‌510 ی‌پ‌ز تا 485 ی‌پ‌ز ده‌سه‌لاتی هه‌بوو و کۆتایی ئه‌و ماوه‌یه‌ش به‌وه‌هات که‌ئه‌سکه‌نده‌ر سالی 331 ی‌پ‌ز ده‌ستی به‌سه‌ر چه‌قی ده‌سه‌لاتدا گرت و ئه‌وجا پله‌ی دووهم ده‌ستی پین کرد که‌سیمای که‌می نائاشکرایه چونکه‌ده‌سه‌لاتی سلوکی هات و گه‌شه‌کردنی فارسی کۆنی راگرت و کاری بو‌بلاو‌کردنه‌وه‌ی فه‌ره‌نگی هیلینی (گریکی) کرد. له‌ناوه‌راستی سه‌ده‌ی سی‌یه‌می پین زایندا ئه‌شکانیه‌کان، ده‌سه‌لاتدارانی پارتیه‌کان به‌سه‌ر سلوکیه‌کاندا سه‌رکه‌وتن و په‌له‌وی (به‌دگۆرانیکه‌له‌په‌رته‌وییه‌وه هاتووه) بووه زمانی فه‌ره‌نگ و ده‌سه‌لات له‌ئیراندا. په‌له‌وی، دوو شیوه‌زاری هه‌بوون، یه‌کیکیان باکووری که‌زمانی ده‌سه‌لات و ده‌ربار بوو، دووهمیان باشووری پۆژاوی هاسای پارسی بوو و له‌نوسینی باشووریه‌کاندا وشه‌ی (په‌له‌وانیک) هاتووه بو‌ئامازه‌کردن به‌په‌له‌وی باشوور ئه‌وه‌ش له‌دریژه‌بیژییه‌کدا که‌ئیره جیتی نییه و باسی ده‌رکه‌وتنی (مانی) ده‌کا که‌215 ی‌پ‌ز له‌دایک بووه و هه‌روه‌ها ئایینه‌نوویه‌که‌ی و ئه‌و زمانه‌ی پیتی نووسیوه... به‌لام فارسی ناوه‌نجی به‌گه‌یشتنی ساسانیه‌کان به‌ده‌سه‌لات و نه‌مانی ده‌سه‌لاتی ئه‌شکانیه‌کان، له‌سالی 226 ی‌پ‌ز، ده‌ستی پین کرد. فارسی کۆن له‌و ده‌مه‌دا، واته‌زمانی سه‌رده‌می هه‌خامه‌نشی، دوا‌ی پووخانی ده‌وله‌ته‌که‌یان له‌سالی 331 ی‌پ‌ز، له‌نوسیندا نه‌ما‌بوو و له‌سه‌رده‌می ساسانیه‌کاندا به‌گۆرانکارییه‌کی زۆره‌وه ده‌رکه‌وت و له‌راستیدا، له‌سه‌ر شیوازه‌کۆنه‌که‌ی به‌مردوو داده‌ندری و ئیدی ژیا‌نی به‌به‌ردا نه‌هاته‌وه. (پارسیک) به‌و فارسیه‌ده‌گوتری که‌له‌سه‌رده‌می ساسانیدا به‌کار هیندراوه تا له‌فارسی کۆن و فارسی تازه (کتیبی زبان فارسی به‌شی دووهم) که‌له‌سه‌ده‌ی چواره‌می کۆچییه‌وه ده‌ست پین ده‌کا، جیا بگریته‌وه. نازانین ئه‌گه‌ر ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی هه‌خامه‌نشی مابایه، فارسی کۆن به‌چ شیوه‌یه‌ک په‌ره‌ی ده‌سه‌ند، به‌لام پیتی تی‌ده‌چی بوونی حکومه‌تیک که‌زمانیک له‌له‌و زمانه‌وه و هه‌رچی دارشتن و وشه‌ی هه‌یه له‌نوسینی کاروباری په‌سمی و ئایینی و ئه‌ده‌بیدا به‌کار بیینی، خوازیاری به‌رده‌وام‌بوونی ده‌بی و پاریزگاری له‌رسته و شیوازیی ده‌کا. به‌لام ده‌وله‌تی هه‌خامه‌نشی له‌ناوچوو و زمانی فارسی کۆن ته‌نها بووه زمانی ئاخاوتن و ئه‌و خه‌سه‌له‌تانه‌ی تیندا نه‌بوون له‌گۆرانکاری گه‌وره بیپاریزن که‌به‌سه‌ریدا هات و دوا‌ی له‌گه‌ل داهاتویدا به‌راورد ده‌کرا. ئه‌گه‌رچی پیکهاته‌کانی له‌نوسیندا له‌ناوچوون و تا ئیستا له‌شوینه‌واره‌کاندا ده‌رکه‌وتوون، زمانی په‌له‌وی که‌بووه زمانی په‌سمی و ئه‌ده‌بی په‌واجداری ناوه‌راستی سه‌ده‌ی سی‌یه‌می پ‌ز تا یه‌که‌م چاره‌کی سه‌ده‌ی سی‌یه‌می زاینی و به‌زمانی ناوه‌نجی ئیرانیه‌کانی ئه‌و ماوه‌یه داده‌ندری و به‌فارسی کۆن ده‌چی و پردیکه‌له‌نیوان فارسی کۆن و نویدا و ده‌ش بگریته‌ پیاونه بو‌ئه‌و گۆرانکاریانه‌ی که‌له‌سه‌رده‌می سلوکیه‌کاندا به‌سه‌ر فارسیدا هاتووه تا ده‌رکه‌وتنی یه‌که‌م نووسینی په‌له‌وی که‌شوینه‌وارناسان ده‌ستیان که‌وتووه، گوايه په‌له‌وی به‌رده‌وامی فارسی کۆن له‌گه‌ل هه‌ندی چاوپوشیدا. به‌لام ئیمه‌لیزه، له‌ئاستی په‌له‌ویدا ناوه‌ستین، به‌لکو ئه‌و مه‌ودا کاتییه‌ده‌برین و ده‌گه‌ینه‌وه سه‌ره‌تای ساسانیه‌کان تا بزاین چ گۆرانکارییه‌ک قه‌وماوه، بگره‌زیاتر ده‌پۆین تا ده‌گه‌ینه‌ فارسی تازه تا به‌گویره‌ی دووری نیوان فارسی تازه و کۆن پروانین چونکه‌نیگامان له‌و به‌راوردکاریانه‌دا هه‌سه‌نگاندنی نیزیکایه‌تی

و دووری نیوان زمانی کوردی و زمانی ئافئستا و زانیی په‌یوه‌ندی نیوانیانه، ئه‌وش به‌ گویره‌ی به‌راوردی مه‌ودای مه‌زنده تا ده‌گینه ئه‌وه‌ی چ گورانیك له نیوان فارسی کون و نویدا پرویداوه، که یه‌ک زمان و په‌یوه‌ندی نووسین و ئایین له نیوانیانا به‌رده‌وام بووه و چندی پله له په‌یوه‌ندییبه‌ چاوه‌روانکراوه‌ی نیوان ئافئستا و زمانی کوردی به‌هیزتر بووه، که ماوه‌ی ده‌یان سه‌ده‌ شیوازی نووسینی نه‌بووه و ده‌وله‌تی نه‌بووه و په‌یوه‌ندی سه‌ره‌ش‌تیکردنی به‌ ئایینی زه‌رده‌شتیه‌وه نه‌بووه و جگه له نیزیکیه‌تییه‌کی بۆماوه‌یی له ری ئه‌وانه‌وه که به‌ کوردی قسه‌یان کردووه له سه‌رده‌می میدیه‌کانه‌وه، هیچی تری نه‌بووه.

زور به‌داخه‌وم که ده‌رخستنی ئاستی جیاوازی نیوان فارسی کون و تازه له پروی که‌له‌پوور و ری‌زمانه‌وه زور زه‌حمته‌ه چونکه‌ بابه‌ته‌که‌ ده‌بیته‌ه چنده‌ به‌شیکه‌وه و که‌ره‌سه‌کانی ئاخاوتن، له ناو و کردار و پیت و که‌ره‌سه‌ی وابه‌سته‌یی و هی دی پیکدین و به‌ ئاسانی شوینییان هه‌لناگیرئ بۆ که‌سانی نه‌بی که‌ شتی له‌ زمانه‌ ئیرانیانه‌ بزائن. ژماردنی شیوازه‌کانی ناو له فارسیدا سوودی نییه تا بیانژمیرین و بلین حه‌وتن:

1. کائی 2. آئی 3. وابستگی 4. رائی 5. بائی 6. ئازی 7. ئه‌ندری و له‌گه‌لشیاندا شیوه‌ی ناو ده‌گورئ و چی دی له فارسی نویدا ئه‌وه نییه. چ سوودیش له‌وه‌دا نییه‌ دوا‌ی جینا‌و و فرمان و بارودوخه جیاوازه‌کانیان بکه‌وین و بزاین له فارسی نویدا و له‌ بوا‌ری شیکردنه‌وه و لیکدانه‌وه‌ه چیان به‌ سه‌ردا هاتووه و ئه‌م درێژه‌ پیدانه‌ بۆ که‌سانیک سه‌رنجی ئه‌و زمانه‌ی نه‌داین هه‌ر سه‌ره‌یشه‌ی به‌ دواوه‌یه. له‌به‌ر ئه‌وه‌ وام پئ چاک بوو به‌وه‌نده‌ واز بینم که‌ ناو حاله‌تی تاک و جوت و کۆ و نیر و می و بی لایه‌نی هه‌بووه و بونیه و کۆتایی له‌ شیکردنه‌وه‌دا به‌ گویره‌ی جیه‌که‌ی له‌ رسته‌دا ده‌گورئ و هه‌موو ئه‌وانه‌ش له‌ سه‌ر فارسی نوئ به‌نده و جوت و ره‌گه‌زی بی لایه‌ن و جوداوازی ره‌گه‌ز له‌ پروی زمانه‌وانی شیکردنه‌وه‌ی رسته‌وه‌ نه‌مان و وشه‌کانیش وه‌ها گورئان ئه‌وه‌ی زور له‌ سیمای کون و نوییان ورد نه‌بیته‌وه‌ نایاناسیته‌وه‌ و لیره‌دا نمونه‌یه‌ک له‌ سه‌ر فارسی کون بۆ خوینته‌ر ده‌هینمه‌وه‌ و دوا‌یی شیوه‌که‌ی له‌ فارسیدا دینمه‌وه‌ تا بزانی چ گورانکارییه‌ک، که‌ زه‌ینی بۆ ناچی، پروی داوه‌:

ئه‌مه‌ رسته‌یه‌کی کونی هه‌خامه‌نشیه‌ که‌ بۆ سه‌رده‌می داریوش (521 و 485 پ ز) ده‌گه‌رپه‌ته‌وه‌: داریه‌وه‌وش. خایه‌شه‌ی. وه‌زه‌ره‌ک. خه‌شایه‌شه. خه‌شایه‌نسیه‌ نام. خه‌شایه‌نیه‌ ده‌هیو نام. قیشتاسپه‌ یه‌هیا. بوسی. هه‌خامه‌نشی ئاتی. داریه‌وه‌ش...
ئه‌مه‌شیان له‌ فارسی نویدا: داریوش. شاه‌بزرگ. شاه‌شاهان. شاه‌کشورها. پسر گشتاسپ. هه‌خامنشی. گوید. داریوش..

واتاکه‌شی: داریوش. شای‌گه‌وره. شای‌شایان. شای‌ولاتان. کورئ قیشتاسپ. داریوش ده‌لی..
له‌ پروی به‌راوردکارییه‌وه‌ ده‌لیم وشه‌ی (ئاتی) کون (گویده‌ی) نوئییه.
دوا‌ی ئه‌و ده‌قه‌ قرتاوه‌ وشه‌ی (خه‌شم تیی) دی که‌ له‌ دوو به‌ش پیکهاتووه، یه‌که‌میان (خه‌شم) ه که‌ وینه‌یه‌کی گورئوی (خه‌شایه‌شی) یه‌ که‌ چوار جار هاتووه و واتای (شا) ده‌گه‌یه‌نی. دوومیشیان (تیی) ه که‌ که‌ره‌سه‌ی گورئینی ناوه‌ بۆ ناوی واتایی و واتای هه‌ردوو به‌شه‌که‌ ده‌بیته‌ (خاوه‌نداریتی شاهانه). ئه‌م پاشگره‌ به‌رانبه‌ر (تات)ی ئافئستاییه‌ و وه‌ک گوتم که‌ره‌سه‌ی ناوی واتاییه‌ و له‌ کوردیدا په‌ره‌ی سه‌نده‌وه‌ و بۆته‌ (ایه‌تی، ئه‌تی، تی) و بزوینی (ه) پیش ئه‌وه‌ی دوا‌یان ده‌که‌ویته‌وه. ئه‌وانه‌ هه‌موویان ناوی واتان و وشه‌ی گونجاو پیشیان ده‌که‌وئ و ئه‌گه‌ر وشه‌که‌ (خه‌شم تیی) بی له‌ کوردیدا ده‌بیته‌ (شایه‌تی) به‌لام له‌ فارسی نویدا ده‌بیته‌ (شاهی) ئه‌وه‌ش به‌ زیادکردنی (ی) له‌ کۆتایی وشه‌که‌دا که‌ کورتکراوه‌ی (یه‌ی) په‌هله‌ویییه‌ و فارسی له‌وه‌ زیاتری نییه‌ که‌ره‌سه‌ی واتای ناو بی. به‌و شیوه‌یه‌ پاشگری (تات)ی ئافئستایی له‌ فارسی کوندا بۆته‌ (تیی) و له‌ کوردیدا چالاکانه‌ و زپوزندوو و به‌ شیوازی هه‌مه‌جۆر ده‌رده‌که‌وئ و له‌

فارسی نویدا مردووہ ئەگەرچی کورد نووسینی له ئەزله‌وه نه‌بووه. تو بلیی فارسه‌کان ئەگەر بزانیان پاشگریان له زمانی ئیمه‌دا ماوه‌ته‌وه، داوای نه‌که‌نه‌وه؟ بۆچی نا؟ دهرفته‌ی ئەوه هه‌یه گومان له وشه‌کانمان بکری!

ئەگەر خوینەر بۆ وه‌رگیرانیکی نوویی ده‌قیکی کۆنی فارسی بگه‌ریته‌وه، ده‌بینی خاوه‌نی کتیبی (تاریخ زبان فارسی) وشه‌ی (شه‌ه‌ریاری له جیبی (خستم تیبی) بۆ ئاماژه‌کردنی خاوه‌نداریتی داناوه و وا چاکتر بوو (شاهی) دابنی چونکه (شاه) وشه‌یه‌کی په‌رسه‌ندووی (خشایه‌شی)یه. به‌لام (شه‌ریار) له (شه‌ر: واتا شار) و (یار به واتای خاوه‌ن) دئ و هه‌موو واتاکه ده‌بیته (خاوه‌ن شار). شاریش له کۆندا (خستره) بووه و بۆ (شه‌ری فارسی و (شاری کوردی گۆراوه. وشه‌ی (خستره‌پاوه‌ن)یش به واتای پارێزگاری شار داتاشراره و دواوی بۆته (شه‌ریان) و له کوردیدا (شاره‌بان)ه به ناو و واتاوه ده‌گوتری و ئەگەر وشه‌یه‌کی قامووسی به‌کار به‌یندرئ ده‌بیته (شاره‌وان). (خستره باون) له یۆنانی کۆندا بۆته (ساتراب) به واتای ده‌سه‌لاتداری ناوچه له لای فارسه‌ کۆنه‌کان. له درێژه‌پیدان داوای لیبوردن ده‌که‌م و هیوام وایه سوودی بووی.

فارسی، به فره‌وانیی ده‌سه‌لاتیه‌وه له زۆر ناوچه‌ی ئاسیا و بۆ ماوه‌ی دووردریژ بووه به‌روگری گه‌وره‌ی ئافیس‌تا و ئابینی زه‌رده‌شتی و توانی له زۆر ولاتدا ره‌گی قوولتر داکوتی تا بۆته زمانی خه‌لک و ولات. لێرده‌دا مه‌به‌ست له زمان وشه‌کانی نییه چونکه له کۆنه‌وه مولکی هه‌موو گه‌لانی ئێران بوونه و ئەوه‌شی تیندا ئافیس‌تایی بوو راست و دروست ئەوه‌یه که که‌له‌پووری کورد یا که‌له‌پووری نیوان کورد و نه‌ته‌وه‌یه‌ک بووه که ئیس‌تا شوینه‌واری دیار نییه. به‌لکو مه‌به‌ست له دارشتن و ده‌ستوور و زانستی زمان و شیکردنه‌وه‌یه‌تی چونکه فارسی جیبی زۆر زمانی تری گرتوه که مه‌رجی بوونیان نه‌ما و هه‌ندی جار بزر ده‌بن و هه‌ندی جار شوینه‌واریان له فارسیدا ده‌رده‌که‌وی. فارسی بووه یه‌کێ له دوو زمانه په‌سمیه‌ی ئەفغانستان و ماوه‌ی چه‌ندین سه‌ده زمانی ئەده‌ب و ده‌رباری باکووری هندستانیش بوو و زمانی به‌شیکی گرنگی تاجیکی و لایه‌نگرانیان بوو و هه‌تا ئیس‌تاش وایه. فارسی له سه‌رده‌می ساسانیه‌کانه‌وه که‌ره‌سه‌ی په‌له‌وی بوو و په‌له‌ویش له سه‌رده‌می ئەشکانیدا به‌روگری فه‌ره‌نگی هه‌موو ئێران بوو و ئەو زمانه‌ش بوو که ئافیس‌تای پێ ش‌ه‌رح ده‌کرا و ده‌قی ئەده‌بی پێ دهنووسرا و له نووسینی په‌سمیدا به‌کار ده‌هیندرا. سه‌یر له‌وه‌دایه که (په‌نگه زه‌ره‌ر قازانج بئ) به شیوه‌ی خۆی و به پینچه‌وانه‌شه‌وه ده‌رکه‌وت (په‌نگه قازانج زه‌ره‌ر بئ) ئەوه‌ش له‌و زمانه‌دا که دراوسێی فارسی بوون و په‌یوه‌ندیان پێوه هه‌بوو و له هه‌ر کۆنیه‌کی حکوومه‌ت و نووسین و ناوه‌ندی شارستانه‌تی گه‌وره‌ی ناوچه‌کان له‌و سه‌رده‌مه کۆنانه‌دا بووی، فارسی جیبی زمانی خه‌لکه‌که‌ی گرتوته‌وه و (قازانجی زه‌ره‌ره‌خش) بووه. به‌لام کوردی له داوای له‌ده‌ستدانی ناوه‌ندی ده‌سه‌لات (هه‌مه‌دان) بۆ هه‌خامه‌نشیه‌کان، به هۆی دووریه‌وه له ناوه‌ندی ده‌سه‌لاته‌وه و نه‌بوونی نووسین و ناوه‌ندی شارستانه‌تی گه‌وره له داگیرکاری زمانی فارس ده‌رباز بوو و (زه‌ره‌رکه‌ی به سوود بوو). تا ئیس‌تا باس باسی زمانه نه‌ک چاره‌نووس و مافی نه‌ته‌وایه‌تی، چونکه کورد له پارێزگاریکردنی زمانه‌که‌یدا زۆری له زه‌مین و خوین و خۆشیه‌کانی ژیان و مه‌رجه‌کانی شارستانه‌تی له ده‌ست دا له کاتی‌دا تاجیکی خاوه‌نی له‌زه‌ت و خاک و کیانه، هه‌ر وه‌ها ئەفغانی و هندی باکوور. له‌م گۆشه‌نیگایه‌وه کوردی شاره‌زای رووداوه میژوویییه‌کان زیاتر به زمانه‌که‌یه‌وه وابه‌سته ده‌بی و بۆ فارسه‌کان ده‌سه‌رداری هه‌یجی نابێ. بۆ فارسه‌کان، ده‌ستمان له هه‌مه‌دان هه‌لگرت که چه‌قی ده‌سه‌لاتی کورد بوو له هه‌ندی له سه‌ده‌ی شه‌ش‌ه‌می پێش زاین و چه‌ند سه‌ده‌یه‌کی پێشتر. ده‌ستمان له رووبه‌ری به‌رینی تریش به‌ردا، ته‌نانه‌ت ئەولیا چه‌له‌بی که پێش سی سه‌ده به‌ر له ئیس‌تا هه‌ندی شوینی له ولاتی کورد دیوه، ئیس‌تا سه‌د کیلومه‌تر له نیزیکتترین خاکی کورده‌وه دووره. هه‌ر وه‌ها به شایه‌دی هه‌ندی له برا کورده‌کانی ئێرانمان که تا رووخانی محهمه‌د په‌زا په‌له‌وی له عیراق په‌نا به‌ر بوون، ده‌ستمان لێ به‌ردا و ده‌ستمان له ده‌سه‌لات و خۆشی و

حه‌سانه‌وه و ئاسووده‌یی و هه‌موو شتی به‌ردا و ئەم دارشتنه کوردییه نه‌بی که به زارماندا دی به هیچ شتیگ توله‌مان بۆ نه‌کراوه‌ته‌وه و به‌و غایه‌له و گومانانه‌ی ده‌وریشتی ده‌سبه‌رداری نابین.

گوتمان فارسی بووه به‌رۆگری هه‌موو که‌له‌پووره ئیترانییه‌کان ئه‌وه‌ش به‌ گه‌یشتنی ساسانیه‌کان (226 پ (ز). خوینه‌ر سه‌ری له‌وه سوڤ ده‌میئنی که که‌له‌پووری ئیترانی هه‌مووی بۆ فارسه‌کان، زمانی ده‌سه‌لات گوازاریه‌وه به‌لام دوا‌ی ئه‌وه‌ی له هۆکاره میژووییه‌کان ورد ده‌بینه‌وه، ده‌بی هۆیه‌که‌ی بخه‌ینه ڤوو. نمونه‌یه‌کی به‌رده‌ستمان له‌و بواره‌دا هه‌یه که دوو که‌س نییه له‌سه‌ری یه‌کرا نه‌بن، ئه‌وه‌ش ئه‌وه‌یه تورکه عوسمانییه‌کان ده‌سه‌لاتیان له زۆربه‌ی ولاته ئیسلامیه‌کاندا گرته ده‌ست و خۆیان به‌ پارێزهری ئیسلام دانا و خه‌لافه‌تیان کرده پشتا‌وپشت و داگیرکردنی ئیسته‌نبولی پایته‌ختی بیزه‌نتی مه‌سیحیش ناوه‌ندی ده‌سه‌لاتیانی به‌هیزتر کرد و کردیانه به‌لگه‌ی دروستی ڤیاز و خه‌لافه‌تی خۆیان، لیژده‌دا باسی ئه‌وانه ناکه‌ین. له‌گه‌ل هه‌موو ئه‌وانه‌شدا، وه‌ک ئافیس‌تا گوازاریه‌وه لای فارسه ساسانیه‌کان، که‌له‌پووری ئیسلام و زانستی قورئان نه‌گوازارانه‌وه لای عوسمانیه‌کان. ئه‌وه‌ش دوو هۆی هه‌یه و پتویست به هۆی سنیهم ناکا: یه‌که‌میان ئه‌وه‌یه ئیسلام به‌ جلو‌به‌رگی عاره‌بیه‌وه نه‌ته‌وه‌ی عاره‌بی له‌ دواوه بوو که خاوه‌نی قورئان و پیغه‌مبه‌ری قورئان بوو و هه‌رگیز بۆ عوسمانیه‌کان هه‌لنه‌که‌وت نوینه‌رایه‌تی عاره‌ب بکه‌ن و عاره‌بایه‌تی هرس بکه‌ن و بیخه‌نه که‌له‌پووره نه‌ته‌وه‌یه فشفوفله‌که‌ی خۆیانه‌وه. ئه‌و نه‌هه‌نگه‌ زله به هونه‌ری عاره‌ب و زانستی ئیسلام گه‌وره بوو و هه‌موو ئه‌و ماسییانه‌ی قووت دان که له ناو زه‌ریای ئه‌و هونه‌ر و زانسته‌دا بوون. زۆری نه‌مابوو پیچه‌وانه‌ی ئه‌وه بقه‌ومی ئه‌وه‌ش توه‌نه‌وه‌ی عوسمانیه‌کان بوو له ناو ئیسلام و عاره‌بایه‌تیدا. لیژده‌دا قسه‌یه‌کم بیر دیته‌وه که به‌ر له په‌نجا سال خویندوومه‌ته‌وه، قسه‌که‌ش هی مامۆستای نه‌مر مسته‌فا سادق ڤافعی بوو له باره‌ی رۆشنیری عاره‌بیه‌وه له ناو میله‌ته موسولمانه ناعاره‌به‌کاندا و ده‌لی ئه‌و ولاته‌ی ته‌نها عاره‌ب حوکی بکا عاره‌بی بۆی ده‌بیته که‌ره‌سه‌ی رۆشنیری و باوه‌ڤ، له کاتیکدا، له میژووی کوندا خه‌یله جه‌رمانیه‌کان شاری رۆمایان داگیر کرد که پایته‌ختی ئیمپراتۆریای رۆمانی بوو، ده‌سه‌لاتیان گرته ده‌ست به‌لام نه‌یانتوانی زمان و فه‌ره‌هه‌نگیان به‌ سه‌ردا سه‌پینن، به‌لکو به‌ پیچه‌وانه‌وه، چونکه زمان و فه‌ره‌هه‌نگه‌کیان له چاو رۆمانه‌وه لاواز بوو. قسه‌یه‌کی له‌و باره‌یه‌وه هه‌یه و له زه‌ینمدا ماوه: (له‌زی میژوو گرتبوونی و له ناو رۆمانیدا که‌وتبوون). خو ئه‌گه‌ر هیزی باوه‌ڤی ئیسلاممان خسته سه‌ر که‌له‌پووری عاره‌ب و زمانی عاره‌بی، قسه‌ی ئه‌و مامۆستا نه‌مره ده‌بیته سه‌ره‌تایه‌کی باش بۆ ئه‌وه‌ی باوه‌ڤ بینین ئه‌گه‌ر ته‌مه‌نی عوسمانیه‌کان دریزتر بوایه تا ئه‌و ده‌مه‌ی عاره‌ب ده‌سه‌لاتی کۆنی خۆیان به‌ ده‌ست به‌ینایه‌ته‌وه، میژوو خۆی دووباره ده‌کرده‌وه. شتیکی وه‌ک توه‌نه‌وه‌ی جه‌رمانی له رۆمانیدا، له کاتی لاوازیوونی عاره‌بدا ڤووی نه‌دا و شتیکی له‌و بابته، توه‌نه‌وه‌ی تورک و فارس له عاره‌بدا، له سه‌رده‌می عه‌باسیه‌کاندا ڤووی دا ئه‌گه‌رچی به‌ سه‌ریدا زالیش ببوون. دووری سولتانی عوسمانی له ولاتی عاره‌بانه‌وه جۆره پاریزگارییه‌ک بوو بۆ ئه‌وه‌ی نه‌تووته‌وه و ئه‌وه‌ش هاشا هه‌لناگری.

هۆی دووه‌م ئه‌وه‌یه زمان و که‌له‌پووری نه‌ته‌وايه‌تی عوسمانیه‌کان له بناغه و بنه‌ما و سروشته‌وه جیاوازی له‌گه‌ل که‌له‌پووری سامیدا به‌ گشتی و عاره‌بیدا به‌ تاییه‌تی هه‌بووه چونکه عاره‌بی زۆر به‌هیز بوو و بۆ ترکی دراوسی عاره‌ب زه‌حمه‌ت بوو ڤیره‌وی دووردریژی عاره‌بی به‌ راستی بگری ئه‌وه‌ش له به‌ر ڤوونی عاره‌بی و شیکردنه‌وه و ڤه‌وانبیژی قورئان، هه‌ندئ له‌و تورکانه‌ی که له ناو عاره‌بدا ژیان، توه‌نه‌وه و سه‌رچاوه‌ی خۆیان له‌بیر کرد. جیاوازی که‌له‌پوور، له دوو ڤوه‌وه کاریگه‌ری گرده‌ڤری هه‌بوو: لیته‌گه‌ڤا حوکمکراو له ناو ده‌سه‌لاتداردا بتووته‌وه و لیته‌گه‌ڤا ده‌سه‌لاتدار له ناو حوکمکراودا بتووته‌وه. ئه‌وه‌ی به‌ سه‌ر جه‌رمانیدا هات، به‌ سه‌ر تورکدا نه‌هات.

به‌لام که‌له‌پووری ئیترانی که سه‌رچاوه‌که‌ی ئافیس‌تا و زمانه‌که‌ی بوو، پشتی چۆل بوو و که‌س نه‌بوو بیپاریزی و بیگریته‌ خۆی. وه‌ک گه‌لیکی بی ڤه‌رژین هه‌رچی ده‌هات خۆی پیندا ده‌کرد. هیچ سه‌یر نییه

فارسی دهستی به سهر که له‌پووری هموو ئیراندا گرتب، له دهسه‌لاتی ئەخمینییه‌وه تا دهگاته ئەو ده‌مه‌ی ئەسکه‌ندهر به سه‌ریاندا زال بوو و دوا‌ی پوو‌خانی ماد و گه‌یشتنی ئەوان به دهسه‌لات، کهس نه‌بوو بۆ خۆی پاریزگاری له ئافیس‌تا بکا. ئەوه‌ش سه‌یر نییه‌ په‌هله‌وی، دوا‌ی شکستی سلوکیه‌کان به‌رانبهر ئەشکانیه‌کان که خاوه‌نی په‌هله‌وی و به‌رۆگری ئافیس‌تا بوون دهستی به سهر که له‌پووری ئیراندا گرت و جگه له ئەشکانیه‌کان کهس له ئارادا نه‌بوو. دوا‌ی ئەوه‌ی فارسه‌ ساسانیه‌کان ئەشکانیه‌کانیان پوو‌خاند، ئەوه‌ش سه‌یر نییه‌ فارسی دهستی به سهر که له‌پووری هموو ئیراندا گرتب چونکه کهس نه‌بوو مملانیی دهسه‌لاتیان له‌گه‌لدا بکا. دوا‌ی هاتنی ئیسلام، جارێکی دی ههر له سهر که لاوه‌ی ساسانیه‌کان، که له‌پووری ئیران ههر به ته‌شیی فارسی ریسرایه‌وه و هۆیه‌که‌ش وهک خۆر ئاشکرایه، ئەوه‌ش ئەوه‌یه هیچ میله‌تیکی ئیرانی جگه له فارسی و په‌هله‌وی دهسته‌خوشکی، خاوه‌نی رۆشنییری و نووسین نه‌بوو تا به‌ره‌نگاری فارسی ببیته‌وه. په‌هله‌وی بۆ خۆشی له سه‌رده‌می بلا‌وبوونه‌وه‌ی ئیسلامدا 400 سال بوو سهر به فارسی بوو و به هیچ چه‌قیکی دهسه‌لاتی ده‌وروبهر پشتته‌ستوو نه‌بوو، به‌لکو له رووبه‌ریکی به‌رفره‌واندا، که هه‌مووی له ژیر دهسه‌لاتی فارسیدا وهک زمانی دووه‌می دهسه‌لات بچ خاوه‌ن بوو. ریی تی نه‌ده‌چوو له پاشماوه‌ی ئیراندا شان له شانی فارسی بدا. خوراسانیی که بیشکه‌ی ره‌سه‌نی په‌هله‌وی بوو، ببوو ستانیکی فارسی، و په‌هله‌ویش چ هیوایه‌کی نه‌ما‌بوو. ره‌نگه‌ گه‌لی کورد و له‌گه‌لیشیدا بلوچ که له پوژا‌وی ئیرانه‌وه چوو‌بوونه‌و رۆژه‌لات و باشووری رۆژه‌لات (ئهمه‌ نیزیکیه‌تی له کوردییه‌وه پوون ده‌کاته‌وه)، ئەوجا هه‌ندئ که‌رت و پارچه‌ی په‌رشوبلا‌وی زمانی تر لیژه و له‌وی ما‌بوونه‌وه که له تروانه‌وه له ناو فارسیدا ده‌رباز ببوون. سه‌یریش نییه‌ زۆربه‌ی زوری میژوونووسانی عاره‌ب و ناعاره‌بی سه‌رده‌مه جیا‌وازه‌کانی ئیسلام هه‌موو ئیران به فارسی دابنن و ناوه‌یتانی کورد ماوه‌یه‌ک دوا‌ی هاتنی ئیسلام که‌وته‌وه، ئەوه‌ش ئەو ده‌مه‌ی که ته‌می فارسی ساسانی له سهر ناوچه‌ نافرسه‌کانی دهسه‌لاتی ئیمپراتوری ئیران په‌وییه‌وه. ئەوه‌ش سه‌یر نییه‌ دواتر تورک ببینن به‌ره‌و ئەده‌بی فارسی داییشکینن تا ئەو ئاسته‌ی ئەدییکی تورک نابینن له سه‌رده‌می عوسمانیدا دهستی له ئەده‌بی فارسیدا نه‌بووی یا به لای که‌مه‌وه ئاگاداری نه‌بووی له کاتیکدا به ده‌گه‌من فارس هه‌بوو به‌ره‌و ئەده‌بی تورکی دایشکاندب هه‌رچه‌نده ته‌رازووی هیزی عوسمانیه‌کانیش قورستر بوو، ئەوه‌ش له به‌ر ئەوه‌ بوو ئەده‌بی نووی فارسی ره‌گی قول بوو و ته‌مه‌نیکی دریزی نیزیکیه‌ی چوارده‌ سه‌ده‌ی له پشته‌وه‌ بوو ئەوجا تورک پتی ئاشنا بوون. هه‌روه‌ها له سای که له‌پووری ئیسلامی عاره‌بیدا پتر گه‌شه‌ی کردبوو و په‌ره‌ی سه‌ندبوو، ئەوه‌ش به پتی قسه‌ی هه‌ندئ له شاره‌زایانی میژوو که لیم خویندوونه‌ته‌وه. فارسی تازه ئەگه‌ر به که له‌پووری فارسی ناوه‌نجی بپنورئ، به‌و کیژه‌ گوندیه‌ ده‌چن چووبیته‌ پاریس و به دهستی (که‌وافیر) و بادیکیر و مانیکیر رازیندرا‌بیته‌وه. خۆ ئەگه‌ر هه‌رچی هیز و جوانی له فارسی کوندا هه‌یه‌ کو بکریته‌وه ناگاته دوو به‌یتی شانامه یا (زمانی غه‌یب)ی حافزی شیرازی. له‌وه‌دا مه‌ودای به‌راوردکاری نییه له نیوان په‌ره‌سه‌ندن سهره‌تای فارسی و ئەوه‌ی له‌و دوا‌وا‌ییه‌دا رووی دا، له‌گه‌ل عاره‌بیدا که دواتر له دوا‌ی ئیسلامدا بووه زمانی ئەده‌ب و زانست. عاره‌بی له سه‌رده‌می جاهیلیشدا، له بواری هیز و جوانیدا دهسته‌پاچه نه‌بووه و شاعیر و ئەدیبان هه‌ولیان ده‌دا شانبه‌شانی ره‌سه‌نایه‌تی عاره‌بی هه‌نگاو بنن و به‌ره‌و زمانی پاکژی بادیه که چ وشه‌ی عه‌جه‌می تیدا نه‌بووه، بگه‌رینه‌وه. قورئانیش که له نیوان ئیمه و جاهیلیدا له‌له‌یه و لیمانه‌وه نیزیکه، تا نووسینی ئەم بابته‌ له لوتکه‌ی ره‌وانی و ره‌وانیژیدایه و هه‌ر واش ده‌مینتیته‌وه.

له‌م بۆچوونه‌وه له باره‌ی خه‌یا‌ل‌کردنه‌وه له جوانی فارسی تازه و بیگه‌ردی عاره‌بی به کۆن و نوییه‌وه، پیش ده سال به کوردی نووسیومه که شاعیره‌کانمان له کوردستانی عیراق و ئیراندا، کاتی به‌ر له 160 سال له سهر سه‌کو‌ی فه‌ره‌زده‌ق و موته‌نه‌بی و ئیین فارز و سه‌عدی و حافز و نیرامیه‌وه ده‌ستیان کرد به نه‌زمی کوردی، بازیکیان دا ئەگه‌ر له ئاستی سفروه‌وه ئەو بازه‌یان دابا، نه‌ده‌گه‌یشتنه ئەو جییه‌ی که پتی

گه‌يشتن. ئه‌وه‌شى كه نابج له‌م بواره‌دا له بيري بکه‌ين كه پيداويستی هيناويه‌تیه پيش ئه‌ويه كه هه‌رگيز شاعير و نووسه‌رى عاره‌ب پيوستيان به‌وه نه‌بووه په‌نا بۆ هونه‌رى كه‌شکه‌شه و نه‌منه‌مه‌ى شيعرى فارسى به‌رن، له‌به‌ر ئه‌وه‌ى زمانى خويان ئه‌وه‌نده‌ى كه‌ره‌سه تيدا بووه په‌نا بۆ خواسته‌وه نه‌به‌ن به‌لكو هه‌موو ده‌رچوونيك له پيوانه‌ى هيز و جواني له لايان، لادان بووه له جواني و ره‌وانبيژي. ليزه‌دا جياوازي له نيوان ده‌سه‌لاتداری هه‌ژاری عوسمانی و عاره‌بی بنده‌سته‌ی ده‌وله‌مه‌ند له بواری كه‌له‌پووردا ده‌رده‌كه‌وى، له‌گه‌ل جياوازي هه‌لو‌يستياندا به‌رانبه‌ر كه‌له‌پوورى فارسى.

پيم وا نيه‌ پيوست به‌ دريژه‌پيدان بكا چونكه ئه‌وه‌ى گوترا به‌شى ئه‌وه ده‌كا بمانگه‌يه‌نيته يه‌قين و هه‌وليش له‌گه‌ل ئه‌وانه‌دا كه نايانه‌وى باوه‌ر بينن، ده‌بيته‌ كو‌تانه‌وه‌ى ئاسنى سارد، به‌لام له سه‌رمه‌ شتى زياد بکه‌م تا ئه‌و پرۆبيلانوانه بره‌وينمه‌وه كه ره‌نگه بينه پيش. ده‌گوتري فارسى له لايه‌ن قه‌له‌مه‌به‌ده‌ستى كورده‌وه به‌كار هيندراوه، هه‌ر له‌وانه‌وه كه ده‌نگيان پيمان گه‌يشتووه تا ئه‌و ميرزايه‌ى به ده‌فته‌رى ده‌سته‌يه‌وه ده‌گه‌را و نامه‌ى بۆ ئه‌م و ئه‌و به فارسى ده‌نووسى، تا ده‌گاته ئه‌و ده‌مه‌ى كه به‌ته‌مه‌نه‌كانمان له بيريانه. ئه‌وه قسه‌يه‌كى راسته و هۆيه‌كه‌شى له يه‌ك ئاراسته زياتره: هۆى يه‌كه‌م ئه‌ويه كه نه‌ته‌وه‌ى كورد هه‌رگيز نووسيني نه‌بووه و قوتابخانه‌شى نه‌بووه تا فيرى نووسيني كوردى بكا و بيريشى له‌وه نه‌كردۆته‌وه به كوردى بنووسى، به‌لكو به هۆى كلۆبيه ئه‌زه‌لبه‌يه‌كه‌يه‌وه بيري له‌وه نه‌كردۆته‌وه نه‌بوونى نووسيني كوردى كه‌مايه‌تبه‌... من خه‌لكانىكم له بيري به بيرياندا نه‌ده‌هات به كوردى بنووسى يا بخويندري و له‌وه‌ش زياتر له سه‌ر برياردانى زه‌ليلبوون ده‌رۆم كه به سه‌رماندا سه‌پاوه و قسه‌يه‌ك له سه‌ر سووكردنى زمانه‌كه‌ى خوياندا ده‌گوازمه‌وه كه به فارسى ده‌يانگوته‌وه و نه‌فامانى كورد ده‌يانجووه‌وه: فارسى شه‌كره و عاره‌بى زمانى پيغه‌مبه‌ره و توركى فه‌زليه‌يه و كوردى ره‌زليه‌يه (وشه‌كه له ره‌زليه قورستره به‌لام به وشه‌يه‌كى سووكتر گوريم) هيج گومانم نيه‌يه كه يه‌كه‌م كه‌س ئه‌و شه‌كرانه‌ى شكاندووه يه‌كى بووه له‌و كوردانه‌ى هه‌ستى زه‌ليلى و چرووكى گه‌يشتوته بنه‌بانى هه‌ستى و خه‌ريكه لۆمه‌ى ئه‌و جوړه كه‌سانه نه‌كه‌م. زانا و دانا، محهمه‌د ئيين ئاده‌م په‌راويژيكي بۆ نامه‌يه‌كى خۆى له باره‌ى چاره‌سه‌رى ئيين كه‌ماله‌وه و له سه‌ر شيكرده‌وه‌ى (لا تخشون) له يه‌كى له مانگه‌كانى 1205دا نووسيووه و ده‌لى: سه‌ير له‌وه‌دايه بيستومه له سه‌ر ديباچه كورديه‌كه قسه‌يان پي گوتوم و به‌وه‌ش مه‌سه‌له كورديه‌كه له سه‌ريان ده‌سه‌پي كه ده‌لى (وه‌ك هيلكه‌يه‌كى له توپكلى خۆى ده‌رچوو). ئه‌وه‌ى وه‌ك شايه‌ديه‌ك له سه‌ر كاره‌ساتى خۆ به‌كه‌م زانيني ئه‌وانه گوتوو شه‌رمه‌زاريان له‌وه‌دا ديوه به زمانى خويان بنووسن. به‌لام من لايه‌نگرى لۆمه‌كرديان نيم ئه‌وه‌ش به هۆى ئه‌و هه‌سته شاردراره‌وه كه ماوه‌ى بيستوسى سه‌ده هه‌ستيان به جياوازي خويان كردوو تا ئه‌و رۆژه‌ى ئيين ئاده‌م په‌راويژه‌كه‌ى نووسيووه. جگه له‌وه‌ش، ئه‌وانه‌ى نامه‌يان ده‌نووسى و ده‌فته‌ر به ده‌ست بوون، له شاريكدا ژماره‌يان له ژماره‌ى په‌نجه‌ى ده‌ست تبه‌په‌رى نه‌ده‌كرد. ئه‌گه‌ر به كوردى بياننوسيا يا به زمانى واقواق هيج نه‌ده‌گورا و كه‌س له‌و سه‌رده‌مه‌دا بيري له‌وه نه‌كردۆته‌وه ئاخۆ ئه‌وانه چى ده‌نووسن و به چ زمانيك ده‌نووسن. به‌لام زانا ئاينيه‌كان وانه‌ى عاره‌بييان به شه‌رحى كوردى ده‌گوتوه و كه‌ميان هه‌بوو فارسىيان زانيبى چونكه له بابته‌ى رۆشنبيريانه‌وه دوور بوو. ته‌نانه‌ت ئيين ئاده‌مى زانا ده‌نووسى و ده‌لى كه خۆى بۆ فيربوونى فارسى ئاماده كرد (بۆ ته‌واوكردنى كه‌ره‌سه‌ى رۆشنبيري ئه‌و سه‌رده‌مه) چوه هه‌ندى شوينى ئيران و له‌وى نيشته‌جى بوو تا فيرى بوو. دياره له‌و ناوچه‌يه‌دا كه‌سى ده‌ست نه‌كه‌وتوو له‌و ئاسته‌دا بى فيرى بكا بۆيه ده‌ربه‌ده‌رى پي باشتى بووه. ئيين ئاده‌م له‌و بواره‌دا بى وينه‌يه ده‌نا خه‌لكى تر، ئه‌وه‌نده‌ى پي بزاني، ئه‌و هه‌وله‌يان نه‌داوه.

شاعيره‌كانيش، له‌وه‌ته‌ى شيعرى كوردى هه‌يه، به كوردى نووسيويانه و كه‌ميكيان نه‌بى كه به فارسى و عاره‌بى و توركى، ليزه و له‌وى نووسيويانه، ئه‌گه‌ر هه‌موويان كو بکه‌ينه‌وه سه‌نگيكي ئه‌وتويان به‌رانبه‌ر ئه‌و شيعرانه نابج كه به كوردى له ديوانه‌كاندا نووسراوون.

ئه‌وه‌نده‌ی پێی بزانی کۆنترین شیعری کوردی ه‌ی بابه‌ تاهیری هه‌مه‌دانییه‌ که به‌ عوریان ناسراوه‌. خاوه‌نی (تاریخ زبان فارسی) له‌ له‌ لاپه‌ره‌ (38)ی به‌شی سینه‌مدا، له‌ (معجم البلدان) ه‌وه‌ ئه‌وه‌ ده‌گوازیته‌وه‌ که (ئه‌وشیروان به‌غدادی) ناوی شاعیریکی کوردی سه‌ده‌ی پینجه‌می ه‌یجرییه‌ و به‌ شیعریکه‌وه‌ ناوی ده‌رچوووه‌ و به‌ شه‌یتانی عیراق ناسراوه‌، به‌لام به‌رچاوم نه‌که‌وتوووه‌. عه‌لی حه‌ریری ده‌دریته‌ پال سه‌ده‌ی یانزه‌ و دوا‌ی ئه‌و فه‌قیی ته‌یران (1307 - 1375 ز) ئه‌وجا مه‌لای جه‌زیری (1408 - 1481 ی ز) و دوا‌ی ئه‌ویش ئه‌حمه‌دی خانی (1640 - 1706 ی ز) و ه‌ی دی که ناویان زۆر بلا‌و نییه‌.

سه‌رچاوه‌کان ئه‌وه‌ش ده‌گیرنه‌وه‌ که کتیییک به‌ر له‌ هه‌زار سال، له‌ سه‌ر ده‌ره‌ینانی ئاو به‌ کوردی هه‌بووه‌ که ئیبن وه‌حشیه‌ دایناوه‌، ئه‌مه‌ش کۆنترین نووسراوی کوردییه‌ که به‌ر گویمان بکه‌وی. ئه‌وجا ه‌یچ له‌ باره‌ی په‌خشانه‌وه‌ نابیستین تا سالی 1000 ی کۆچی که عه‌لی ترماخی کتیییک به‌ کوردی له‌ سه‌ر زمانی عاره‌بی داده‌نی. له‌ په‌خشاندا (عه‌قیده‌نامه‌ی کوردی) هه‌یه‌ که زیائه‌ددین مه‌ولانا خالیدی شاره‌زووری (1193 - 1242 ی کۆچی، 1779 - 1828 ز) دایناوه‌. شیعری به‌ عاره‌بی و فارسی هه‌یه‌ و هه‌مووشی سو‌فیگه‌رییه‌ و هه‌ندیکیشی له‌و باره‌یه‌وه‌ به‌ کوردین. (ئیبین ئه‌لحاج) یش شیعری کوردی له‌ سه‌ر باوه‌ر هه‌یه‌ و ناوی (مه‌ه‌دینه‌مه‌یه‌) و سالی 1176 کۆچی دایناوه‌.

شیخ ماری نۆدی شیعری ئایینی به‌ عاره‌بی نووسیوه‌ و زۆربه‌ی پینداه‌لدا‌نه‌. قامووسیکی عاره‌بی - کوردییشی به‌ شیعری کوردی نووسیوه‌ ناوی ناوه‌ (ئه‌حمه‌دی) ئه‌وه‌ش به‌ ناوی (ئه‌حمه‌دی) کورپه‌وه‌ که دواتر له‌ ته‌ریقه‌تی قادریدا تاقانه‌ی سه‌رده‌می خۆی بوو و به‌ (کاک ئه‌حمه‌د) ناوی ده‌رچوو و له‌ هه‌ندی هۆسه‌ی خه‌لکی باشوور باس ده‌کرا و ده‌یانگوت (ئه‌لله‌ لکاک احمد و اکرا‌ده - سینه‌کی بۆ کاک ئه‌حمه‌د و کورده‌کانی). شیخ ماریش هاوسه‌رده‌می مه‌ولانا خالید بووه‌ و له‌ هه‌ردوو سه‌ده‌ی دوانزه‌ و سیانزه‌ی کۆچیدا ژیاوه‌.

به‌لام شیعری کوردی که به‌و دوا‌ییانه‌ له‌ دیواندا بلا‌و بونه‌وه‌، له‌ بواری سۆز و هه‌ست و وه‌سف و شتی له‌و بابه‌تانه‌ بوو و دوا‌یی شاعیره‌کان له‌ کوردستانی عیرا‌قدا و له‌ سه‌رده‌می عه‌بدولپه‌حمان پاشای باباندا که سالی 1228 ی کۆچی کۆچی دوا‌یی کرد خزانه‌ ناو کاروباری دنیاوه‌. هه‌ر له‌ سه‌رده‌می ئه‌ودا نالی و سالم و مسته‌فا به‌گی ساحیق‌پان که نازناوی (کوردی) بوو و که‌می له‌ دوا‌ی دووه‌که‌ی تره‌وه‌ بوو ده‌رکه‌وتن، ئه‌وجا حاجی قادری کۆبی و شیخ په‌زای تاله‌بانی و زۆری تر په‌یدا بوون. ئه‌وه‌م پێ سه‌یره‌ تا نه‌زمی کوردی بلا‌و نه‌بووه‌وه‌، شاعیرانی وه‌های کورد ده‌رنه‌که‌وتن دیوانیان هه‌بی و یه‌ک دوو به‌یت یا یه‌ک دوو شیعر له‌ سه‌رجه‌می ناوچه‌که‌دا جێی ه‌یچ ناگره‌یه‌وه‌ و له‌ ه‌یچ زمانیکدا گۆرانکاری نا‌کا. ئه‌وه‌ش ده‌لاله‌تیکی قوول له‌وه‌ ده‌کا که به‌رپه‌وه‌به‌رایه‌تی ده‌سه‌لاتی شیخ مه‌حموود له‌ سلیمانی له‌ سه‌ره‌تای بیسته‌کاندا، له‌ یه‌که‌م پۆژه‌یه‌وه‌ به‌ کوردی ده‌ستی پێ کرد و پۆژنامه‌که‌ی و ته‌نانه‌ت نامه‌ تایبه‌تیه‌کانی شیخ مه‌حموود له‌و سه‌رده‌مه‌دا و نامه‌ی خه‌لکی تریش به‌ گشتی به‌ کوردی ده‌نووسران و سمایل ئاغای شکاکیش که نازناوی (سمکۆ)ی هه‌بوو له‌ ورمی - دواتر په‌زاییه‌ و دیسان ورمی، که جیهادی نه‌ته‌وايه‌تی کرد و دوا‌یی وه‌ک هه‌میشه‌ به‌ کوشتنی کۆتایی هات، پۆژنامه‌که‌ی، که بیری خۆی تیدا بلا‌و ده‌کرده‌وه‌، به‌ کوردی بوو.

دیارده‌ی نه‌بوونی نووسینی کوردی له‌ سه‌رده‌مانیکدا که نه‌ته‌وه‌کانی تیدا له‌ناوده‌چوون، له‌ په‌یوه‌ندییه‌ فه‌ره‌ه‌نگیه‌کاندا کیشه‌ی بۆ به‌جێ ه‌یشتوین و ئیستاش به‌ ده‌ست ئه‌و کیشه‌نه‌وه‌ ده‌نالینین و ئه‌وه‌نده‌ش گه‌وره‌ن مه‌ودای ئه‌وه‌ ناده‌ن کورد له‌ داهینانی کیشه‌دا ئه‌وینداری خۆی بکا. زۆر به‌ لاهه‌وه‌ ناخۆش بووه‌ که دیومه‌ له‌ گۆفاریکی کوردیدا وشه‌یان له‌ نووسیندا لاه‌ردوووه‌ یا گۆرپه‌وه‌ چونکه‌ گومانیان کردوووه‌ فارسی بووبی و ئه‌و ترسه‌شیان بۆ ئه‌وه‌ گه‌راندۆته‌وه‌ گوته‌گوت له‌ سه‌ر وشه‌ی له‌و بابه‌ته‌ی نووسه‌ری تر هه‌بووه‌. من هه‌ر به‌ سروشتی خۆم لایه‌نگری ئه‌وه‌ نیم ده‌سه‌برداری وشه‌ی باو بم چونکه‌ هه‌موو

وشه‌یه‌کی به‌ربلاو له سهر زاری خه‌لکی کورد به لاموه به‌خه‌ره‌هاتن ده‌کری و دوو شت نه‌بی هه‌چیان جیا ناکه‌مه‌وه: یه‌که‌میان ئه‌وه‌یه ئاوازه‌که‌ی کوردی نه‌بی و له قورگدا توند و تیژ بی. ئه‌وی تریشیان ئه‌وه‌یه له ئاخاوتتی کوردیدا بتفیندریته‌وه، خۆم له‌وه‌شیان لاده‌دم با کوردیش بی. ئه‌وه‌ی ته‌ماشای قاموسه عاره‌بیه‌کان بکا ده‌بینی قاموسی زمانی هه‌ندی تری له‌خۆ گرتوو و هه‌ندیکیان به‌ ره‌و کۆچیان کردوو و نه‌ماون. ههر وشه‌یه‌کی له ئاڤیستادا هه‌بی کوردیه و بوونی له ئاڤیستادا به‌لگه‌یه بو ره‌سه‌نایه‌تی ئه‌و وشه‌ کوردیه و به‌ بی هه‌چ ده‌مه‌ته‌قییه‌ک پێی ده‌چن، جا له زمانه ئێرانیه‌کانی تر دا ده‌رکه‌وتبی یا ده‌ر نه‌که‌وتبی.

بو ره‌واندنه‌وه‌ی گومان و نمونه له سهر ئه‌وه‌ی که گوتم، کورد دوو وشه‌ی بو (ره‌ش) هه‌یه. به‌شیکێ کورد (ره‌ش) به‌کار دینی و که‌س نازانی سه‌رچاوه‌ی چیه و که‌نگی و چۆن په‌یدا بووه. به‌شیکیشی (سیا) به‌ کار دینی و وشه‌ی تر له جییدا نازانی. ئه‌م (سیا)یه له (سیاه)ی فارسیه‌وه نیزیکه و ئه‌وه‌ش سه‌یر نییه چونکه له ئاڤیستادا هه‌یه و له کوردیدا له (ره‌ش) ره‌سه‌نتره. ئه‌وه‌ی جیی داخیشه مالی خۆمان له ناو مالاندا به‌ سهر ناکه‌ینه‌وه... ئه‌مه ده‌لیم چونکه زۆر له‌وانه‌ی (ره‌ش) به‌کار دینن نازانن سیا کوردیه و له کوردیدا ره‌گی ئه‌وه‌نده قووله، له هه‌چ زمانیکی تر دا وا نییه، ئه‌وه‌ش به‌ هۆی بوونی‌وه له ئاڤیستادا و ئه‌م په‌یوه‌ندییه‌ش بو کوردبوونی ئه‌و وشه‌یه به‌سه.

ئه‌وانه‌یی سیا به‌کار دینن، مالیان ئاوا بی ده‌سه‌رداری نه‌بوونه و (سیایی)شیان لی داتاشیوه که لسته‌ی کرین و فرۆشتنی بابته ده‌گه‌یه‌نی. فارسه‌کان به‌و واتایه (سیاهه) به‌کار دینن و له‌و داتاشینه‌دا له کوردی جیا ده‌بنه‌وه و با ههر وا بکه‌ن. ئه‌گه‌ر ئیمه ده‌سه‌رداری (سیایی) بین وشه‌یه‌کی تر نابینن جیگی پر بکاته‌وه، چونکه له (ره‌ش) هه‌چمان به‌و واتایه دانه‌تاشیوه و هۆیه‌که‌ش ئه‌وه‌یه که وشه‌یه‌کی تازه‌یه و دوور نییه په‌یوه‌ندی به (ره‌ژوو)وه هه‌بی چونکه وشه‌که، ناوه‌که و واتاکه له خۆیدا کۆ ده‌کاته‌وه. به‌لام ته‌مه‌نی وشه‌که‌ی دی بو سه‌رده‌می ئاڤیستا ده‌گه‌رپه‌ته‌وه که دووه‌زار و شه‌شسه‌د ساڵه و چه‌ند سه‌ده‌یه‌ک پێشتریش که سه‌ره‌تاکه‌ی نازانین به‌لام له سی هه‌زار ساڵ پتیه. خۆ ئه‌گه‌ر کوردیک له ترسی ته‌له‌ی فارسی بتوانی واز له (سیا و سیایی) بی، ده‌توانی سه‌بی وامان لی بکا ده‌سه‌رداری لووتمان بین تا جیاوازیمان له‌گه‌ل فارسدا زیاتر بی و ئه‌وجا سامانی نوکته‌ی میله‌تان ده‌وله‌مه‌ندتر ده‌بی و (کورده‌که! کوا که‌پوت؟) یش ده‌چینه‌ سهر (کورده‌که! کوا گوێچکه‌ت؟)... لاهه‌وله‌وه‌لا...

کرنۆشبردن له ده‌رباری سولتاندا داهینانیک نییه به‌ تاییه‌تی کورد یا غه‌یره کورد دایه‌نابی، به‌لکو یه‌کیکه له خه‌سه‌له‌ته‌کانی ده‌روون و جوړیکه له خۆبه‌سته‌وه به‌ مانه‌وه جا ئه‌گه‌ر بو به‌ده‌سته‌هینانی سوود و ده‌سکه‌وت بی یا ره‌واندنه‌وه‌ی مه‌ترسی. له‌گه‌ل ئه‌و به‌لگه‌نه‌ویسته باوه‌دا که له خوینماندایه له ناو شاعیران و نووسه‌رانی پاشاکاندا یه‌ک کورد نابینن و نه‌مانبیس‌توو هه‌چ یه‌کی له زانا گه‌وره‌کانی کورد بیانووی بو به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی خۆی هه‌نابینه‌وه. ئه‌وه‌ش نا‌لیم ئه‌وه به‌ هۆی نه‌فسه‌به‌ری کورده‌وه بووه و میله‌تانی تر له خۆتییه‌له‌سووندا وا نه‌بون، به‌لکو به‌ هۆی لووتبه‌ری شایه‌کانه‌وه بووه له دالده‌نه‌دانی کورد و هه‌روه‌ها که‌میی رۆلیان و دووری مه‌ودای نیوانیان. ئه‌گه‌ر ئه‌دییکێ کورد یا نا‌کورد بلێ کورد خۆی له‌وه به‌ گه‌وره‌تر زانیوه له به‌ر ته‌ماخی سولتان و شایه‌کان نه‌رم بی تا ده‌سکه‌وتی لیان ده‌سکه‌وتی، ئه‌وه ده‌گوتری که "رێوی ده‌می به‌ په‌رسيله نه‌ده‌گه‌یشت ده‌یگوت ترشه". به‌لام باسی زانایان شتیکی تره و له په‌رسيله‌دا سنووردار نا‌کری چونکه ئه‌وانه‌ی خۆیان له شایه‌کان شارده‌وه له رۆوی باوه‌ره‌وه ئه‌وه‌یان کرد و با‌پیره گه‌وره‌ی بنه‌ماله‌ی حه‌یده‌ری و مه‌لا ئه‌فه‌ندی هه‌ولیر به‌ هۆی سوور بوونی شا ئیسماعیلی سه‌فه‌وییه‌وه بو گۆرینی مه‌زه‌بیان، خۆیان له مال و حالێ خۆیان دامالاند و کوردستانی ئێرانیان به‌جی هه‌یشت و وێژدانی خۆیانان ده‌رباز کرد. ئه‌وه‌ی ئه‌وان کردیان سه‌یر نه‌بوو چونکه پیمان سه‌یر نییه مرۆقی نه‌ت‌راست له سهر مه‌زه‌بیکی سیاسی وا سوور بی که نه‌ په‌رستراوی تیدا بی نه‌ به‌هه‌شت و نه‌ ئاگر. له ناوه‌پراستی چله‌کانی

سه‌دهی بیستدا کاره‌ساته‌که دووباره ده‌بیته‌وه و لاپه‌ره‌یه‌کی تری چاره‌نووسی کورد به هه‌لواسینی قازی محهمه‌د و خه‌لکی تر له خزمه‌کانی له گوره‌پانی (چلچرا - چوارچرا ح.ک)ی مه‌هاباد داده‌خریته‌وه و نه‌وانیش ده‌بنه قوربانی خو هه‌لواسینیان به ریشووی مانه‌وهی نه‌ته‌وایه‌تییه‌وه. قازیبیش نووکی ئایینی بنه‌ماله‌یه‌کی گه‌وره بوو له کوردستانی ئیراندا که سه‌رکردایه‌تی بزوتنه‌وهی داخوازی مانه‌وهی ده‌کرد و لاوانی خوینگه‌رم و کوردی خاوه‌ن که‌رامه‌ت به‌شدارییان تیدا کرد و به دم ددانی مشاری میژوووه هه‌لوهرین.

باسی مامه‌حه‌مه‌یی له ده‌باردا، ده‌رگایه‌ک له سه‌ر هه‌ندی رووداوی زمان ده‌کاته‌وه و په‌نگه‌ زانیی سه‌رچاوه‌ی وشه‌یه‌کی به‌کاره‌یندراو له نیوان دوو نه‌ته‌وه‌ی په‌نگه‌زجیادا به زه‌حه‌مت بنا‌سریته‌وه. نه‌و پیوانه‌کاریانه‌ی خه‌لکی سه‌ر به وشه‌په‌نای بو ده‌بن نه‌وه‌یه له گوشه‌ی ده‌سه‌لات و ملکه‌چییه‌وه بروان چونکه زور جار، هه‌ر نه‌وه‌ش چاوه‌روان ده‌کرئ، که وشه له سه‌ره‌وه به‌ره‌و خوار، واته له ده‌سه‌لاته‌وه به‌ره‌و ژیرده‌سته و له سه‌رکه‌وتوووه به‌ره‌و دۆراو داده‌به‌ژی. له بواری په‌یوه‌ندی نیوان عاره‌ب و فارسدا، سه‌رکه‌وتنی چه‌ندین سه‌ده‌ی دوور و درییی هه‌خامه‌نشی و پارتیه‌کان و ساسانیه‌کان به سه‌ر عیراقدایه‌تی جینی باوه‌ری نه‌وه‌ی که وشه‌ی ئیرانی بو عیراقتی سامی گوازراونه‌ته‌وه. زانا زمانه‌وانه‌کانی ئیسلام زوربه‌ی نه‌و وشه‌هاوبه‌شانه‌یان ژماردوون که له نیوان فارسی و عاره‌بیدا هه‌ن و به پیوانه و ده‌ستووری عاره‌ببیان له‌گه‌لدا ناکرئ له بواری شیکردنه‌وه و خواسته‌وه‌دا نه‌وه‌ش به پینی یاسای دابه‌زین له سه‌ره‌وه‌را. کاتی هۆش له سه‌رده‌می ئیمه‌دا و له هه‌موو بواره‌کانی دید و پیوانه‌کاری تازه‌بابه‌تی پیوانه و نه‌جامگیری و تووژینه‌وه له بواری زماندا کرایه‌وه، ده‌رکه‌وت زور له‌و وشانه‌ی که له سه‌ر فارسی حسیب ده‌کران له بنه‌رتدا بابلی یا نه‌که‌دی یا ئاشوورین و هه‌ندیکیان سو‌مه‌رین و ماموستا تاها باقری خوالیخو‌شبوو کتیبیکی له سه‌ر نه‌و وشانه‌ی نووسی - په‌نگه‌ نه‌ختی به‌رفراونی تیدا کردب - سه‌رچاوه‌ نافراییه‌کانیان و په‌چه‌له‌کیانی ئاشکرا کردوه. ئاشکرایه‌ بوونی سه‌رچاوه‌ی نه‌و وشانه له نه‌که‌دی و بابلیدا به‌لگه‌یه‌کی نوویی بو گواسته‌وه‌ی وشه به ئاراسته‌ی سه‌ره‌و خوار و جیاوازی ته‌رازووی هیژ له نیوان فارسی لاواز له سه‌ره‌تادا له‌گه‌ل شارستانه‌تی په‌گداکو‌تاوی عیراقتی نه‌و سه‌رده‌مانه‌ی سامی و سو‌مه‌ریدا ئاشکرایه. له لاپه‌ره 204 و 205ی به‌شی په‌که‌می کتیبی (تاریخ زبان فارسی)ی ناوبراودا نه‌وه ده‌خوینینه‌وه: نه‌و کاروبارانه‌ی به به‌ریوه‌به‌رایه‌تی ده‌سه‌لاتی سه‌رده‌می هه‌خامه‌نشیه‌وه وابه‌سته بوون، به ئارامی ده‌نووسران و هه‌ندی به‌لگه‌نامه‌ی به‌ریوه‌به‌رایه‌تی نه‌و سه‌رده‌مه که ده‌ست که‌وتن، به ئارامی له سه‌ر پیست نووسرابوون و هی کو‌تاییه‌کانی سه‌ده‌ی پینجه‌می پیش زاین بوون، هه‌روه‌ها له کوشکی شاهانشای هه‌خامه‌نشی له ته‌ختی جه‌مشید نیزیکه‌ی سیی هه‌زار له‌وحه قور دۆزرانه‌وه که به زمانی عیلامی نووسرابوون، نه‌وه‌ش به‌وه لیکده‌دریته‌وه که ده‌سه‌لاتداری هه‌خامه‌نشی له سه‌ره‌تاوه و تا ماوه‌یه‌کی دوور و دریز توانایه‌کی نه‌وتوی نه‌بووه ژماره‌یه‌کی وا له نووسه‌رانی فارسی کون کو‌بکاته‌وه به‌لگه‌نامه ئیمپراتوریه‌کان تومار بکه‌ن که له ماوه‌یه‌کی کورتی سه‌رسوپه‌ینه‌ردا په‌ره‌ی سه‌ند، له به‌ر نه‌وه به ناچاری په‌نایان بو نووسه‌رانی میله‌تانی دی برد که له‌و بواره‌دا شاره‌زاییان هه‌بوو. تا دوا‌ی قادیسیه‌ی په‌که‌م که زه‌مان گورا و بارودوخ تیکچوو و که‌له‌پووری قورئان هه‌رچی که‌له‌پووریکی کون هه‌بوو و هاته‌ پیشی رایمالی. ده‌بینین فارسی شانازی به‌و وشانه‌وه ده‌کا که چونه‌ته ناو فارسییه‌وه و ته‌نانه‌ت عاره‌ب به‌خو‌شیان به ده‌گه‌من به‌کاریان ده‌هینا و له‌م سه‌رده‌مه‌دا و له ویستگه‌ی به‌نزینی فارسی لافیته‌ ده‌خوینینه‌وه لئی نووسراوه: استعمال دخانیات اکیدا ممنوع است.

زمانی کوردیش له‌و بواره‌دا وه‌ک زمانه‌کانی تره و ژماره‌یه‌کی په‌کجار زور له‌و وشه‌ عاره‌ببیانه‌ی تیکه‌وتن که په‌یوه‌ندیان به باوه‌ر و خواپه‌رستی و زانستی ئیسلام و سه‌رجه‌م رو‌شنیرییه‌وه هه‌یه و به‌کاره‌ینانیان بو که‌س که‌مایه‌تی نییه بو نه‌وانه‌ نه‌بی به‌ره‌نگاری باو ده‌بنه‌وه. خو‌شبه‌ختانه له هه‌ندی رووی به‌خته‌وه، فه‌ره‌نگی کوردی له‌و ده‌مه‌وه که له زه‌رده‌شتی جیا بووه‌وه و به هۆی دوورییه‌وه له چه‌قی

دهسه‌لات و شارستانه‌تیه‌وه و بهر له‌وهی راسته‌وخۆ په‌یوه‌ندی به‌ فارسییه‌وه هه‌بێ، له‌ ئه‌نجامدا قامووسی ئه‌و وشانه‌ی له‌ ده‌ست دا که په‌یوه‌ندیان به‌ ئایینه‌ کۆنه‌که‌یانه‌وه هه‌بوو و ئه‌گه‌ر وشه‌ی وه‌ک (athaurva) و (rathashta) و (vastyo fshuyas) بده‌ینه به‌ر بای گوئی رۆشنیبری کورد، له‌ خه‌ونیشدا نازانی ئه‌وانه‌ سێ چینی کۆمه‌لگان و له‌ ئافیشتادا هاتوون و مه‌به‌ستیش رۆحانی و سه‌رباز و وه‌رزیره‌ و وشه‌ی (ئه‌رتشه‌ش)ی فارسی که سه‌ربازی ده‌گه‌یه‌نی، سه‌ره‌تاکه‌ی وشه‌ی دوومه‌ و سێیه‌میش سه‌ره‌تای (کشاورزی) فارسیه‌ که ده‌کاته وه‌رزیر. به‌لام یه‌که‌میان، ئاشکرایه له‌وه‌وه هاتوو که له‌ سه‌ره‌تای ئه‌م باسه‌دا باسمان کرد، haurva که واتای (ته‌واو - کامیل)ده‌دا و هه‌مان (ئیرۆ)ی کوردیه‌یه. ئه‌و وشانه له‌ ئافیشتای تازه‌دا هه‌ن به‌لام (gatha) که کۆنترین به‌شی ئافیشتایه‌، به‌ شیوه‌یه‌کی دی هاتوو و زیاتر جیی ئه‌وه‌یه کورد به‌ زمانه‌که‌ی خۆی رازی بێ، چونکه وشه‌ی یه‌که‌م (airyama) به‌ واتای هاوڕی، هه‌قال و هه‌مان وشه‌ی (یار)ی کوردی نوییه. دوومه‌میش (awetush - خه‌ئه‌ئتوش) بوو به‌ واتای (ئه‌ندامی ده‌سته) و ده‌خته‌ هاوتای (خۆیه‌تی) بێ به‌ هه‌مان واتا و دوومه‌میش verezeno فه‌ره‌زه‌نو به‌ واتای (وه‌رزیره‌)ی کوردی به‌ ده‌نگ و واتاوه. وشه‌ی (gatha) خۆی له‌ بنه‌رته‌دا دوعا و نزا ده‌گه‌یه‌نی و له‌ شیوه‌زاری عه‌شره‌تی دزه‌یی ده‌وربه‌ری مه‌خمووردا بوته (گاس) به‌ واتای بانگکردن و (ث) له‌ کوردیدا بزر بووه و وه‌رگه‌را و ئه‌گه‌ر کورد (gatha) بخوینیه‌وه ده‌یکاته (گاسا). ئه‌وه‌نده‌ی من بزانه‌ ده‌نگی (ث) له‌ ولاتی کوردا ته‌نها له‌ ناوچه‌ی هه‌وراماندا ماوه‌ته‌وه. له‌ باره‌ی ئه‌م وشانه‌وه بگه‌رێوه بو (مزدیسنا و ادب پارسی ل 178, 179) به‌لام ده‌ره‌ینانی شیوه‌کانیان سه‌رنجی خۆمن.

ئه‌وه هه‌ندی بوو له‌ لایه‌ن و په‌راویزی په‌یوه‌ندی نێوان کوردی و ناکردی زمانه‌ ئێرانیه‌کان به‌ فارسییه‌وه، له‌گه‌ل که‌می له‌ په‌یوه‌ندییه‌ جه‌وه‌رییه‌کانی نێوانیان و ئه‌گه‌ر لیکۆله‌ره‌وه‌یه‌ک به‌ قوولیی و فره‌وانی ورد بیه‌ته‌وه سه‌رنج و هه‌وال و وانیه‌ی سه‌یر و سه‌مه‌ره‌ی زۆر ده‌ست ده‌که‌ون و هه‌موویان گومان ده‌رپه‌یننه‌وه و خه‌یال ئاشکرا ده‌که‌ن: کوشنده‌ترین شت له‌ میژووی کوردا ئه‌وه‌یه ده‌ربازبوونی زمانه‌که‌ی له‌ چنگی فارسی به‌ نرخێ چاره‌نوس ئه‌نجام درا که 25 یا 26 سه‌ده درێژه‌ی کیشا. ئه‌مڕۆش کوشنده‌ترین شتی زمانه‌که‌ی ئه‌وه‌یه بێ تاوانیه‌که‌ی له‌ تۆمه‌ت به‌ پاککردنه‌وه‌یه‌ک بێ که له‌ راستیدا که‌ولکردنیته‌ی و به‌وه‌ش کورد به‌ هه‌وه‌سی خۆی ته‌رمی زمانه‌که‌ی خۆی ده‌داته فارسی و له‌وه‌ خاتره‌جه‌می ده‌کا که به‌ درێژایی میژوو نه‌یتوانیوه کوردی سه‌ربری.

زمانی په‌هله‌وی

دوای ئه‌وه‌ی هه‌ندی مه‌سه‌له‌ی ئافیشتا و زمانی فارسی باس کران، قسه‌کردن له‌ باره‌ی په‌هله‌وییه‌وه توینشه‌به‌ره‌ی که‌مه‌سه‌ره‌فتر ده‌بێ چونکه له‌ توپی قسه‌کانماندا باس و ئاماژه‌ بو په‌هله‌وی هه‌بوون. ئه‌وه‌ی له‌ باره‌ی ئه‌و زمانه‌وه نه‌گۆره، ناوه‌که‌یه‌تی که له‌ سه‌رچاوه‌ی کۆنتره‌وه هاتوو و له‌ نووسینی فارسی کۆندا به‌ شیوه‌ی (پرتو - په‌رته‌وه) به‌ ناوچه‌ی خوراسانی ئه‌مڕۆ گوتراوه، که که‌وتۆته باشووری خۆره‌ه‌لاتی ولاتی فارسه‌وه و ئه‌وه‌ش ئه‌و خاکیه‌ که حکومه‌تی ئه‌شکانی له‌ ناوه‌راستی سه‌ده‌ی سێیه‌می پیش زاین تێیدا وه‌ک زله‌یزیک رسکا و سلوکیه‌کانی تیکشکاند. ئاشکرایه دوای ئه‌وه‌ی ده‌سه‌لات که‌وته ده‌ست ئه‌شکانیه‌کانه‌وه (ناوه‌که‌ بو ئه‌شک یا ئه‌رشاک ده‌گه‌رێته‌وه که به‌ سه‌ر سلوکیه‌کاندا سه‌رکه‌وت) 250 پ ز زمانه‌ په‌هله‌وییه‌که‌یان به‌هێز بوو (وشه‌که له‌ په‌رته‌وه‌وه گۆراوه) زمانه‌که له‌ هه‌مان کاتدا بووه زمانی دنیا و دین چونکه ئه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی دنیایی هه‌بووبێ له‌و سه‌رده‌مانه‌دا ده‌سه‌لاتی دینیشیان ده‌دایه پال خویان. ئه‌وه‌ی به‌لگه‌ نه‌ویسته ئه‌وه‌یه په‌هله‌وی به‌ چه‌ندین سه‌ده‌ی دووردریژ به‌ر له‌ ده‌سه‌لاتی

ئه‌شكانه‌كان شانبه‌شانی ئاقیستا و فارسی كۆن بوونیکی تۆماركراوی هه‌بوو، تا ده‌گه‌یشه‌ سهرچاوه‌كه‌ی له‌ خه‌له‌ هندوئه‌وروپیه‌كان كه‌ وه‌ك هه‌موو گه‌له‌ ئاتیه‌كان و ئه‌وروپیه‌كان له‌ یه‌ك ئاستدا بوون چونكه‌ گه‌لیك نه‌بوو له‌ یه‌كه‌م و دووهم دابراندا له‌ یه‌كی له‌ زمانه‌ كۆنه‌كانی ئه‌و گه‌لانه‌وه‌ گه‌شه‌ی كردبێ. لیکچوونی شیوازی تۆماركراوی په‌هله‌وی و پارسی و هه‌خامه‌نشی له‌ لیکچوونی نیوان پارسی هه‌خامه‌نشی و فارسی نوێ زیاتره‌ و ئه‌گه‌ر فارسی بگه‌رایه‌ته‌وه‌ ده‌ستی ده‌سه‌لات و میراتی كه‌له‌پووری ئیرانی یه‌كجار زۆر زه‌حمه‌ت ده‌بوو ئه‌و پرده‌نه‌ دروست بكا و له‌ گریدانی په‌یوه‌ندی نیزیكایه‌تی نیوان فارسی كۆن و نوێ به‌رده‌وام بێ چونكه‌ ئه‌گه‌ر فارسی به‌ بێ حكومه‌ت و تۆماركردن بمانبایه‌ته‌وه‌ ده‌بوو چه‌ند شیوه‌زاریکی لیکدا‌برای جیاواز و جیاوازییان هه‌نده‌ی جیاوازی ئاشكرای نیوان كوردی سه‌رده‌م و ئاقیستا، بگه‌ر زیاتریش ده‌بوو: ئه‌وه‌ش له‌به‌ر ئه‌وه‌ی فارسی بنه‌چه‌یه‌کی تۆماركراوی كۆنینه‌ی نییه‌ تا له‌گه‌ل پاشماوه‌ی ئاقیستادا به‌ یه‌ك بپۆرین و چوارسه‌د وشه‌ له‌ كۆی و 83000 وشه‌ له‌ كۆی؟ په‌یوه‌ندی كۆنی ئه‌م شیوازه‌ له‌ كۆی و هی تازه‌یان له‌ كۆی؟ كوا په‌یوه‌ندی نیوان ئه‌م وشه‌ كۆنانه‌ی خواره‌وه‌ له‌گه‌ل وشه‌ی نویدا:

شینوازی كۆن	شینوازی نوێ	واتایان به‌كوردی
ئیدی idiy	بره‌و	برۆ
ئه‌داتوف adatur	بره‌وه‌د	با بروات
مه‌نیاه‌ئێ	بیه‌ندیشی	بیر بکه‌وه‌
ئا‌هه‌م	بوده‌م	بووم
په‌تی پیه‌ خوقا	خودرا نیگه‌هدار	ئاگاداری خۆت به‌

بۆ ئه‌وه‌ ته‌ماشای لایه‌ره‌ 234 و 235ی تاریخ زبان فارسی ناوبراو بکه‌.

ئه‌گه‌ر بئشی ئه‌و وشانه‌ بۆ فارسی كۆن بگه‌رینه‌وه‌، ده‌شی بۆ هه‌ر شیوازیکی دی بیانگه‌رینه‌وه‌ هه‌خامه‌نشی نه‌بێ كه‌ له‌و سه‌رده‌مه‌دا بووه‌. له‌ راستیدا، به‌ پێی بۆچوونی زۆربه‌ی نووسه‌ره‌ ئیسلامیه‌كان، فارسی و په‌هله‌وی تیکه‌لاوی یه‌كتر بوونه‌ و هه‌ندێ له‌و نووسه‌رانه‌ یه‌كسانی كردوون و هی تریان فارسییان دابه‌ش كردوو و پێیان وایه‌ په‌هله‌وی به‌شیکتی و هی تریشیان به‌ لایه‌کی تردا چوونه‌ كه‌ ئیره‌ جینی باسکردنی نییه‌ و كه‌میکي زۆر كه‌میشیان به‌ دوو زمانی جیاوازیان داناون. په‌هله‌وی، خه‌تیکی تایبه‌تی بۆ نووسین له‌ ئارامی داتاشی. هه‌خامه‌نشیه‌كان خه‌تی بزمازییان هه‌بوو به‌لام له‌ به‌ر زه‌حمه‌تی به‌كاره‌ینانی ئه‌و خه‌ته‌، ئه‌وانیش په‌نایان بۆ ئارامی برد. ئه‌وه‌ی تا ئیستا له‌ به‌لگه‌نامه‌ی په‌هله‌وی سه‌رده‌می ئه‌شكانه‌كان ده‌ست كه‌وتوو، زۆر كه‌مه‌ و هه‌ره‌ كۆنه‌كانیان دوو (گرینه‌ند - قه‌واله‌ی ئالوویرن و له‌ هه‌ورامان ده‌ست كه‌وتوون (هه‌ورامان ناوچه‌یه‌کی كوردنشینه‌ كه‌وتۆته‌ هه‌ردوو به‌ری سنووری نیوان ولاتی فارس و عیراقه‌وه‌ و به‌ ته‌نیشته‌ هه‌له‌بجه‌وه‌یه‌، له‌ پارێزگای سلیمانی) میژووی ئه‌و دوو گرینه‌نده‌ بۆ یه‌كه‌م سه‌ده‌ی پ ز ده‌گه‌رێته‌وه‌ و كۆنه‌كه‌یان هی سالی (88ی پ زه‌) و تازه‌كه‌شیان ریی تی ده‌چی سالی (12ی پ ز یا (88ی) ز نووسرا‌یی (ته‌ماشای ل 251 و 252ی كتیبی تاریخ زبان فارسی بکه‌). یه‌كه‌میان له‌ بنه‌رته‌دا به‌ یۆنانی نووسراوه‌ و وشه‌ی په‌هله‌وی له‌ پشته‌كه‌ی هه‌ن، دووه‌میشیان هه‌مووی په‌هله‌وییه‌ و ئه‌وه‌ش به‌لگه‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی زمانی سلوکی له‌و سه‌رده‌مه‌دا به‌كار نه‌هیندراوه‌. به‌لام ساسانه‌كان ماوه‌یه‌کی دوور و درێژ له‌ سه‌ر به‌كاره‌ینانی زمان و خه‌تی په‌هله‌وی مانه‌وه‌ و شوینه‌واری زۆرمان له‌وانه‌وه‌ پێ گه‌یشتون. كه‌چی خه‌تی په‌هله‌وی داتاشراو له‌ ئارامی به‌ جۆرێ گۆردرا هه‌ندێ له‌ زه‌حمه‌تییه‌كانی كه‌ له‌ خۆیندنه‌وه‌دا هه‌بوون لاکه‌وتن و ئه‌و شیوه‌ گۆراوه‌ لای ساسانه‌كان بووه‌ خه‌تی به‌كاره‌یندراو. په‌هله‌وی به‌خۆی، به‌ پێی

بۆچوونی زانا ئێرانیه‌کان بووه دوو به‌شه‌وه: یه‌که‌میان ئه‌و په‌هله‌وییه‌ بوو که له ناوچه‌که‌ی خۆیدا، که که‌وتبووه باکووری رۆژه‌لاته‌وه، به‌کار ده‌هیندرا. دوهمیان ئه‌و په‌هله‌وییه‌ بوو که ولاتی پارس، له باکووری رۆژاوی ئێران به‌ته‌نیشته‌وه فارسییه‌وه بوون که زمانی ئاخاوتنی ئه‌و ولاته‌وه، به‌کار ده‌هیندرا. ئه‌م په‌هله‌وییه‌ به‌ (پارسیک) ناوی ده‌رچوو‌بوو تا له په‌هله‌وی یه‌که‌م و زمانی فارسی که سه‌رچاوه‌که‌ی هه‌خامه‌نشی بوو و په‌رتوبلاو ببۆوه و به‌ فارسی نوێ دهناسری جیا بکریته‌وه. جیاوازی نێوان په‌هله‌وی (ناویان نا په‌هله‌وانیک) و (پارسیک) زۆر که‌مه‌ به‌لام هه‌یه. بۆ روونکردنه‌وه‌ی ئه‌و جیاوازییه‌ په‌نامان بۆ ئه‌م رسته‌انه‌ی خواره‌وه برد که هی پارسیک و په‌هله‌وانین و له شوینه‌واریکه‌ی ئه‌رده‌شیر بابکانه‌وه (دامه‌زریته‌ری ده‌وله‌تی ساسانی 226ی پ ز) گوازاراونه‌ته‌وه.

1. پتکرا این مزديسن بغ ارتخستر

1. پتکر ام مزديسن بغ ارتخستر

2. شاهان شاه ايران کی چهر

2. شاهين شاه اريان کی چهر

3. هيچ يزدان پس بغ پاک شاه

3. هيچ پزتان بوهر بغ پاک شاه

یه‌که‌م شیوازی هه‌ر رسته‌یه‌ک پارسیکه و دوومیش په‌هله‌وانیکه. واتاشیان: ئه‌مه په‌یکه‌ری شایه، مه‌زديه‌سنا، ئه‌رده‌شیر، شاهه‌نشای ئێران... هتد. رسته‌کانیشمان له ل 255ی کتیبی تاریخ زبان فارسی، به‌شی یه‌که‌مه‌وه گواستۆته‌وه.

دوای گریه‌نده‌کانی هه‌ورامان نووسین و به‌لگه‌نامه‌ی زۆرمان ده‌ست که‌وتوون، له‌وانه، کتیبی کارنامه‌ی ئه‌رده‌شیر بابکانه و (ئه‌رداقیرافنامه) و زهند ئاقیستا و کتیبی ئایینی تری زه‌رده‌شتی و مانه‌وی له‌گه‌ل شوینه‌واری ئه‌ده‌بی ده‌ره‌وه‌ی بازنه‌ی ئایین، وه‌ک ده‌سه‌لات و میژووی تیکه‌لی داستان و شتی تر... ره‌نگه‌ که‌لکی هه‌بی لێرده‌دا ئه‌وه بلێین که (زهندئاقتیستا) ته‌فسیری په‌هله‌وی سه‌رده‌می ساسانیه‌کانه و بۆ ئاقیستا کراوه و (شه‌رحی ئاقیستا ده‌گه‌یه‌نی) و لیکدانه‌وه‌که‌ش له (zanti زه‌نتی) وه‌رگیراوه که ره‌گه‌که‌ی (zan زه‌ن)ی ئاقیستاییه و (dan ده‌ن)ی پارسی کۆن به‌رانبه‌ریتی که واتای زانست و زانیاری ده‌دا و هه‌ردوو وشه‌ی (زه‌ن و ده‌ن) به‌ شیوازی خۆیان دابه‌زیون و له کوردیدا بوونه‌ته (زانین و زان) که له ئاقیستاوه گوازاراونه‌ته‌وه به‌ نیشانه‌ی جیاکه‌ره‌وه‌ی (دی) سه‌ره‌تایه‌وه هاتوووه. ره‌گیش له هه‌ردووکیاندا (زان و دان)ه و ئاشکرایه په‌هله‌وی به‌ هیشته‌وه‌ی (ز) له (زه‌ند)دا هاوبه‌شی کوردییه. یه‌کێ له خه‌سه‌له‌ته‌ هاوبه‌شه‌کانی په‌هله‌وی و کوردی ئه‌وه‌یه کرداری رابرده له په‌هله‌وی و شیوه‌زاری باکووری کوردیدا به‌ پیشخستنی جیناوی بکه‌ر به‌ سه‌ر کرداردا و ئینگلیزیش له هه‌موو کرداره‌کاندا وا ده‌کا. ئه‌وجا کوردی و په‌هله‌وی جیناوی بکه‌ر له هه‌موو کرداریکی رابرده و داهاتوودا دوا ده‌خه‌ن و هه‌موو زاراوه کوردییه ناسراوه‌کان له‌وه‌دا وه‌ک یه‌کن. وا باوه که شیوازی هه‌ورامی کوردی له په‌هله‌وی ده‌چێ و بۆم هه‌لته‌که‌وتوووه له‌و لایه‌نه ورد بيمه‌وه و رای گرده‌بێری له سه‌ر ده‌رپرم به‌لام ئه‌و دوو به‌رانبه‌ره‌ی سه‌ره‌وه له‌وه‌دا بێ به‌لگه‌ نین که سه‌ر به‌ هه‌ورامین چونکه ئاخاوتنی رۆژانه‌ی ئاسایی خه‌لک تۆمار ده‌که‌ن که چ خه‌سه‌له‌تیکی ره‌سمیان نییه تا ئه‌و گومانه بکری که به‌ زمانی بیگانه بۆیان نووسرابێ. ئه‌وه‌ی ئه‌م بۆچوونه‌م پتر پشتته‌ستووور ده‌کا قسه‌یه‌کی شه‌مه‌سه‌ددین محهمه‌د کوری قه‌یس ئه‌لپرازییه که له کتیبی (المعجم في معابیر اشعار العجم)دا نووسیویه‌تی و وه‌رگیرانه‌که‌ی ده‌بیته: خه‌لکی عیراقم دیت سه‌رگه‌رمی دارشتنی ئاوازی ئه‌ده‌بیاتی فه‌هله‌وی بوون و ته‌نانه‌ت به‌ ئاوازیکی ناخۆش گوته‌ی عاره‌ب و غه‌زه‌لی دری (فارسی) دل و ده‌روونی ده‌هه‌ژاندن، وه‌ک:

"لحن اورامن و بيت په‌لوی"
 "زه‌خمه‌ رود و سماعی خسروی"

بۆ ئەمه، سه‌رنجی ل 249ی کتییی تاریخ زبان فارسی بدن، ده‌قه‌کشم به‌رچاو نه‌که‌وتوو به‌ بزائم به‌ عاره‌بیه‌ یا له‌ قاموسه‌وه، له‌ ناعاره‌بیه‌وه‌ گوازراوه‌ته‌وه‌ بۆ کتییی (تاریخ زبان فارسی) وه‌ک له‌ فارسیدا باوه، بچ‌ئوه‌ی له‌ عاره‌بیه‌وه‌ وه‌ربگێردی.

نیوه‌ی یه‌که‌می به‌یته‌که‌ که‌ واتای "ئاوازی هه‌ورامی و به‌یتی په‌هله‌وی" ده‌دا، پێداه‌لدانی تێدایه‌ بۆ ئاوازی هه‌ورامی و ئاسان نییه‌ ئاوازی گۆرانی له‌ وشه‌کانی جیا بکریته‌وه‌ و ئەگه‌ر په‌هله‌وی له‌وه‌ زیاتر بلاو بوویته‌وه‌ له‌ هه‌ورامان گیری خواردی ئه‌وه‌ رێگر نییه‌ له‌ به‌رده‌م ئه‌وه‌ی زمانی هه‌ورامان په‌هله‌وی بووبی و ئاوازه‌که‌ سه‌رچاوه‌ی هه‌ورامانییه‌ و زمانه‌که‌ش زمانی گشتیی خه‌لکی ولاته‌ و ئاوازی تاییه‌تمه‌ندی ناوچه‌که‌یه‌، وه‌ک بلی: فلانه‌ که‌س شیعریکی عاره‌بی به‌ ئاوازی شامی یا قاهیری یا به‌غدایی گوتوو. ئەوجا هه‌ورامان ناوچه‌یه‌کی به‌رین نییه‌ و به‌ ده‌سه‌لاتداریی ناوی ده‌رنه‌چوو به‌ ئاوازی ئه‌وه‌نده‌ به‌ناوبانگ بچ‌ زمانی تر سواری سه‌ری بچ‌. له‌ هه‌موو حالیکدا، ئەو سه‌رسورمانه‌ ده‌مینی که‌ ئاوازی هه‌ورامانی بلاو بیته‌وه‌ و به‌ناوبانگ بچ‌ تا شیعری زمانی تر ته‌واو داگیر بکا. له‌م رۆژگاره‌ی ئیستادا ئاوازی تاییه‌ت به‌ خۆی هه‌یه‌ و وه‌ها ناوی پێوه‌ ده‌رچوو هه‌چ جیه‌کی تری ئەم جیهانه‌ تاییه‌تمه‌ندی وای له‌ ئاوازا نییه‌. ئیستا مه‌ودای ئه‌وه‌ نییه‌ باسی تاییه‌تمه‌ندیه‌کانی ئه‌و ئاوازه‌ بکه‌ین که‌ له‌ره‌یه‌کی تێدایه‌ هه‌چ قورگیکی تر، ئەگه‌ر له‌گه‌لیدا رانه‌هاتبێ پێی ناوه‌ستی تا ده‌گه‌ینه‌ ئه‌وه‌ی بپرسین ئاخۆ پێی تی ده‌چێ له‌ره‌ له‌ ئاوازی فارسی سه‌رده‌مدا که‌ تاییه‌تمه‌ندی خۆی هه‌یه‌، له‌ ئاوازی هه‌ورامان وه‌ریانگرتبێ؟ له‌ کوردستاندا، به‌ هه‌موو به‌شه‌کانیه‌وه‌ له‌ شیوه‌ی ئه‌و ئاوازه‌ نییه‌! زه‌ره‌ری نییه‌ ئەگه‌ر بلیم به‌شیک له‌و شیوه‌ تاییه‌تییه‌ی هه‌ورامان له‌ ده‌نگی لێهاتوانی ئاوازی عیراقدی به‌ بچ‌راوی ده‌رده‌که‌وی به‌ تاییه‌تی له‌ ده‌نگی نه‌جمه‌دین شیخی و به‌ شیوه‌یه‌کی که‌متر مه‌مه‌د گوبانچی و له‌ هه‌ندیکێ تریشه‌وه‌ به‌ شیوه‌یه‌کی خنکاو و که‌رخ و گر و ماندوو بوون ده‌رده‌که‌وی که‌ توانای ده‌ربڕینی که‌متریان هه‌یه‌. له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا بابه‌ته‌که‌ بۆ لیکۆلینه‌وه‌ی فره‌وانتر به‌ کراوه‌یی ده‌مینیته‌وه‌ تا به‌ ئەجمامیکی گرده‌ب‌ر بگه‌ین. ئەجمامی وردبوونه‌وه‌ش هه‌رچیه‌ک بچ‌ گه‌رد ناخاته‌ سه‌ر هه‌ورامان و له‌ شتیکیا لۆمه‌ی ناگرێ که‌ له‌ میژوویدا، به‌ شیوه‌یه‌ک له‌ شیوه‌کانی روه‌ی داوه‌ و کوردستانی له‌ پشته‌ و زمانی کوردی به‌ پاکژی و پته‌وی و سه‌ربه‌خۆیی لێی ده‌رهاتوو، جگه‌ له‌وه‌ی که‌ په‌هله‌وی فارسی نییه‌ و سه‌رجه‌می باسه‌که‌ش شارستانه‌تییه‌ له‌گه‌ل هه‌ندی تیشکانه‌وه‌دا و چ پێویست به‌ ده‌راوکی ناکا.

له‌ په‌نا و په‌سینوی خۆینده‌نه‌وه‌مدا بۆ په‌هله‌وی بینومه‌، وه‌ک خه‌لکی تریش دیوانه‌، وشه‌ی زور هه‌ن، هاوشیوه‌یان له‌ کوردی سه‌رده‌میشیدا هه‌یه‌ و نه‌زمانیوه‌ له‌ فارسیدا هه‌بچ، یا شیوه‌یان له‌ کوردیدا له‌و شیوانه‌ نزیکتره‌ که‌ له‌ فارسیدا هه‌یه‌. دیارده‌یه‌کی تری هاوشیوه‌م زانی که‌ له‌ هه‌ندی شیوه‌زاری کوردیدا له‌ کوردستانی عیراق کرداره‌کان له‌ سه‌ر شیوه‌ی په‌هله‌وی ده‌گۆرین به‌ تاییه‌تی ئه‌وانه‌ی ده‌نگی (د) به‌ دواياندا دی، ئەو شیوه‌زارانه‌ ده‌یکه‌نه‌ (ت) و له‌ په‌هله‌ویشدا وایه‌. ئەو شیوه‌زارانه‌ له‌ بری (کردن و مردن) ده‌لین (کرتن، مرتن). بچ‌ گومان وردبوونه‌وه‌ هه‌ندی روه‌ی تری له‌و بابه‌ته‌ له‌ نیوان شیوه‌زاره‌ کوردیه‌کان، یا هه‌ندیکیاندا له‌گه‌ل په‌هله‌ویدا ده‌رده‌خا، ئەوه‌ش به‌ هۆی گه‌رانه‌وه‌یان بۆ یه‌ک سه‌رچاوه‌ی ئێرانی و نزیکیه‌ تیشیان له‌ یه‌کتره‌وه‌، شتیکی تریش هه‌یه‌ کوردی و په‌هله‌وی کۆ ده‌کاته‌وه‌ و له‌ دووه‌دا نه‌بێ ئه‌وه‌ نییه‌:

ئهو دراوه‌ هاوبه‌شه‌ی نیوانیان، ئاقیستایه‌ که‌ یا کوردیه‌ و له‌ خاکی په‌هله‌ویدا، له‌ خوراسان ده‌رکه‌وتوو به‌ په‌هله‌وییه‌کی کۆنه‌ و به‌ زمانی کوردی قسه‌یان پچ‌ کردوو و په‌یوه‌ندی نیوانی له‌گه‌ل کوردیدا له‌وه‌ ده‌قه‌

ثاينيانه‌دا به‌رده‌وام بووه كه كورد باوه‌رى پټان هه‌بووه. ئەمه راستييه‌كى گه‌وره‌يه و كه‌س ئاوپى لى ناداته‌وه چونكه ئەو دهنگه زور كزه كه هه‌ق وايه به‌رز بيته‌وه. نه په‌هله‌وى قسه‌كه‌رىك به ناويه‌وه هه‌يه له خاكى خوراسانه‌وه دهنگ هه‌لبه‌رى و نه كورد كه‌س گوى له دهنگى ده‌گرى ئە‌گه‌ر دهنگى ليوه بى كه تا ئيستا شتى وا نه‌بووه.

كوردى به زندووبى ماوه‌ته‌وه به‌لام په‌هله‌وى شوينه‌وارى سه‌ربه‌خوى نه‌ماوه له فارسى جيا بى و به هوى گواسته‌وه‌ى ده‌سه‌لاته‌وه بو فارسه‌كان، هه‌موو ئەو زمانه‌ى نووسينيان هه‌بووبى له سه‌رده‌مى ساسانيه‌كاندا بوونه به‌شيك له كه‌له‌پوورى فارسى و خوراسانيش، به خوى و كه‌له‌پووريه‌وه له ماوه‌ى چوارسه‌د سالدا كه‌وته به‌ر ده‌ستيان و تا هاتنى ئيسلام هه‌موو ئەو زمانه‌ى تيدا توه‌وه. تواناى ئەوه نيبه مه‌زنده لى بدرى ئاخو به دوورى و نيزيكى له‌گه‌ل كورديدا چى روى دها چونكه جگه له شيويه‌كى توماركرامى په‌هله‌وى كه ماوه‌ى چهند سه‌ده‌يه‌ك وه‌ك زمانى ده‌وله‌تى و فه‌ره‌هنگى له سه‌رده‌مى ئەشكانيدا و دواى له ماوه‌يه‌كى ده‌سه‌لاتى ساسانيدا بره‌وى هه‌بوو و دواتر، چهند سه‌ده‌يه‌كى دواى هاتنى ئيسلام شانبه‌شانى فارسى بوو و له كاروبارى پوژانه و رپورده‌سمى ئاينى زه‌رده‌شتيدا به‌كار ده‌هيندرا و ئەوجا، هه‌زار سالىك ده‌بى، له هه‌ندى شوينى به‌رته‌سكدا نه‌بى كه هه‌ناسه‌ى تيدا دها، لاپه‌ره‌كه‌ى داخرا، پيوانه‌ى ترمان بو ئەو به‌راوردكارى به له به‌ر ده‌ستا نيبه.

په‌هله‌وى به زمانى سه‌رده‌مى ناوه‌راست داده‌نرى، نه‌خيز له دواى هيرشى ئەسكه‌نده‌ره‌وه، به تاكه زمانى سه‌رده‌مى ناوه‌راست داده‌نرى تا ماوه‌يه‌كى زور دواى دامه‌زاندنى ده‌وله‌تى ساسانى سالى 331 پ ز و هه‌تا دواى سالى (226 ي.ز). جگه له زمانى ئاقيستا به پله‌ى يه‌كه‌م و فارسى كۆن (ئخمينى) به پله‌ى دووم، زمانى ترمان نيبه نوينه‌رايه‌تى زمانه ئيرانيه‌كانى سه‌رده‌مى كۆن بكا چونكه هه‌ر ئەو دووه به‌ته‌ها خويان شوينه‌وارى نووسراوى سه‌رده‌مى سلوكيان هه‌يه. ئە‌گه‌ر خوازيارى ورده‌كارى سيمى ميژوو نه‌بوينا هه‌ر به ئاقيستا وه‌ك تاكه نوينه‌رى زمانه ئيرانيه‌كان وازمان ده‌هينا چونكه كۆنترين و ده‌وله‌مه‌ندترين ده‌قه، كه خاوه‌نى 83000 وشه‌يه و له‌گه‌ل فارسى كۆندا، به خوى و چوارسه‌د وشه‌وه به‌راورد ناكري.

ده‌بى وينه‌يه‌كى نووسراوى زمانى ئيرانمان هه‌بى و بيكه‌ينه پيوه‌ر بو ئەو رۆله‌ى ديويه‌تى چونكه كوردى و زور زمانى ترى ئيرانى نه نووسينى كۆنيان هه‌يه نه ناوه‌نجى و هه‌مووشيان له سه‌ر لستى زمانه نوينه‌كان دانراون ئە‌گه‌رچى ئەوه‌ش زانراوه كه هه‌موويان به‌ر له‌وه‌ى گه‌لانى هند و ئيرانى ببنه دوو به‌شه‌وه، هه‌بوونه. ئەمه شانبه‌شانى ئەوانه ده‌ليم كه بويان نه‌سه‌لماوه ئاقيستا به زمانى قه‌ومه ميديه‌كه‌ى زه‌رده‌شت بووه و ئە‌گه‌ر وا دانين زمانى ئاقيستا ميدي بووه كوردى ده‌چيته خانى زمانه كۆنه ئيرانيه‌كانه‌وه. ئەم قسه‌يه پيچه‌وانه‌ى ئەوه نيبه ئاقيستا به پييتىك نه‌نووسراوه تايبه‌ت بووبى به ميديه‌كان و ئەوه‌ش سه‌لماندنى ناوى. ئەو سى رۆله له داھينانى زانايانى سه‌رده‌من.

به پټى ئەو پيوانه‌كارى به‌هله‌وى سه‌روشتى ناوه‌راستى ده‌سه‌لاتى ئەشكانيه‌كان و ساسانيه‌كان و تا هيرشى ئيسلامى تيدا به‌هه‌سه‌له‌تى نوپى دواى ئيسلاميشتى تيدا به‌تا ئەو سه‌رده‌مانه‌ى كه چى دى به‌كار نه‌ده‌هيندرا و بووه زمانى كۆنینه و له هه‌ندى رپورده‌سمى ئاينى زه‌رده‌شتيدا، له هه‌ركوئى بوايه‌ن ده‌گوترا و ئيستا‌ش له يه‌زد و كرمان، له ئيران و هه‌ندى شوينى هند كه گرنگترينيان (بومباى) هه‌مه‌كويان هه‌يه و ئەوانه نه‌وه‌ى پارسه‌كانن كه دواى هاتنى ئيسلام كۆچيان كرد و به‌سه‌رهاتيان به شيعر و به په‌خشان پاريزراوه.

به پټويستى نازانين له سه‌ر به‌كارهينانى په‌هله‌وى له سه‌رده‌مى ساسانيدا فه‌روانتر بدوين له ده‌قى مانه‌وى نه‌بى، وازمان لى هينا. پيشتر ئاماژه به زمانى هوزاوارش كرا كه به به‌ربه‌رينى له په‌هله‌ويدا و تا ئەندازه‌يه‌كيش له فارسى ناوه‌راستدا و له‌وه‌ش كه‌متر له (غديه‌دا) به‌كار ده‌هيندرا. غديه، كه له ئاقيستادا به

سوغده ناوی هاتوو و له و شه ئارامیانه پیکهاتوو که به هۆی پیدایستی ږوونکردنه‌وه‌وه چوونه‌ته ناو نووسینی په‌هله‌وییه‌وه و نیشانه‌ی شیکردنه‌وه‌ی په‌هله‌وی له کوتایی وشه ئارامیه‌کان پاریزراو بووه وهک ئه‌وه‌ی نیشانه‌ی سه‌رچاوه‌ی په‌هله‌وی (تن) بخه‌نه سه‌ر وشه‌ی (ده‌نووسن) و به (ده‌نووستن) تو‌ماریان ده‌کرد و خوینه‌ری ئه‌و سه‌رده‌مه به (نویشتن) واته نووسین ده‌یانخوینده‌وه و به‌و شیوه‌یه، به‌لام پیویست به دریزه‌پیدان نا‌کا. هه‌ندی له هۆیه‌کان بۆ ئه‌وه ده‌گه‌رینه‌وه که نووسینی په‌هله‌وی به خه‌تی ئارامی ده‌نووسرا نه‌ختی زه‌حمت بوو و شیوه‌ی وشه په‌هله‌وییه‌کان له یه‌که‌وه نیزیکی ده‌بوون و ئه‌گه‌ر به په‌هله‌وی بنووسرا، ده‌بوو هاوشیوه ئارامیه‌که‌ی بنووسن و هه‌موو جارێ نیشانه‌ی چاوه‌ی په‌هله‌وی بخه‌نه کوتاییه‌که‌ی و به په‌هله‌وی ده‌سکاریکراو بیخویننه‌وه. به‌لام چون زاندره‌ی وشه‌ی ئارامی به په‌هله‌وی ده‌نووسران، به زۆر به‌لگه ئه‌وه سه‌لمیندراوه، له هه‌موان به‌هیزتر کتییکی زمانه‌وانی به ناوی (فره‌نگ په‌هلوانیک - قاموسی په‌هله‌وی) سه‌رده‌می ناوه‌نجی ماوه‌ته‌وه هه‌موو ئه‌و وشه ئارامیانه‌ی تیدان که له بری په‌هله‌وی به‌کار هیندراوون. جگه له‌وه‌ی بلین ئه‌و شیوازه ئالۆزه هه‌ندی جار ده‌بووه هۆی گۆرینی گوتنی وشه‌ی په‌هله‌وی که به‌ر گه‌مه‌ی (هوزوارش) که‌وتبوون، پیویست نا‌کا زیاتری له سه‌ر ږوین. ناشزانم ئه‌م شیوازه چون به هوزوارش ناو نرا.

ئه‌وه‌نده‌ی په‌یوه‌ندی به ږیره‌وی کوردییه‌وه هه‌بێ، ئه‌وه هه‌موو قسه‌کان بوو له سه‌ر په‌هله‌وی، هه‌ردووکیان دوو داوون له یه‌ک تیریزی زمانه ئیرانییه‌کان و به‌ته‌نیشته یه‌که‌وه‌ن و جیاوازی چاره‌نووسیان ئه‌وه‌یه په‌هله‌وی گه‌شه‌ی کرد و له کوتاییدا وه‌ستا، کوردیش وه‌ستا و دوا‌یی گه‌شه‌ی کرد. ئه‌گه‌ر سه‌لمیندراو لقیکی کوردی په‌یوه‌ندییه‌کی له ئاسایی توندتری به په‌هله‌وییه‌وه هه‌یه ئه‌وه بۆ تاموچیزی میژوویی بوو و باشت‌ریشه ببیته موژده بۆ گومانی خه‌لکی که چه‌ندین سه‌ده‌یه زه‌وت کراوه و هه‌مووشی قسه‌ی ریتیچوونه و نه‌سه‌لمیندراوه و پیم وا نییه به یه‌ک ریگاش سه‌لمیندراو، ئه‌وه‌ش ئه‌وه‌یه که قسه‌ی هه‌ورامی وای بۆ هه‌لگه‌وئ خه‌سله‌تی کۆنی تیدا بژی ئه‌وجا جوړه گومانیک گشتی دیته ئاراوه که له سه‌ر زاری ئاریه‌کان به گشتی سه‌رنج دراوه و به‌شی په‌هله‌وی به ناچاری له به‌شی فارسی زیاتر ده‌بێ چونکه په‌هله‌وی زمانه ناوه‌راسته و ئه‌وه‌نده دوور نه‌بووه لیکچوون ږوو نه‌دا وهک چون هه‌خامه‌نشیه‌کان که ته‌نانه‌ت به فارسی نویی کیژی خو‌شی نه‌ده‌چوو. پاشه‌ږۆ به شیوه‌یه‌ک له شیوه‌کان گومانمان بۆ ده‌کاته یه‌قین. به‌لام به‌لگه‌یه‌کی میژوویییمان به ده‌سته‌وه‌یه و هه‌ندی ږووناکایی ده‌خاته سه‌ر ږیره‌وی شیوه‌زاری هه‌ورامی و خه‌سله‌تی پته‌ویی ده‌رده‌خا. ئه‌و به‌لگه‌یه‌کتییی (نور الانواره) که عه‌بدولسه‌مه‌دی توداری سالی 1099ی کۆچی له سه‌ر ږه‌چه‌له‌کی ساداتی کوردی ناوچه‌ی هه‌ورامان و ده‌وروبه‌ری نووسیویه‌تی و له ناوه‌رۆکه‌که‌یدا دوو شت بۆ ئیمه‌ گرنکه که په‌یوه‌ندیان به‌بابه‌ته‌که‌وه هه‌یه و یه‌که‌میان شیوه‌ی کرین و فرۆشتنه له گوند و گه‌ره‌کی ئه‌و ناوچه‌یه و دوا‌ی بیسمیلا و پیتشه‌کی و سه‌لاوات، به عاره‌بییه‌کی ها‌که‌زایی ده‌لی: ئه‌وجا میرزا عه‌بدولکه‌ریم کوری میر خالید کوری ئه‌حمه‌د بابانی به‌که‌یفی خو‌ی مولکه‌کانی که‌وتبوونه (پشت ری) و (کوره‌وز) مه‌به‌ستم هه‌مه‌دان و قشله‌کانیتی و (اسفرنگین) و (پارچه‌ی بن) و (گاوران) و (نینه) و (گولان) و قشله‌کانیان (نیزل) و (گلیه) و (بیدره) و (چوین) به‌رانبه‌ر دووسه‌د و یه‌ک مسقال زیر به شیخ زه‌که‌ریا کوری شیخ عه‌بدولږه‌حمان... هتد. ئه‌م کرین و فرۆشتنه، چیشتانێ ږوژی پینجشه‌مه‌ی پینجی په‌بیعی یه‌که‌م، سالی 675ی کۆچی پینجشه‌مه‌ری گه‌وره دروودی لی بی، مۆر کرا.

نوو سه‌ری گریه‌نده‌که قازی ئه‌سه‌دی خه‌لکی (با‌یگه‌لان) بووه و عاره‌بییه‌که‌ی تیکه‌لیکه له فیربوون و راهاتن. زانینی عاره‌بی و راهاتنی کوردی ده‌قیکیان به‌ره‌م هیناوه هه‌م هیزی تیدایه هه‌م دوو بلقی هه‌لقولانی راهاتن.

ته‌مه‌نی ئه‌و گریه‌نده ئه‌مرۆکه هه‌وتسه‌د و سیودوو ساله و دوو شایه‌دی له سه‌ر دوو راستی تیدان که بۆ ئیمه زۆر جیی با‌یه‌خن. یه‌که‌میان ناوی گوند و قشله‌کانه، که ئه‌و ده‌مه نۆزده سال به سه‌ر کوتایی

ده‌سه‌لاتی عه‌باسیه‌کاندا تیه‌پیه، کوردی بوونه و به زاراوه‌ی دانیش‌توانی ناوچه‌ی هه‌ورامان بوونه و هه‌مووشیان به که‌لکی ئەوه دین ئەمڕۆ ناوی گوندی ئەو ناوچه‌یه بن. شیوازی ناوه‌کان هه‌تا ئەمڕۆ، له ماوه‌ی حه‌وت سه‌ده و چاره‌که سه‌ده‌یه‌کدا، به هه‌چ شیوه‌یه‌ک گۆرانی به سه‌ردا نه‌هاتوو و به‌لگه‌نه‌ویستیشه که ئەو ناوانه لهو رۆژهدا دانه‌راون که گرینه‌سته‌که‌ی تیدا نووسراوه و ده‌شی له رۆوی پێوانه‌کاریه‌وه بلێن چهند سه‌ده‌یه‌ک پێشتر به‌و ناوانه‌وه بوونه و ته‌نانه‌ت مانه‌وه‌شیان به‌و ناوانه‌وه له دوا‌ی هه‌رشه‌ی مه‌غۆل که هه‌موو شتیکیان ژێروژور کرد، ئەو بۆچوونه پشته‌ستور ده‌کا. مانه‌وه‌ی ئەو ناوانه له دوا‌ی ئەو بشیوینیا‌نه‌ش که دوا‌ی بوومه‌له‌زه‌که‌ی مه‌غۆل ناوچه‌که‌ی گرته‌وه به‌لگه‌ی به‌هه‌زیانه و ئاماژه‌شه بۆ هاسانی به‌رده‌وامبوونیان به‌خۆیان و واتایانه‌وه، له ماوه‌ی ئەو چهند سه‌ده‌یه‌دا که ئاسووده‌ییان تیدا بالاده‌ست بووه. تا ئاستی باوه‌رپیکردنی گرده‌بر وا پێ ده‌چی ئەو ناوانه له سه‌رده‌می‌کا هه‌بووبن هه‌شتا په‌له‌وی له ناوچه‌که‌دا بالاده‌ست بووبی و هه‌زی گرینه‌نده‌که‌ی تری فرۆشتن ئەم بۆچوونه پشته‌راست ده‌کا که له نیوان دوو که‌سه‌دا بووه و په‌یوه‌ندی به‌مولکایه‌تی گوندیکه‌وه بووه ناوی (هه‌زار کوره) بووه و ئەوجا کرپاره‌که پێشکه‌شی شیخ خالیدی کورپی شازلی ده‌کا و ئەم شیخ خالیده باپیری باپیری ئەو شیخ زه‌که‌ریایه بووه که له گرینه‌ندی یه‌که‌مه‌دا ناوی هاتوو و گونده‌که‌ش له ناوچه‌که‌دا یه. به‌لام گوندی (هه‌زارکوره) ئەوه ده‌گه‌یه‌نی هه‌زار کورپی تیدا بووه و ئیستاش ئەو شیوازه‌گوتنه له زۆر جی کوردستاندا باوه. جا با لیکه‌ی بده‌ینه‌وه چهند سال له نیوان باپیری باپیر و نه‌وه‌ی نه‌وه‌دا ده‌بی. به‌پێوانه‌ی سه‌رده‌می ئەمڕۆی من مردنی باپیری باپیرم (ئه‌لواسیق بیللا عه‌بدولای کورپی عه‌بدولرهمانی جه‌لی) که سالی 1246ی کۆچی بووه و ماوه‌که سه‌دوشه‌ست ساله و ئەگه‌ر بۆ ریکه‌وت ده‌ سالی لێ که‌م بکه‌ینه‌وه، سه‌دوپه‌نجا سال ده‌خه‌ریته سه‌ر 732 و ده‌بیته 882 سال که ته‌مه‌نی ئەو وشه‌یه‌یه که له ریزمانی کوردیدا تیکه‌ل و هاوه‌لناوه. مانه‌وه‌ی وشه‌ی تیکه‌ل ئەو ماوه‌ دوور و درێژه واتای قوولتری هه‌یه و به‌رابردووا رۆچوو. گرینه‌ندی دووهم که له یه‌که‌میان کۆنتره، به‌هۆی زۆری ناوه‌کانیه‌وه دوامخست جگه له‌وه‌ی گه‌رانه‌وه‌مان له دووهمه‌وه بۆ یه‌که‌م به‌مه‌به‌ستی گه‌رانه‌وی شیوه‌زاری هه‌ورامیه‌ به‌ره‌و سه‌رده‌می په‌له‌وی. به‌لگه‌ی چاوه‌پوانه‌که‌راو له گرینه‌ندی دووهمه‌دا ئەوه‌یه فرۆشیاری ئەو گوند و ناوچه‌ی میرزا عه‌بدولکه‌ریمی کورپی میر خالیدی کورپی ئەحمه‌د بابان بی و باپیری بابان بی و به‌دوو پشت له‌پیش نه‌وه‌ی 675ی کۆچی بی، به‌پێی لیکدانه‌وه ده‌بی به‌ر له‌ سالی 600ی کۆچی له‌ دایک بووبی. ئەوه‌نده‌ی من بزانه‌م که‌س بۆ ئەوه نه‌چوو به‌بانه‌کان ئەو ره‌گه‌ قووله‌یان هه‌بووبی.

دووهم شت دوو شیعره‌ خاوه‌نی نووسینه‌که له شیخه‌که‌یه‌وه ده‌یانگوازیته‌وه، که له دوو بۆنه‌دا به‌ شیوه‌زاری (گۆران)ی دایان و ته‌مه‌نی شیعره‌کان تا ئەمڕۆ 320 ساله، له‌گه‌ل ره‌چاوکردنی جیاوازی مه‌ودای نیوان نووسینیا‌ندا که ته‌مه‌نی کۆنه‌که‌یان له‌و ژماره‌یه‌ی سه‌ره‌وه زیاتر ده‌بی. یه‌کی له‌ شیعره‌کان بۆ پنده‌ه‌لدانی باپیری، پێغه‌مبه‌ری عاره‌بی، له‌ کاتی زیاره‌تی مه‌رقه‌ده‌که‌یدا دایناوه و تاکه‌ شیعری (گۆران)یه له‌ بنه‌مای وه‌زنی خۆی لایدابی و هه‌ندئ ره‌چاوی عه‌رووزی کردوو. زمانی ئەو شیعره، زمانی ئەو شیعرا‌نه‌یه که به‌ (گۆران)ی، له‌وساوه تا ئیستا نووسراون. سه‌یر نییه‌ زمانی ئەده‌ب له‌ مه‌ودای چهند سه‌ده‌یه‌کدا خۆی بگۆنجین، به‌لکو سه‌یر ئەوه‌یه زمانی شیعری خۆی له‌گه‌ل زمانی ئاخاوتندا بگۆنجین. ئەم دیارده‌یه هه‌موو لقیکی زمانی کوردی گرتۆته‌وه به‌ هه‌موو شیوازه‌کانیه‌وه. راسته هه‌لبه‌ستنی شیعری دارشتنی گوتی ئەده‌بی جیاوازیان له‌گه‌ل ئاخاوتنی راسته‌وخۆدا هه‌یه که ره‌نگه له‌ پێوانه‌ی دروست لایدا، به‌لام ئەمه‌ یه‌کیکیان له‌ بازنه‌ی ئەوی تریان ده‌رناکا چونکه هه‌له‌ له‌ ئاخاوتندا وه‌ک هه‌له‌کردنه له‌ شیعری بابته‌تی ئەده‌بیدا.

ئەوێ تا ئیستا گوترا بۆ زانیی پله‌وپایه‌ی زمانی کوردی له‌ ناو تیریژی زمانه‌کانی لقی ئاری و ئیرانی رۆژه‌لاتی گه‌له‌ هند و ئەوروپیه‌کاندا به‌سه‌ و به‌ ئانقه‌ست باسه‌که‌م کورت کرده‌وه تا هم‌ کاره‌که‌م ئاسان بی‌ هم‌ کات و پشوو بۆ خوینه‌ر به‌یلمه‌وه‌.

ئەنجامدانی کاریکی ته‌واو و پیگه‌یشتوو له‌ سه‌ر هیلکی به‌ربه‌رین که‌ من هه‌لمبژاردوو هه‌ ئه‌وه‌یه‌ سالیکی یا دوو سال بخایه‌نی تا لیبته‌وه‌ و وه‌ختی چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ ببری، به‌و کاته‌ش سوودی راسته‌وخوی به‌ سه‌رده‌چی و جگه‌ له‌ به‌ها تیوری و ئەکادیمیه‌که‌ی هیچی ئەوتوی نامینی: پیویسته‌ ئیمه‌ خۆمان له‌و شتانه‌ لاده‌ین که‌ سوودیان نییه‌ و به‌رانه‌ر ئەوانه‌ بوه‌ستینه‌وه‌ که‌ زه‌ره‌ریان هه‌یه‌ چونکه‌ به‌ به‌ربه‌ستی ئاشکرا ده‌وره‌ دراوین و ده‌بی به‌رانه‌ر خۆمان به‌ ویزدان بین و پیی ناوی نیه‌تپاکی به‌ره‌و گومانمان به‌ری. ئەگه‌ر ئەم نووسینه‌ شتیکی له‌و تاریکییه‌ی به‌رچاوی خوینه‌رانی ره‌واندبته‌وه‌ تا بتوانن روتتر ئەو شتانه‌ ببینن که‌ روتن، به‌سه‌ بۆ ئەوه‌ی ببته‌ هۆکاری شانازی و دلخۆشیم، ئەگه‌رنا ده‌سخه‌رۆی شوینه‌واریکی قوولی ده‌بی و ده‌بته‌ هۆی خه‌میک که‌ بارودۆخه‌ به‌رچاوه‌کان ده‌ریده‌خن.

سه‌رنج:

بۆ گێرانه‌وه‌ی کورد بۆ میدیه‌کان سه‌رنجی کتیبی پرۆفیسۆر قلاذیمیر میتۆرسکی بدن به‌ وه‌رگێران و په‌راویزی دکتۆر که‌مال مه‌زه‌ه‌ر ئەحمه‌ده‌وه‌، که‌ له‌ ژماره‌ یه‌کی گوڤاری کۆری زانیاری کورد، له‌ به‌شه‌ عاره‌بیه‌که‌یدا، سالی 1973 بلاو کراوه‌ته‌وه‌.

ئەوه‌نده‌ی په‌یوه‌ندی به‌ کتیبی (نور الانوار)ی نووسه‌ری فارسییه‌وه‌ هه‌یه‌، به‌رێز محهمه‌دی مه‌لا که‌ریم ئەو لایه‌نانه‌ی لێ ده‌ره‌یتان که‌ تایبه‌تین به‌ ناوچه‌ی هه‌ورامان و مه‌ریوانه‌وه‌ و سالی 1970 له‌ به‌غدا بلاوی کرده‌وه‌ - چاپخانه‌ی سه‌لمان ئەعه‌زمی "هه‌ندئێ له‌ میژوی هه‌ورامان و مه‌ریوان" چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌ک له‌ کتیبی نور الانواری عه‌بدولسه‌مه‌د توداری" له‌گه‌ل پێشه‌کی و چه‌ند په‌راویزیکیدا.

به‌غدا 29 /12 /1986

مه‌سعوود محهمه‌د